

KİTAP HABER

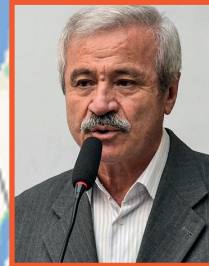
KİTAP VE ELEŞTİRİ DERGİSİ

05

MANEVİ VATAN: TÜRKÇE

BİLAL CAN
FAİK ÖCAL
İBRAHİM BAKIR
SERAP ATILA
ÜLKER GÜNDOĞDU
GÜLNAZ ELİAÇIK YILDIZ
ALİ SALİ
YUNUS EMRE ÖZSARAY
NİHAT ÇINAR
RECEP AYIK
ETHEM ERDOĞAN
MUSTAFA BUĞAZ
SALİH BORA
MÜZEYYEN ÇELİK K.
MUSTAFA UÇURUM
ENES CAN
NECLA DURSUN
AYŞE BAĞCA
A.ERKAN AKAY
ŞERİFE SALİHA BUĞA
MURAT DENİZ
TUBA YAVUZ

Türk dili, 13. yüzyıldan günümüze değin geniş bir hâkimiyet sürmüş, kendi yaşam alanını kurarak bir birlik ve bütünlük etmiş, zaman içerisinde de farklı kollara ayrılarak büyük kitlelere hitap etmiş bir dil olarak birçok yönden irdelenmeyi gerekli kılan unsurlarla bezelidir. **Dil, Heidegger’ın yaklaşımıyla “varlığın evi”dir.** Chomsky ise dili bir üretici olarak görür. D. Mehmet Doğan ise dildeki değişme bağlamında “Dil, geçmişten geleceğe uzanan bir varlıktır. Onu **millet** yapar, yaşatır. **Milletin konuşan, yazan evlatları** dili hem yaşatır, hem geliştirir. Binlerce yıl içinde dilin çeşitli sebeplerle değişmeler yaşadığı bilinir. Bunların en mühimi, din değiştirmek, medeniyet değiştirmektir. **Yeni bir medeniyet dairesine girmek, dilde ciddi değişikliklere yol açar” ifadesini kullanır.** Bu güne kadar dil üzerine sayısız inceleme, sayısız araştırma yapılmış, bu çalışmalar ve araştırmalar halen de sürmektedir. *Bir dilin zenginliği, o milletin zenginliğidir.* Bir milleti millet yapan temel unsurlardan biri dildir. *Bu yüzden Cemil Meriç “kanus namustur” ifadesini kullanır.* Dilini korumak ve **dilini sahiplenmek** her milletin asli vazifelerinden biridir. **Dil** üzerine konuşmak, bir millet üzerine konuşmaktır. O milletin kültürü, ekonomisi, düşünce biçimi, yaşam biçimi yani sosyolojisi, içsel seriveni yani psikolojisi üzerine konuşmaktır. **Bu bakımdan bir milleti millet yapan temel unsur olarak dil üzerine çalışmalar yapmak, o milleti tanımak ve tanımla maktır.**

Doğan: “Dile müdahale, anlama savaş açmaktır.”
D. MEHMET DOĞAN’LA MÜLAKAT

Mehmed ARİF: Rumeli’deki Türk varlığı dil ve dine dayanır!

Söyleşi: Bilal CAN/Ethem ERDOĞAN

Söyleşi: Necla DURSUN

KitapHaber Kitap ve Eleştiri Dergisi

5. Sayı, Şubat 2023

İmtiyaz Sahibi

Sabri Ünal

Genel Yayın Yönetmeni

Bilal CAN

5. Sayı Dosya Editörü

Ethem ERDOĞAN

Yayın Kurulu

Sabri ÜNAL
Ethem ERDOĞAN
Ülker GÜNDOĞDU
Enes CAN
Necla DURSUN
Ömer ERTÜRK
Murat DENİZ
UĞur CUMAOĞLU

Son Okuma

A. Erkan AKAY

Kapak Tasarımı

Ali KOCABIYIK

Görsel Yönetmen

Erdal YILDIZ
atararimofisi@gmail.com

Sosyal Medya ve İletişim

Twitter: @kitaphaber
Instagram: @kitaphaberr
Facebook: kitaphaber

E-posta: editor@kitaphaber.com.tr

Web: kitaphaber.com.tr

Dergiye yazılar elektronik posta yoluyla gönderilir. Yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarla-rına aittir. Yayın kurulu dergiye girecek yazılarda gerekli gördüğü düzeltme ve değişiklikleri yapabilir.

Reklam ve tanıtım için editor@kitaphaber.com.tr adresinden talebinizi iletebilirsiniz.

© KitapHaber tescilli bir markasıdır. 2011-2023

SUNUŞ

Türk dili, 13. yüzyıldan günümüze değin geniş bir coğrafyada hâkimiyet sürmüş, kendi yaşam alanını kurarak bir birlik ve bütünlük içerisinde devam etmiş, zaman içerisinde de farklı kollara ayrılarak büyük kitlelere hitap etmiş bir dil olarak birçok yönden irdelenmeyi gerekli kılan unsurlarla bezelidir.

Dil, Heidegger'ın yaklaşımıyla "varlığın evi"dir. Chomsky ise dili bir üretici olarak görür. D. Mehmet Doğan ise dildeki değişme bağlamında "Dil, geçmişten geleceğe uzanan bir varlıktır. Onu millet yapar, yaşatır. Milletin konuşan, yazan evlatları dili hem yaşatır, hem geliştirir. Binlerce yıl içinde dilin çeşitli sebeplerle değişmeler yaşadığı bilinir. Bunların en mühimi, din değiştirmek, medeniyet değiştirmektir. Yeni bir medeniyet dairesine girmek, dilde ciddi değişikliklere yol açar" ifadesini kullanır. Bu güne kadar dil üzerine sayısız inceleme, sayısız araştırma yapılmış, bu çalışmalar ve araştırmalar halen de sürmektedir. Bir dilin zenginliği, o milletin zenginliğidir. Bir milleti millet yapan temel unsurlardan biri dildir. Bu yüzden Cemil Meriç "kamus namustur" ifadesini kullanır. Dilini korumak ve dilini sahiplenmek her milletin asli vazifelerinden biridir.

Dil üzerine konuşmak, bir millet üzerine konuşmaktır. O milletin kültürü, ekonomisi, düşünce biçimi, yaşam biçimi yani sosyolojisi, içsel serüveni yani psikolojisi üzerine konuşmaktır. Bu bakımdan bir milleti millet yapan temel unsur olarak dil üzerine çalışmalar yapmak, o milleti tanımak ve tanımlamaktır.

Kitaphaber olarak 2011'den bu yana kültür, sanat ve yayın hayatına katkı sağlama çabalarımızı 2021'de hibrit dergi çalışması ise taçlandırdık. 2023 yılında da yılda 3 sayı çıkartma kararı alarak, toplumsal meseleler ile birlikte kültür, sanat ve düşünce dünyamıza dair meseleleri dosya konusu olarak dergimize taşıma gayreti içerisindeyiz. Bu bağlamda 2023 yılının ilk sayısında "Türkçe"yi sayfalarımıza taşıyarak "Manevi Vatan: Türkçe" dosyasıyla konunun irdelenmesini istedik. Dosyanın editörlüğünü Ethem Erdoğan üstlendi. Dosyanın editörlüğünü üstlenen Ethem Erdoğan'a ve yazılarıyla katkı sağlayan kıymetli yazarlarımıza teşekkür ediyoruz.

Dergimizin yeni sayısını tamamlayıp yayına sunacakken Kahramanmaraş merkezli olan ve 10 ilden milyonlarca insanı etkileyen deprem dolayısıyla elimiz, kalbimiz ve zihnimiz tutuldu. Bu felaket karşısında yapılacak en iyi işin bölgedeki insanlara yardım etmek için elimizden geldiği ölçüde destek olmaktı. Acı ve bu acıları tanımlamak için kelimelerin yetersiz kaldığının farkındayız. Bu yüzden iyiliklere sarılarak enkaz altında kalan yüreğimiz ve zihnimizi yeni bir umutla, bir dirilişle ayağa kaldırmaya ihtiyacımız var. İyiliklere sarılarak, ağrısına ve acısına sahip çıkarak... Bu yüzden normalleşemeyeceğiz. Asla normal değildik, olmayacağız da... Bunun için de bir çabamız olmayacak. O acı ve ağrıyla yaşamasını bilen bir milletiz, bu coğrafyadaki acının ve ağrının farkındayız. Bu acı ve ağrının bizi biz yaptığını da biliyoruz. Acımıza ve ağrımıza sarılıp ayağa kalkacağız. Acımızı sahiplenip ağrımızı bağrımıza basacağız. Yarın için mavi düşler kuracağız. Mavi Vatan dediğimiz gibi, mavilikler içerisinde bir umut besleyeceğiz..

Yeni sayıda görüşmek üzere...

Bilal CAN | Genel Yayın Yönetmeni

İÇİNDEKİLER

Giriş / Sunuş Yazısı: Bilal CAN • 3

Dosya: Manevi Vatan: Türkçe • 5

Dosya Editörü: Ethem Erdoğan • 6

Dil Üzerine Sosyolojik Bir Deneme - Bilal CAN • 8

Düşünce Ve Dilin Diyalektiği: Türkçenin Felsefesi, Felsefenin Türkçesi - Faik ÖCAL • 12

Varlık, Düşünce, Dil İlişkisi Ve Wittgenstein - İbrahim BAKIR • 15

Çeviri Dili Üzerine Bazı Tespitler - Serap ATILA • 18

15 Maddede D. Mehmet Doğan - Ülker GÜNDOĞDU • 20

D. Mehmet Doğan'la Mülakat - Ethem ERDOĞAN-Bilal CAN • 23

Yeni Lisan Hareketi, Yansımaları Ve İtirazlar - Gülnaz ELİAÇIK YILDIZ • 29

"Eş'ar-ı Kadim"e Karşı Yunus Emre - Ali SALI • 33

Türkçenin Günümüzde Sanat Dili Olarak Kullanımı - Yunus Emre ÖZSARAY • 39

Mehmet Akif'in Dili Ve Dile Yaklaşımına Dair - Nihat ÇINAR • 42

Necip Fazıl'ın Dil Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme - Recep AYIK • 46

Dil Devriminin Evrimleri - Ethem ERDOĞAN • 49

Nurullah Ataç: Ataç'ça - Mustafa BUĞAZ • 53

Sözlük Meselesi - Salih BORA • 58

Mehmed ARİF Röportajı - Necla DURSUN • 63

Kenan Evren'in Yasaklı Kelimeleri - Müzeyyen ÇELİK KESMEGÜLÜ • 67

Modern Çağda Edebiyatın Dili - Mustafa UÇURUM • 70

Dijitalleşen Dil ve Değişen Anlam - Enes CAN • 73

Dil ve Konuşma Gelişiminde Teknolojinin Etkisi - Necla DURSUN • 77

Türkçe Meselesi - Ayşe BAĞCA • 82

Necmiye Alpay Kılavuzluğunda Türkçenin Sorunları - A. Erkan AKAY • 85

Sözcüklerin Peşinde Bir Ömür: Deli ve Dâhî - Şerife Saliha BUĞA • 90

Dil Ve Kültür İlişkisinin Türkçe Açısından Değerlendirilmesi - Murat DENİZ • 93

Ömrünü Türkçeye Adanmış Bir Mücadele İnsanı: Oktay SİNANOĞLU - Tuba YAVUZ • 96

1/7: Bir Soru Yedi Cevap • 100

Genelge Savaşlarının Gölgesinde Türkçe - Ethem ERDOĞAN • 104

MANEVİ VATAN: TÜRKÇE

Türk dili, 13. yüzyıldan günümüze değin geniş bir hâkimiyet sürmüş, kendi yaşam alanını kurarak bir birlik ve bütünlük etmiş, zaman içerisinde de farklı kollara ayrılarak büyük kitlelere hitap etmiş bir dil olarak birçok yönden irdelenmeyi gerekli kılan unsurlarla bezelidir. Dil, Heidegger'in yaklaşımıyla "varlığın evi"dir. Chomsky ise dili bir üretici olarak görür. D. Mehmet Doğan ise dildeki değişme bağlamında "Dil, geçmişten geleceğe uzanan bir varlıktır. Onu millet yapar, yaşatır. Millet konuşan, yazan evlatları dili hem yaşatır, hem geliştirir. Binlerce yıl içinde dilin çeşitli sebeplerle değişmeler yaşadığı bilinir. Bunların en mühimi, din değiştirmek, medeniyet değiştirmektir. Yeni bir medeniyet dairesine girmek, dilde ciddi değişikliklere yol açar" ifadesini kullanır. Bu güne kadar dil üzerine sayısız inceleme, sayısız araştırma yapılmış, bu çalışmalar ve araştırmalar halen de sürmektedir. Bir dilin zenginliği, o milletin zenginliğidir. Bir milleti millet yapan temel unsurlardan biri dildir. Bu yüzden Cemil Meriç "kamus namustur" ifadesini kullanır. Dilini korumak ve dilini sahiplenir milletin ki konuşmaktadır. üzü

coğrafyada içerisinde devam

ne konuşmaktadır. O psikolojisi üzerine

DOSYA

MANEVİ VATAN: TÜRKÇE..!

Dosya Editörü: Ethem ERDOĞAN

"Milletin ana vasfı devamlılık. Dilde, terbiyede, geleneğe devamlılık..." Cemil MERİÇ

Dil söz konusu olduğunda, söylenmemiş söz yoktur ifadesinin tekabül ettiği anlam çerçevesinde kalmak ve dilin önceden kullanılmış ya da kullanılmamış bütün imkânlarını tespit ederek, üslup çeşitliliği adına ve sanatın ifadelendirdiği anlamlar için zemin kılmak anlayışını ortaya koymaktan bahsediyor, olmayı istedik. Bu tarzda bir çalışma muhakkak söylenmemiş bir şeyler kaldığını ya da şeylerin söylenmemiş şekilleri olduğunu gösterecekti. Açıkçası, söylenmemişi bulmak ve söylenmişi daha özgün ifade etmek için, dile eğilmeliydik.

Dil meselesinde yukarıda söz ettiğimiz öncelikleri kaybettik. An itibariyle bunu kabul etmek durumundayız. Yukarıdaki anlamca olumsuzluk bildiren cümlelerden kurtulma azminde isek -ki öyledir- dilimizi içine düştüğü kısıkaçtan kurtarmalıyız! Bu kısıkaç, bir tuzak ya da hiledir. Dilimiz üzerinde büyük kırılmalar yaşandığı malumunuzdur. Göktürk dilinden itibaren dış etkenlerden söz eden çalışmalar olduğunu okumuşsunuzdur. Orta Asya'dan güneye indikçe Mani, Buda benzeri inançların dilleri olan Sanskritçe, Soğdça, Tahorca ve Çince etkisinden söz edilir bu çalışmalarda. Batı'ya yaklaştıkça da İslam inancıyla beraber Arapça-Farsça etkisi söz konusudur. Aynı şekilde Batı etkisiyle inanç-medeniyet değişimi ekseninde Batı dillerinin etkisi söz konudur. Bu anlamda mesele dil meselesi olduğu kadar medeniyet melesidir de.

Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa Tanzimat dönemi ediplerinin sadeleşme önerileri olmuştur. Onların önerisi daha çok, avamın bazı hususları dilden dolayı anlamadığına yöneliktir. Bu şikâyetler dönemin şartları gereği, şikâyet olarak kaldı. Dildeki en güçlü kırılma, 1911'deki iyi niyetli girişimden itibaren, 1928 sonrasına uzanan on yılda, dilimizin neredeyse dörtte üçünü kaybetmemizle sonuçlanan süreçte yaşanmıştır. Bu süreç, sadeleştirme, özleştirme, tasfiyecilik, öztürkçecilik, güneş-dil teorisi gibi isimlendirmelerle aslında aynı amaca yönelik yöntemler bütünü şeklinde de okunabilir. Süreç en basit haliyle, nereden nereye geldiğimizi acı şekilde anlatır.

Seyit Ahmet Arvasi, *Sahte Dindarlar Sahte Laikler* eserinde, Şemseddin Sami'nin Kâmûs-ı Türkî'sinde (1901) bir milyon kelime olduğunu söyler. D. Mehmet Doğan, *Kelimelerin Seyir Defteri*

eserinde, Redhouse'da yüz yirmi bin Türkçe kelime olduğunu aktarır. Geldiğimiz yer buralardır. Vardığımız yer ise aslında "düştüğümüz, atıldığımız" çukurdur. 1935'te Osmanlıca Cep Sözlüğü'nde sekiz bin kelime, 1940 sözlüğünde on beş bin kelime olduğudur.

Arada bir asra yakın zaman olması, dilimizi on-on beş bin kelimeye indiren anlayışın sürmediğini göstermez. Çünkü o anlayışın yalnız dille ilgili olmadığı da, (not: sorun dilsel değildir.) bugün geldiğimiz noktadaki dil kirlenmesiyle, İngilizcenin dilimiz üzerinde kurduğu baskısıyla açıklanabilir. Dolayısıyla bu noktadan itibaren herkes için büyük bir sorumluluk vardır. Sorumluluğun farkında olup da elini taşın altına sokan münferit çabalardan ve kişilerden bahsedebiliriz. Mesela D. Mehmet Doğan, Oktay Sinanoğlu ya da değişik dergilerin "Türkçe" dosyaları, özel sayıları... KitapHaber Dergisi'nin "Manevi Vatan: Türkçe" sayısı da bu minvalde bir adımdır. Ancak esas olan bu topluma aidiyeti olan her ferden, her kurumun (belediye, üniversite, bakanlık vb.) ve devletin bütün katmanlarının "Türkçe" konusunda kararlılık içinde olmasıdır. Bu kararlılık da bir kurumun önceliklerine değil (mesela TDK), dilin doğal yapısına dayalı önceliklere istinat etmelidir.

"Türkçe vatan gibidir, parçalanamaz bir bütündür." önermesi bütün gerçekliği temsil edecek genişlik ve mahiyete sahiptir aslında. Dilimiz manevi vatanımızdır. Dilimizin sınırı manevi sınırdır. Yunus Emre ve Süleyman Çelebi ile camilere girmiş ve İslamlaşmış olan Türkçenin gerekleri manevi gereklerdir. Oysa "Türkçe vatan gibidir", önermesine ne gerek vardı? Kendimizi önermemizle birlikte mantığın dışına çıkarabilmemiz gerekirdi ki söz konusu Türkçe ise kendimizin ne hükmü var? Yani kelime temelli kurulan dünyanın dışına çıkmaktan ve Türkçenin söyleyiş imkânları üzerinden dile yaklaşma şansını kullanmaktan söz ediyoruz. Bu çalışma belki de kelime temelli dil mantığının dışına çıkabilmemizi sağlayacaktır. Yukarıdaki önerme kendi içini de dolduracak güçtedir. Bilim dili, sanat dili, ticaret dili yoktur. Bunlar jargondur. Önermenin doğrulanması, yanlışlanması ve sorgulanmasına gelince, bu eylemler zaten gelişmiş ve kompleks bir dilde bozma ya da devrime gidilmesine yönelik olmalıdır...

KitapHaber Dergisi'nin bu sayısı, somut bir veri, bir sonuç cümlesi olmasa da düşünme bağlamının bir halkası olacaktır. Düşünme eylemi, birçok meseleyi birlikte çözmek gibi girişik bir sonuca yol açar. Analoji kurarsak, Wittgenstein felsefi meselelerin çözümünü dil mantığına bağlıyor ve dil mantığının anlaşılmasının, felsefe sorunlarını çözeceğini belirtiyordu. Her alanla ilgili çizilecek sınırın, o alanın içinde olması gerektiği gibi Türkçeyle ilgili sahanın da sınırın da dil eksenli olması gerekir. Nitekim bu sınırın ötesinde yaklaşık 90 yıl önce gelişen bütün dil faaliyetleri bugün için mantık dışıdır.

"Manevi Vatan: Türkçe" dosyası, Türkçenin dil ve anlam dünyasını irdeleyen yazılardan oluşuyor. Dil meselesini gündeme almak, dilin yapısını, oluşum aşamalarını, ulus-devlet yaklaşımını, tarihsel, edebî, felsefî, sosyolojik açılarından irdeleyen çok yönlü bir bakış açısıyla meseleyi derinleştirmektedir. Bu bağlamda ortaya koyduğumuz bu çalışmanın yapılacak diğer çalışmalara bir kaynak olmasının yanında, dil üzerine bu neviden çalışmaların artmasına bir vesile olarak görülmesini arzu ederiz.

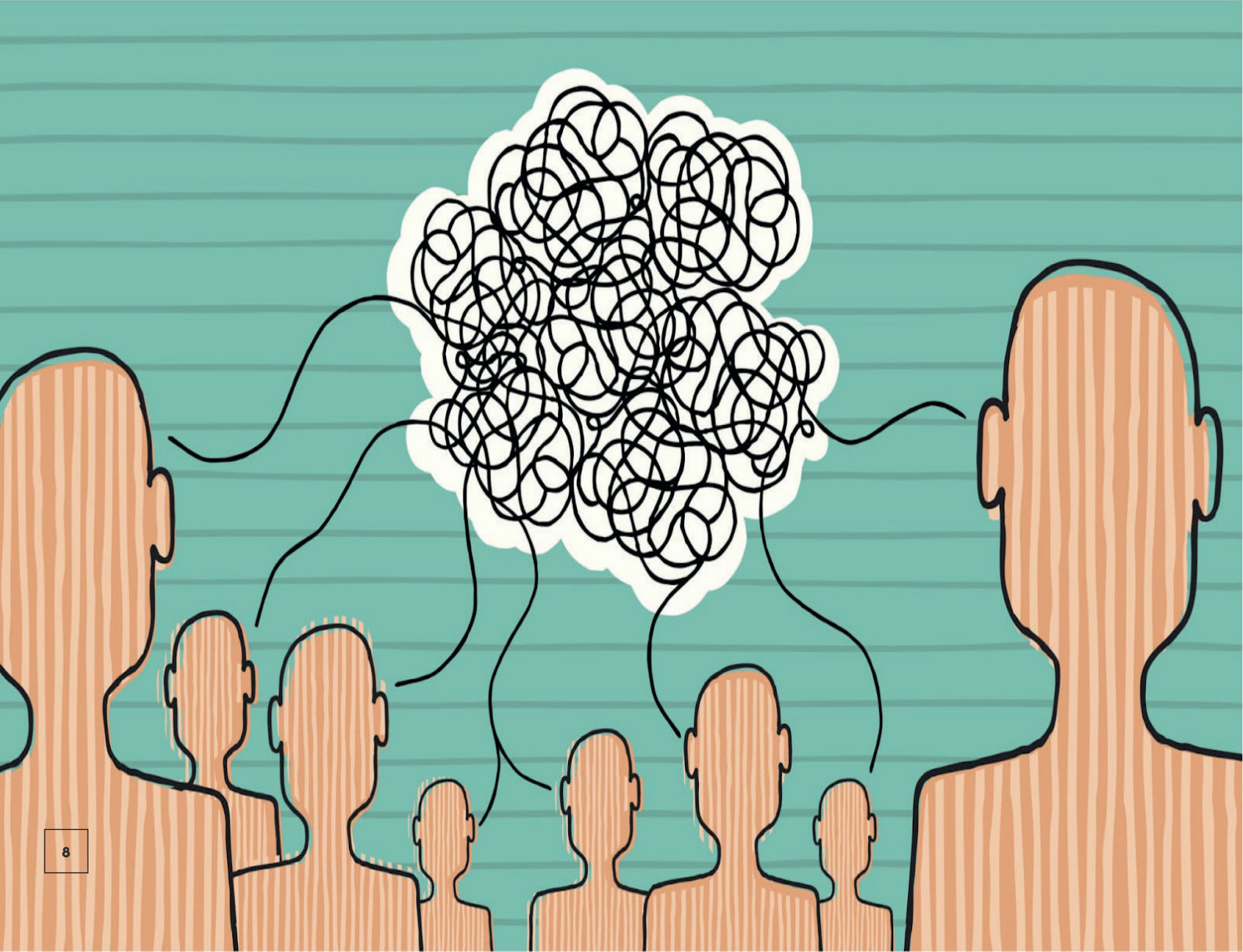
"Manevi Vatan: Türkçe" sayımıza destek olan, bütün yazarlara, özellikle de TYB onursal başkanı D. Mehmet Doğan üstadımıza teşekkür ediyoruz. Yaşasın Türkçe!

SOSYOLOJİ - TOPLUMBİLİM

DİL ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DENEME

(Toplumdilbilime Bir Giriş Denemesi)

Bilal CAN

"Bir aydın yabancı dil bilmesede olur, çok kitap okumasına da ihtiyaç yok. Yeter ki ana dilini gerçekten bilsin. Kelimeleri şecereleriyle tanışsın. Asıl olanları âdilerinden ayırsın" (Meriç, 2009, s.110).

"Kamûs, bir milletin hafızası, yani kendisi; heyecanı, hassasiyetiyle, şuuruyla. Kamûsa uzanan el namusa uzanmıştır" (Meriç, 2009, s.88).

Konuşulan ve yaşanan dil, bir coğrafyanın sınırlarını belirleyen, o coğrafyanın asırlarca sürdürdüğü, değişime uğrayıp değişime uğratan unsurların başında gelmektedir. Dil, yaşayan bir organizma gibi birey ve toplumları kendi kanallarında dolaştıran, kendi dünyasında anlamlar üretmesine imkân sunan bir alan. Dil, bir koku gibi, yaşanan yerde bireye ve topluma sinen, çeşitli rayihalarla onu çepeçevre saran bir unsurdur. Herhangi bir dilin hüküm sürdüğü bir alana giren birey ve toplumlar, ondan etkilenmeden o alandan ayrılamazlar. Dil öyle bir unsurdur ki; yaşadığı alanı kendine benzetir ve o alanda yaşayanları bir bütünlük içerisinde tutar. Ve yine dil öyle bir unsurdur ki; alanında yaşayan birey ve toplumları usulca kapsamı alanına alır, bazen dayatır, bazen yöneltir, bazen değiştirir ve bazen de dönüştürür.

Dil, üzerine sürekli konuşulan, sürekli araştırmalar yapılan, sürekli bir biçimde sorgulanan bir unsurdur. Gerek kuruluşu, gerek yapısı, gerek fonetik yapısı dilbilimciler açısından uzun uzadıya sorgulanmış, uzun araştırmalara konu olmuştur. Dil, dilbilim adı altında çok ayrıntılı bir biçimde parçalara ayrılarak incelenme imkânı sunar. Dilbilim, "karmaşık ve gizemli bir varlık olan dili tüm boyutlarıyla incelemek" (Toklu, 2009, s.14) amacıyla geliştirilmiş ve "dil ile dil kullanıcı arasındaki ilişkiyi dilbilimsel edimibilim" (Toklu, 2009, s.15) olarak tanımlanmış bir araştırma alanıdır. Dil, insanların bir araya gelerek kurguladıkları, birbirlerini anlamak, anlamlandırmak için kullandıkları semboller bütünlüğü olması nedeniyle, dilin toplumsal kökenlerini inceleyip "dil ile toplum arasındaki ilişkiyi" ele alan bilim "toplumdilbilim" (Toklu, 2009, s.15) olarak tanımlanmıştır. İnsanoğlu, bireysel bir varlık olmasının yanında yaşadığı bir toplum, bir coğrafya vardır. Toplumsallıklar içerisinde örülmüş ağlarda yaşama biçimselliği sergileyen insanlar, toplum tarafından birlik sağlanmış unsurları kimi zaman bilinçli bir şekilde, kimi zaman ise farkına varmadan kendisine

uyarlar. Dil de bu bağlamda, ilk etapta farkına varmadan bireyin edindiği bir edinim olarak belirginlik kazanmaktadır. Ünlü dilbilimci Saussure, insanın toplumsal yanına vurgu yaparak dil ve kurulan/kurgulanan söz arasındaki ayrımı ortaya koyar, dili toplumsal bir olgu olarak ele alır ve böylelikle dil konusunu sosyolojikleştirir. Dili kendine ulusal dil olarak alıp kullanan birey, bir ulusun ortak kod varlığı olan gizli bir hazineye de dâhil olur, bireylerin ulusal dili kullanması ortak bir kodun kullanımı konusunda da bir ortaklık geliştirmiştir.

Dilin Ne'liği Üzerine Tanımlamalar ve Kısa Değıniler

Dil, insanların kendilerini tanımlamak, meramlarını ifade etmek üzere kurulmuş sesli işaretler bütünlüğü olarak anlam kazanır. Elle, başla, kaşla işaretler yaparak bazı duygu ve düşünler aktarılabilir fakat en mükemmel anlatma biçimi, bir organ aracılığıyla yapılan konuşmadır, dildir (Banguoğlu, 2007, s.9). Heidegger, dili açıklarken ifade alanı ve ifade aracı arasındaki farka vurgu yaparak şiir ve iptidai alana vurgu yapar;

"Dil, ne sadece ifade alanıdır, ne de sadece ifade aracıdır, ne de sadece her ikisi beraberdir. Şiir yazımı ve düşünme, dili hiçbir zaman onun yardımıyla telaffuz etmek için kullanmazlar, bilakis düşünmenin ve şiir yazmanın kendisi, dilin insanın iptidai, özsel ve dolayısıyla aynı zamanda son konuşmasıdır ve insan bunu içinden konuşur" (Heidegger, 2019, s.143).

Dil, Heidegger'a göre konuşma eylemi sadece dilin kullanımı olarak yansıtılır. Bu bakımdan konuşmayı ele alırken şu ifadelerde bulunur:

"Bir dili konuşmak, bir dili kullanmaktan bambaşka bir şeydir. Mutat konuşma, dili sadece kullanır. Onun mutatlığı tam da dile dair bu ilişkisinde yatmaktadır. Fakat düşünme ve -başka bir şekilde- şiir yazımı sözcükleri kullanmadıklarından dolayı, bilakis sözleri söyledikleri için, düşünmenin yoluna koyulduğumuz andan itibaren

Sonuç olarak; dil, insanlar için doğup büyüdü-
leri coğrafyada sadece bir iletişim kurma biçimi
değildir, bir kimlik inşa etme sürecidir, uluslaşma
sürecinde zorunlu olarak üstlendiği bir eylemler
silsilesi barındırır. Dil, günümüzde artan teknolojik
imkânlarla çeşitli açılardan politize edilmektedir.
Dil, ortaya koyduğu anlamlarla bir değişim ve dö-
nüşüm sürecini de barındırır.

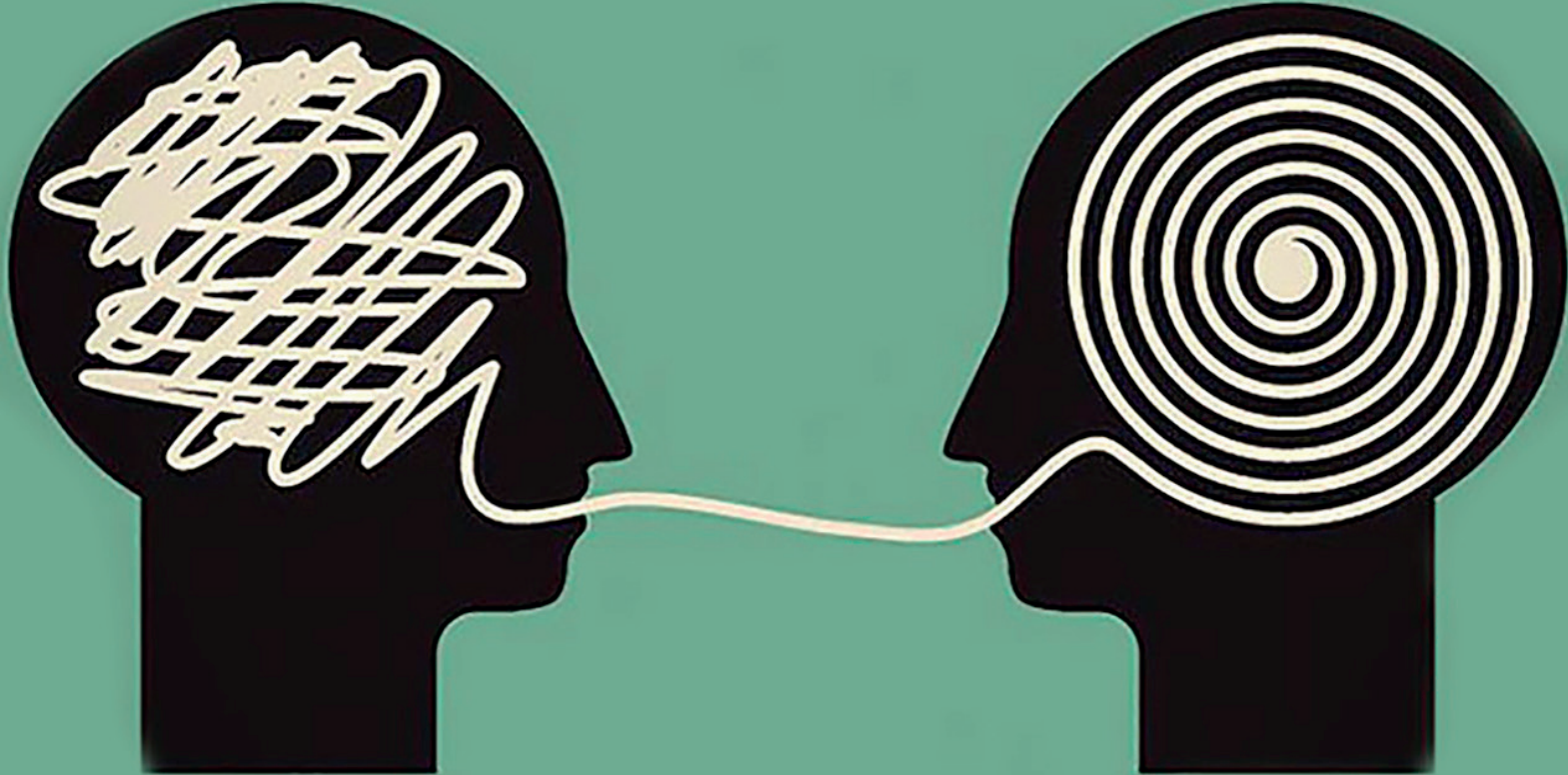
Kaynakça

- Anderson, B. (2015). *Hayali Cemaatler: Milletçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. İstanbul: Metis Yayıncılık,.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dellaloğlu, B. (2020). *Poetik ve Politik: Bir Kültürel Çalışmalar Ansiklopedisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Heidegger, M. (2019). *Düşünmek Ne demektir*. (İ. Turan, Çev.) İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kerimoğlu, C. (2022). Dilin Kökeni Arayışları-5: Beyin ve Dil. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 21-37.
- Meriç, C. (2009). *Bu Ülke* (30 b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Orhan, S. (2017). Dil Politikaları Ve Dil Hakları Üzerine Teorik Çerçeve. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(2), 331-362.
- Toklu, P. (2009). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

DOSYA

DÜŞÜNCE VE DİLİN DİYALEKTİĞİ: TÜRKÇENİN FELSEFESİ, FELSEFENİN TÜRKÇESİ

Faik ÖCAL

Dil mi düşünceyi (felsefe) yaratır yoksa düşünce mi dili? Kanımca insanın olduğu her dilde felsefe yapılabilir. Keza felsefe sorgulama ve meraka dayanır. İnsan, aklını kullanarak sorgular, merak eder, yeniliklerin önünü açar. Bu yazımızın konusunu oluşturan **Türkçe, aklın dünyayı anlamak ve açıklamak konusunda işlevsel olabildiği, kadim dillerdendir.**

Son yüzyılda Türkçeyi kullanarak felsefe yapan kaç filozofumuz var? Gönül isterdi ki bu soruya müspet cevap verelim; fakat dünyanın en etkili filozoflarına bakarsak bunlar arasında Türkçe yazan filozof göremeyiz. Türkçe ile felsefe yapıyoruz, felsefecilerimiz var; ama filozofumuz yok. Neden? Çalışmamızda bu sorunun nedenini anlamaya ve anlatmaya çalışacağız.

Felsefeci başka dillerden (filozoflardan) felsefi görüşler alarak, alıntılar yaparak, kendinden de bir şeyler katarak anlatan kişidir. Filozof ise kendi görüşleri olan yaratıcı öznedir. Bir dilbilimci olan Friedrich Nietzsche nasıl oldu da hem Almancayı ustalıklarla kullandı hem de büyük bir filozof oldu? Nietzsche'nin Almancayı yükseltmek, korumak ve geliştirmek gibi bir derdi yoktu. Nietzsche'nin tek derdi felsefi fikirlerini ifade etmektir. Nietzsche, felsefi fikirlerini yüksek bir Almanca ile ifade edebileceğinin bilincindeydi. O, tam da bu bilinçle düşüncelerini Almanca ifade etti. Nietzsche'de yüksek düşünce, yüksek bir dili getirdi. Bizde ise tam tersi bir durum söz konusudur; dil düşünce- den önce gelmektedir. Felsefecilerimiz Türkçenin büyüklüğünü, gücünü, zenginliğini başkalarına göstermeyi kendilerine görev edinmişlerdir. Macit Gökberk bunun bariz bir örneğidir.

Biz, kendimiz, bu görev bilincine sahip olan diğerleri arasındayız. Kendi kendimize söylemler üreten biz, kendimiz. Bu nedenledir ki, biz öznelen filozoflara değil, felsefeci bireylere dönüşüyoruz. Bu dönüşümün ortaya çıkarttığı Türkçe ile felsefe yapabilir miyiz? "Türkçenin bir felsefesi var mıdır ya da felsefenin Türkçesi nedir?" sorusuna bağlı olarak Türkçe ile felsefe yapılamamasının önündeki engelleri ise şöyle sıralayabiliriz:

1-Kişisel Sınırlar/Engeller: Korkularımız, kaygılarımız, bağımlılıklarımız, takıntılarımız bizi özgürce felsefe yapmaktan alıkoyan kişisel engellerdir. Bir dilin arkasına saklanırsınız. Korkularımızın üstünü kapatırız, en azından kapattığımızı sanırsınız. Gerçekliğimizi maskeleriz, ruhumuzu çırılçıplak açıkta bıraktığımızın farkında olmayarak. Kayıplarımızın büyüklüğünü ya da utancımızın yankısını düşündükçe dilimize sınımsız sarılırız. Dilimiz putlaşır, düşüncemiz sığlaşır, içimiz yozlaşır. İlk kez "feylesof" lakabını kullanan Rıza Tevfik Bölükbaşı, gerçekte bir felsefeci ve şairdir; fakat kişisel engellerini aşamadığı için nerede duracağına, ne olacağına bir türlü karar verememiştir.

2-İdeolojik Sınırlar/Engeller: İdeolojik düşünen kişiler, farkında olmadan kendilerini bir ideolojiye mahkûm ettikleri için özgür düşünemezler. Bu yüzden özgün bir dille de felsefe yapamazlar. **Tarih, etik özne olamayan ve özgürleşemeyen, özgün felsefi fikirler geliştiremeyen ideolojik zihinlerin çöplüğüdür.** "Nicolai Hartmann'ın 20. Asır Felsefesindeki Yeri"ni tespit eden Takiyettin Mengüşoğlu, neden dünya felsefe tarihinde kendine bir yer edinememiştir? Mantık, bilgi teorisi, tarih felsefesi, tabiat felsefesi, etik ve ahlak felsefesi uzmanı olan Mengüşoğlu bir filozof olamamıştır. Dilinde Türkçe olmasına rağmen, kafasındaki ideolojik engelleri aşamamıştır.

3-Dinsel Sınırlar/Engeller: Belli bir inanca müntesip olanlar dar bir alanda belli kelimelerle kendi sınırlarını çizerler. Bu sınırlar yüzünden bakış açıları, elastikiyetten ve dolayısıyla etik özgürlükten yoksundur. Bu sınırlandırılmış sınırlarda (alanlarda) dinsel kantonlar oluşmuştur. Dinsel bir kanton evreni yerel bir perspektif ile görebilirken, evrensel olanın anlamını değiştirir. Nurettin Topçu'nun iman ve umudu ile Henri Bergson'un sezgisi (intuition) arasında nasıl bir ilişki vardır? Kanımca Nurettin Topçu, Bergson'un sezgisini kendi iman ve umut anlayışı için kullanmıştır. Nurettin Topçu dini engelleri aşamadığı için yeni bir iman ve umut felsefesi ortaya koyamamıştır.

4-Ulusal Sınırlar/Engeller: Herkes bir ulusa aittir. Her ulusun felsefesi vardır. Filozoflar evrensel düşünen ve yaşayan kişilerdir fakat insanlığa mal olmuşlardır. Filozoflar ulusal kabuklarını kırarak, ulusüstü olmuşlardır, fikirleriyle ölümsüzleşmişlerdir. Günümüzde hala Sokrates ve Platon'un fikirlerini tartışıyoruz, nitekim onların Yunan olma-

sıyla hiç ilgilenmiyoruz. "Husserl'de Başkasının Ben'i" teziyle doçent olan Nermi Uygur, tam da bu duruma bir örnektir. "Dilin Gücü" eserinin sahibi olan Nermi Uygur aynı zamanda Türk Dil Kurumu üyesidir. Nermi Uygur'un felsefesi, ulusal engelleri aşamadığı için, Husserl'in gölgesinde kalmıştır. Türkçeyi çok sevmesine rağmen, yeni bir felsefi görüşle Türkçenin önünü açamamıştır.

5-Siyasal Sınırlar/Engeller: Siyasi engelli olanlar kategorik düşünürler ve dünyayı bu kategorilerle rasyonelleştirirler. Bu siyasi engel zihin dünyasında sınıflar, katmanlar, kamplaşmalar, aidiyetler, hizipler, örgütler, partiler vb. ile somutlaşır ve hakikat haline gelir. Büyük filozofların rasyonelliğinde ise evrensellik idesi içselleştirilmiştir. Bu anlamda hiçbir zaman yerelliğe ait olmamışlardır. Bu tavır onların özne-filozof olmalarını, kendi felsefelerini inşa etmelerini kolaylaştırmıştır. Onların yeri yurdu zihinlerindeki soyut fikirlerdir. Siyasi engelli olanlar somutluğun sınırlarını aşamazlar. Oysa felsefe ve filozoflar için önemli olan anlamdır ve anlam filozoflara sınırsız, soyut, zihinsel bir yaşam alanı oluşturur. "Humbolt'da Dil-Kültür Bağlantısı" üzerinde doktora çalışması olan Bedia Akarsu her yerde yapıtlarıyla, yaşantısıyla siyasi görüşünü belli etmiştir. Adeta şunu demek istemiştir: Siyasi görüşüm her şeyin, herkesin önündedir.

6-Kültürel Sınırlar/Engeller: Bilgi alışverişi ve kültürel etkileşim beraberinde bireylerde kültürel sermayeyi oluşturur. Böylesi bir kültürel sermaye "bilmek için bilmeye, merak duymaya, hayret etmeye, soru sormaya, refleksif düşünmeye" sahip olmak demektir. Bu anlamda felsefe; zihni, tek bir kültürün ve tek bir kimliğin hapisanesinde tutsak olanlar için uygun bir etkinlik değildir. Tekil üzerine inşa edilmiş bir felsefe insana ve hayata dair yeni bir şey söyleyemez. Kültürel sermayesi tekillik/yerellik olan bir felsefeci halkını bir kültürün hapisanesinde tutar, farklı olarak filozof bütün kültür hapisanelerini yıkar. Uzun yıllar Türk Dil Kurumu'nun başkanlığını da yapmış olan Macit Gökberk, tam da konumuz ile alakalı olarak dil ve düşünce üzerine çalışmalar yapmıştır; fakat tavrını dilden yana yapmıştır. Arı ve sade bir Türkçe ile felsefe yapanların öncüsü olmuştur. "Kant ve Herder'in Tarih Anlayışları" hakkında araştırma yapmış olmasına rağmen Macit Gökberk kültürel engellerden kurtulmamıştır, özgün ve özgür bir filozof olamamıştır.

7-Ekonomik Sınırlar/Engeller: Sosyal statüye bağlı olarak elde edilen imkânları ve maddi fırsatları ancak özgür düşünen filozoflar ellerinin tersiyle

bir kenara itebilirler. Makam ve mevki sahibi olma endişesi/hırsı, akademik unvan arzusu dili amaç, düşünceyi araç haline getirir. Oysa düşünmek sadece bilmek için olmalı, pratik aklın ürünü olmalıdır. Dil düşüncenin kabuğudur, düşünce ise o dilin özüdür. Ekonomik engeller ve maddi beklentiler düşünceyi kötürümleştirir, düşünceyi dilin esiri yapar.

Filozof, özgür ve özgün düşünceleriyle bütün sınırları/normalleştirmeleri aşan kişi demektir. Bu da felsefe yapmaktır. Burada Karl Jaspers'ın "felsefe, yolda olmaktır" sözüne atıfta bulunabiliriz. Filozof sürekliliğin yolcusudur, kendine ait zihinsel odasında refleksif düşünerek felsefe yapar ve felsefesini kendine özgü bir dil ile ifade eder. Filozof, en başta söylediğimiz gibi etik özgürleşme amacı taşıyan öznedir. O, özgürce düşünen ve özgürce konuşan bir öznedir. Ne zaman ki Martin Luther, Latince İncil'i Almancaya tercüme etti, o zaman Alman halkı kilisenin, dolayısıyla Latincenin tasallutundan kurtuldu, reform hareketlerinin önü açıldı. Luther'in reformist görüşleri olmasaydı Leibniz'in rasyonalist görüşleri olmazdı; Kant'ın ahlak ve bilgi felsefesi olmasaydı Fichte'nin kuramsal Alman idealizmi olmazdı; Hegel'in Tinin Fenomenolojisi olmasaydı Marks'ın Das Kapital'i olmazdı; Schopenhauer'in istenç olarak insan'ı olmasaydı Nietzsche'nin "üstinsan"ı olmazdı.

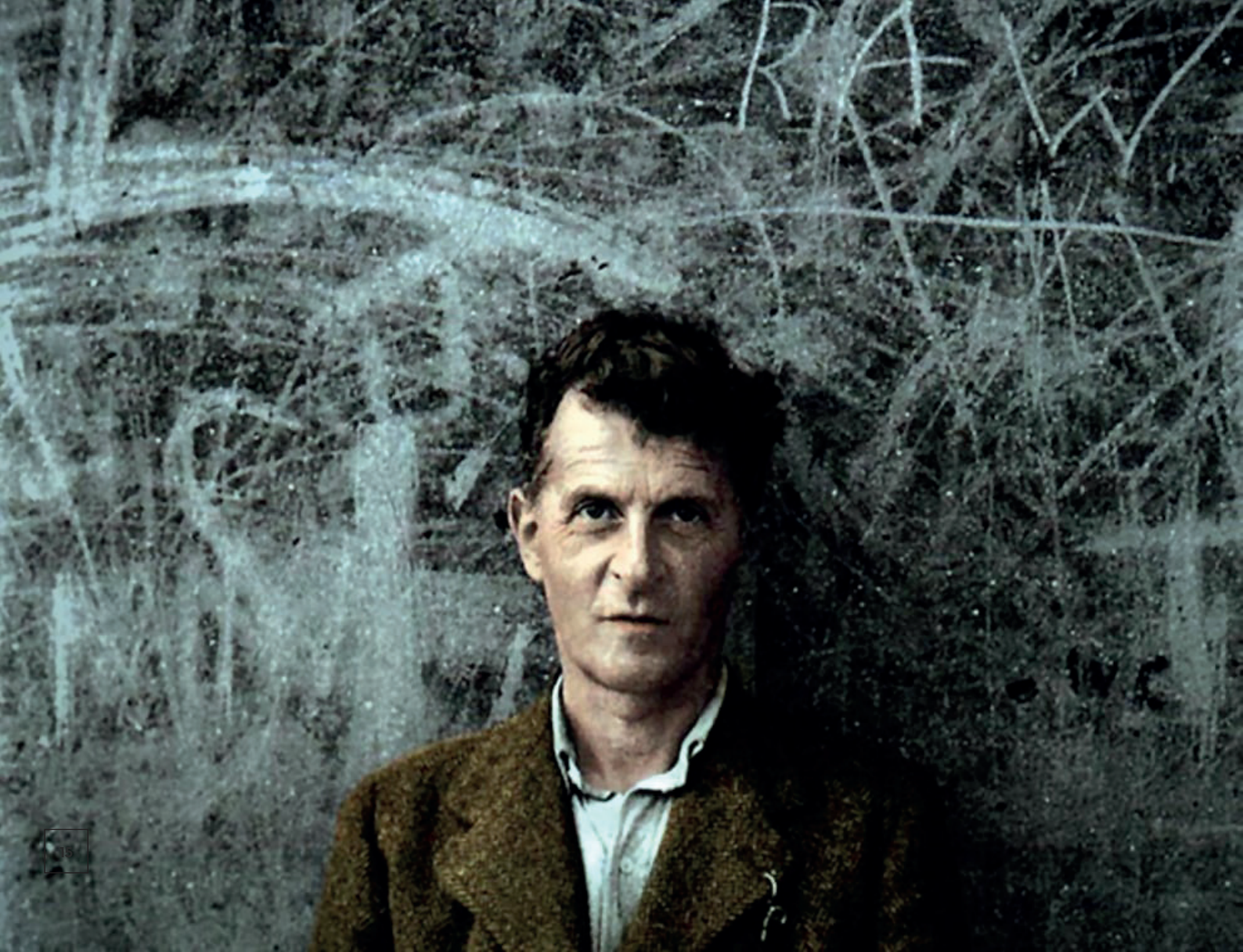
Felsefeci durur, duraksar, yalpalar. Hemen her durakta otobüs bekler. Her durakta kayıplarını düşünür, kaygıya/endişeye kapılır. Zihni ve gönlü rahat değildir. Ölü kelimelerle ve çarpık bir dille felsefe yaptığı sanısını yaşar. O, "bilmez bilmediğini", sadece kendini kandırır, kendi kendisine söylem üretir, kendi özgüveninin propagandasını yapar.

İnsan bir dili olduğu için özgür değildir, tam tersine özgür olduğu için bir dili vardır. Bağlı olarak, bir toplumun özgür olması demek dil sermayesinin/teknolojisinin de o kadar zengin olması demektir. Köle-efendi diyalektiği zihnimizi mekânlaştırmalıdır. Öyleyse, özgürlüğün içimizde var olduğuna inanmalıyız. Özgürlük içimizden sudür etmelidir. İşte o zaman, kendi felsefemiz olur, dünya çapında filozoflarımız ortaya çıkar.

WITGENSTEIN

VARLIK, DÜŞÜNCE, DİL İLİŞKİSİ VE WITGENSTEIN

İbrahim BAKIR

Tabii varlık alanı ve tarihî varlık alanı olmak üzere insanoğlu iki alanla kuşatılmıştır. Tabii varlık alanı; evrendeki tüm nesnelere içine alır. Batılı söylemle "Cosmos" bizim dilimizle kâinat. Burası insandan bağımsız olan "gerçeklikler" alanıdır. Tanrının yaratma alanıdır. (Hiçten yaratma-gerçek yaratma.) Tarihî varlık alanı ise insanın yaratma alanıdır. (Yoktan yaratma-göreceli yaratma.) Tarihi varlık alanı; bilimdir, kültürdür, sanattır, edebiyattır. Bütün bunların sentezi medeniyettir. Tümel anlamda insanlığın, tikel anlamda bir milletin, tekil anlamda ise bir ferdin tarihî varlık alanını oluşturabilmesi için öncelikle tabii varlık alanını tanıması, bilmesi ve anlamlandırması gerekir.

Evrendeki gerçekliklerin anlamlandırılabilmesi akıl/düşünceyle olur. İnsanoğlu beş duyu ile varlığı duyumsar. Bu duyuları akıl ve düşünce kavramlara dönüştürür. Zihnimizdeki kavramlar "imaj" halindedir ve tümel niteliktedir. Kavramlarda ayrımı yoktur. Düşünce, varlığın insan zihnindeki bulanık yansımasıdır.

Akıl ve düşünce, tarihi varlık alanında, eşya karşısında pasiftir. Onları aktif hale getiren dildir. Dil, düşüncenin oluşturduğu imajları önce kavramlaştırır sonra terim haline getirir. Terim, kavramların dildeki karşılığıdır, yani kelimeye dönüşmüş halidir. Bir başka deyişle terim, kavramların anlama bürünmüş halidir. Platon bu ilişkiyi "düşünce, sessiz konuşma; dil ise sesli düşünmedir" şeklinde tarif eder.

Varlıklar-olaylar ve duygular arasında ilişki kurma işini düşünce/akıl yaparken, düşüncelerin anlaşılması ve aktarılması dile bağlıdır. Wittgenstein "Dilimin sınırları evrenin-evrenimin sınırlarıdır" derken, aynı gerçekliği Heidegger ise "dil düşüncenin evidir" der. Bu bir nevi, "insanın meskeni dildir" şeklinde ifade etmeye çalışmaktır. Yani konuşan kişinin kullandığı kelimelerin karşılığı olan varlıklar, o kişinin yaşadığı nesnel dünyanın duyularından ve algılarından ibarettir. Hatta bu konu, dinleyenler için de aynı şekildedir. Duyum dünyamızda ve algı dünyamızda olmayan bir kelime bizim için yabancıdır. Zihnimizde hiçbir karşılığı yoktur. Bu bağlamda dil anlam evrenimizin sınırlarını çizer.

Her düşünce, bir şeyin düşünülmesi olduğundan, düşünce varlığı kapsar ve kuşatır. Her konuşma (kelimeler) da düşüncenin kuşatılması olacağından, dil aynı zamanda varlığı da kuşatır. Dil düşünceyi, düşünce varlığı kuşatır ise doğal olarak dil varlığı kuşatır. Matematik dilinde bu olay; $A=B$, $B=C$ ise $A=C$ şeklinde ifade edilir.

Felsefe dünyasında Wittgenstein'in "Dilimin sınırları evrenin sınırlarıdır, varlığın sınırlarıdır." cümlesine ontolojik bir anlam yükleyenler de vardır. Bu yaklaşım Berkeley'in "Evren benim algılarımdan ibarettir." anlayışına yakındır. Edebiyat dünyasında ise bu söz, genelde bir dilin özelde ise bir bireyin, şairin, edibin sözlük zenginliği ve ifade gücünün ifadesi olarak anlaşılma eğilimindedir. Wittgenstein'in "Dilimin sınırları evrenimin sınırlarıdır." derken; "Benim evrenim ifade gücüm kadardır." demeye çalışmıştır. Bir kişinin ifade gücünü, onun lügat zenginliği belirler. Geniş bir terminolojiye sahip insanın tanımları/tasvirleri çok daha anlaşılır özelliğindedir ve daha öğreticidir.

Duygu, düşünce ve bilgi aktarımı olan dil, kelimelerle resim yapmaya benzer. Çok sayıda boyası olan, bir rengin değişik tonlarını üretebilen ve bunları resimde kullanabilen ressam ile üç-beş renkle resim yapmaya çalışan ressamın tabloları aynı estetik duyguyu yaratmaz.

Atadan kalma antika halısını satmak için pazara giden adam halısına yüz altın ister. Birkaç müşteri çıkar ancak kimse halya yüz altın vermez. Nihayetinde kılık kıyafetinden entelektüel olduğu anlaşılan biri halya müşteri olur ve yüz altını verip halya alır. Adam halya aldıktan sonra satıcıya "Efendim bu halı üç bin altın eder, neden yüz altın istedin?" diye sorar. Satıcı: "Beyim ben de bu halının çok değerli olduğunu biliyorum ama bildiğim en büyük sayı yüz, onun için yüz altın fiyat biçtim." şeklinde cevap verir. Satıcının matematik dili onun matematik dünyasını belirlemektedir.

Dil bir meleke, bir kabiliyettir. Bu manada bütün insanlarda ortak olarak bulunur. Hatta dilsiz yani konuşma yeteneği olmayanlarda bile dil meleke-leri diğer insanlar gibi çalışır. Dil ve lisan ince bir çizgiyle ayrılır. Dil evrensel, lisan millîdir. Türk dili, Rus dili, İngiliz dili, Arap dili ifadeleri terminoloji açısından uygun değildir. Doğrusu Türk lisanı, Arap lisanı şeklinde olmalıdır. Çünkü bir Türk'ün ya da Arap'ın dil melekesi aynı biçimde işler. Ağaçtaki

meyveye elma derken kafasında elma imajı vardır. Bir İngiliz elma kelimesi duyduğunda zihninde imaj belirmez. Ama "apple" dersiniz onun zihninde de imajı oluşur.

Lisanın dilden diğer bir farkı, lisanlardaki terimlerin her toplumda ayrı ayrı millî/yerel rengi ve kokusunun olmasıdır. Gurbet kelimesinin diğer lisanlardaki karşılığı (ya yoktur ya da) bizdeki kadar duygusal değildir. Arapçada deve kelimesine karşılık olarak yüzden fazla kelime vardır. İskandinav lisanlarında mesela deveye atfen çok az kelime vardır. Buna mukabil balık için çok fazla anlam bulunur. Çünkü dil felsefesi çokça sosyolojiktir.

Tabîî varlık alanını kavramlaştıran ve terimleştiren dil, ikinci aşamada topluma yönelir. Bu yönle işle kavram ve terimler anlama kavuşturulur. Bu anlamlaştırmadan millî kültür-edebiyat-sanat-tarih bilinci ve ahlak doğar. Bütün bunlar da yaşam biçimini, diğer deyişle medeniyeti inşa eder. İnşa edilen bu değerlerin saklanması ve yeni nesillere aktarılmasını da yine dil yapar. Dile bu nazarla bakanlar bilirler ki dil bir milletin hafızası ve hatırasıdır.

Son noktada dil millî hafızayı (değerleri-inançları-duyguları-bilgileri) ve hatıraları (toplumsal sevinçleri-acıları-afetleri) yeni nesillere aktarmanın bir aracı halini alır. Millî maarifin en önemli ve tek vasıtası millî dildir. Dünyada büyük medeniyetler kurmuş milletlere baktığımızda istisnasız her birinin gerek kelime sayısı ve gerek ifade yeteneği bakımından çok güçlü dile sahip oldukları apaçıktır. Bu manada Wittgenstein'in bireysel anlamda "Dilimin sınırları evrenimin sınırlarıdır." sözü milletler dünyasında aynen geçerilir.

Son olarak her insan, her toplum kendi dili ile düşünür, kendi dili ile konuşur, kendi dili ile yazar. Kendi dili ile öğrenir. Başka bir milletin dili ile bilim yapılmaz, yapılamaz. Selçuklu'daki Farisî Osmanlı'daki Arabî-Farisî yazma sevdası da bu manada olumsuzluk üretmiştir. Nihayetinde kendi döneminde dev kabul edilen bazı şairler unutulmuş ama 13. yüzyılda Anadolu Türkçesiyle yazan Yunusumuz hep yanımızda, yakınımızda olmaya devam etmiştir.

Cumhuriyet dönemindeki başka dil sevdası önce Fransızca olmuş, şimdilerde ise İngilizce ile devam etmektedir. İngilizce eğitim-öğretim yapan üniversite, lise hatta ana sınıflarına kadar uzanan birer dil bilinmezliğe dönüştü.

DOSYA

ÇEVİRİ DİLİ ÜZERİNE BAZI TESPİTLER

Serap ATİLA

İnsan yaşamının vazgeçilmez bir parçası olan dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan bir araçtır. İnsanlar, duygularını, fikirlerini, sorunlarını birbirlerine aktarmak için dili kullanırlar. Aslında düşünce ve aklın ayak izi de diyebiliriz. Doğumumuzdan ölümümüze kadar içinde yaşadığımız toplumun tüm değerlerini dil ile aktarıyoruz. Peki ya bilmediğimiz dilin değerlerini nasıl aktarıyoruz? Elbette anlamlı bir çeviriyle.

Her dil bir görme biçimidir ve hiçbir dil bütün dünyayı göremez (betimleyemez); çeviri de bir dilin görme biçimini bir başkasına taşıyabildiği ölçüde, halkların birbirlerinden öğrenme yöntemidir. Zira iki millet arasındaki kültür kaynaklı ayrılıklar da yoktur diyemeyiz. İşte bu noktada çevirinin rolü ortaya çıkar. Aslına bakılırsa çevirmenin dansı diyebiliriz bu aktarıma. Çoğu zaman çevirmen dansını yaparken her dilin yapısının, kendi karakteristik özellikleri çerçevesinde şekillendiğini gözden geçirir. Belki de gözden kaçırmasının sebebi "çevirinin imkânsız olduğu" ön kabulüyle çeviri yapılmasıdır ve "iyi çeviri imkânsızdır" düşüncesidir. Bu düşünce de bir bakıma doğrudur. Çünkü mükemmel çeviri yoktur, istenileni tanımlayan ya da sağlayan doğru çeviri vardır. Çünkü diller arasında yapısal benzerlikler olmasına rağmen bazıları birbirinden o kadar uzaktır ki çeviride karşılıklar bulmak zordur. Çevirinin zorluğu da işte tam bu noktada başlar. Çeviride en önemli unsur hem kaynak dili hem de hedef dili çok iyi bilmektir. İyi bilmek demek, o dilin dil kurallarını, farklı yapısal özelliklerini, kelimelerin anlamlarını iyi bilmek demek değildir. O dildeki deyimleri ve diğer kalıplaşmış kullanımları bilmek, dil bilgisi kurallarına göre kullanarak, anlamlı bir çeviri yapmak gerekmektedir. Bir başka deyişle çeviriyi yapan, çevireceği cümlelerin hedef dildeki "en iyi karşılığını" vermelidir. Çeviri işleminin temelde zor olmasının nedeni işte tam da bu noktada diller arasındaki kaybolma durumundan kaynaklanır. Bazı dillerde çevrilmesi gereken kelimelerin karşılıkları yoktur. Bunun sebebi dilin, değişen ve gelişen bir olgu olmasıdır. Zaman içinde değişerek yenilenebilir. Bu nedenle çevirmenlerin çeviri yaptıkları dillerdeki güncellemeleri takip etmeleri şarttır. Bu da çevirinin en zor aşamalarından bir tanesidir.

Çeviride en çok karşılaşılan sorun, kültürel farklılıklar nedeniyle oluşan sorunların çok olmasıdır.

Diller, milletlere kültürel bağlar ile entegre olmuştur ve bu şekilde yaşatılır. Yerel halk, günlük konuşmalarında resmi ve kurallı dili tercih etmez. Bu nedenle çevirilerde de gerektiğinde günlük halk dilini ve kültürel öğeleri kullanmak gerekir. Tüm bunların çevirmenler tarafından tam manasıyla bilinmemesi doğru bir çeviri yapmanın önüne engeldir. Hedef dilin normlarına uygunluk yoktur çünkü.

Çevirmen dansını yani sanatını ortaya koyarken deyimlerin ve birleşik kelimelerin nasıl çevrilmesi gerektiğini bilmelidir. Çünkü birçok dilin kendine özgü deyimleri vardır ve bu deyimler diğer bir dilde anlamsız hâle dönüşebilir ve kelime kelime yapılan çeviriler anlamdan uzaklaşır. Aynı durum, yerel kullanımlar için de geçerlidir. Örneğin Türkçede "etekleri zil çalmak" dendiğinde yerel okuyucu, bu kullanımın büyük bir sevinç yaşamak, çok sevinmek anlamına geldiğini bilmektedir. Ama çeviri yapılırken o dilin yerel kullanımlarını bilmeyen bir çevirmen çevirisinde söz oyunlarını kullanmak yerine yavan bir dil kullanacaktır. Bu da çeviride asıl anlatılmak istenenin hiçbir zaman karşılığını bulmayacaktır. Estetik ölçütten uzak olacaktır.

Sonuç olarak, çevirmen, çeviri yaptığı dillerin yapısını kusursuz bir şekilde bilmelidir. Bu geniş donanımdan sonra, gözden kaçırılan ve mükemmel çevirinin önüne geçen teknik alanın da söz konusu olduğunu ifade etmeliyiz. Çeviri sürecinde uygulanmayan teknik alan bilgisi de çeviriyi özünden uzaklaştıracaktır.

DOSYA

15 MADDEDE D. MEHMET DOĞAN

Ülker Gündoğdu

1. Ankara Kalecik'te 1947'de doğdu. Onu yetiştiren; babası terzi Sait Doğan ve annesi Safiye Doğan'dır. İsmi başındaki "D" harfi, Nurettin Topçu tarafından diğer Mehmet Doğan'dan ayırmak için ona armağan edilmiştir.

2. Ankara'nın Kalecik ilçesinde başladığı ilköğrenimini, ailenin Ankara'ya taşınmasının ardından Ankara'daki Ulus İlkokulu ve Cebeci Ortaokulu'nda tamamlamıştır. Daha sonra Ankara Gazi Lisesi'nden mezun olmuş, 1972 yılında da Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu Radyo Televizyon Uzmanlık Bölümü'nden mezun olmuştur. İş hayatı mezun olur olmaz, Türk Tarih Kurumu'nda dökümantalist unvanıyla başlamıştır. Sonrasında basım ve yayın işleriyle uğraşarak Dergâh Yayınlarında yayın yönetmenliği yapmış, bu süreçte TRT'de Genel Müdür danışmanı olarak da çalışmıştır.

3. Mesleki yelpazesini; Kültür Bakanlığı Sinema Dairesi'nde film yapımcısı ve senaryo yazarlığı yaparak renklendirdi. Eğitimle girift bir yaşamın mimarı olarak Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesinde yazarlık dersleri verdi. TBMM tarafından Radyo ve Televizyon Üst Kurulu üyeliğine seçildi. Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı, Mehmet Akif Fikir ve Sanat Vakfı, Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı'nın kurucularından olan Doğan, Türkiye Yazarlar Birliği'nin Genel Başkanlığı'nı uzun yıllar yürüttü.

4. 1978 yılında Türkiye Yazarlar Birliği'ni bir grup yazarla birlikte kurarak, Türkiye'nin en büyük yazar, şair ve düşünürlerinin üye olduğu sivil toplum kuruluşunun temellerini atmıştır.

5. İlk eseri, Hareket Dergisi'nde yayınlanan bir şiirdir.

6. İlk kitabı "**Batılılaşma İhaneti**", 1975 yılında yayımlanmıştır.

7. D. Mehmet Doğan'ın eserlerinde değerler, düşünce, irfan, ilim ve hikmet, tefekkür ve erdem yapılandırılarak, geçmişle gelecek mukayese edilerek bir muhayyile sunulmaktadır. Vizyonu Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nin Dergâh Yayınları yayın sürecini plânladı ve ilk ciltlerin yayınını yö-

netti. Bunca çalışmanın ardında güçlü bir eş olmalı diye düşününce görüyoruz ki; özel yaşamını Hatice Halıcı'yla birleştiren Doğan'ın Ahmet Emre, Sait Melih ve Safiye Bilge adında üç evladı vardır.

8. 1981'de **Doğan Büyük Türkçe Sözlük** ilk baskısını yaptı. Alfabe değişikliği ve Türkçenin bas-kılanmasına yönelttiği eleştiriler ile çıkarttığı "Doğan Büyük Türkçe Sözlük", batılılaşmaya yönelik kurgulanan dil projesini boşa çıkarma mücadelesi idi.

9. Nerede hangi iş yapıyor olursanız olun; dil fark yaratır. D. Mehmet Doğan'ın, 12 Mart'ın İstiklâl Marşı Günü olarak kutlanması yönünde gösterdiği çabalar sonuç verir. TBMM 4 Mayıs 2007'de, İstiklâl Marşı'nın kabul edildiği günün İstiklâl Marşı Günü ve Mehmet Âkif Ersoy'u Anma Günü olarak kutlanmasıyla ilgili kanunu kabul eder. D. Mehmet Doğan'ın dilbilim alanında sağladığı katkılar ödüllendirilir. Aldığı altı ödül çeşitli alanlardaki girişim ve başarılarla ilişkindir.

10. Doğan'ın yazmaya şiirle başlamasının yansımaları denemelerinde de görmek mümkündür. Yazarlığının pek gündeme gelmeyen yönlerinden biri de mizah yazılarıdır. Evet, ben de öğrendiğimde şaşımam değil, örtüştürmek mümkün gözük-mese de senaryo yazarlığı gibi apayrı renkleri dilin zengin ve renkli kuşağına gizlemektedir. D. Mehmet Doğan'ın esas amacı bilgi vermenin her yönünü kullanmaktır. Dili öğrenmeye teşvik etmesinin dışında dilin tabiatı ile çeşitliliği konusunda farkındalık oluşturmaya da çalışmaktadır.

11. Dilbilimi ile iştigal edenler, kelimelerin tarih içinde bir rotası olduğunu ifade ederler. D. Mehmet Doğan da "Kelimelerin Seyir Defteri" ile bu rotayı gözler önüne sermiştir.

12. Yıllar önce kaleme aldığı yazılarından hareketle oluşturduğu kitaplarıyla Türkiye'nin kültür tarihinde ayrıcalıklı bir konumu bulunan D. Mehmet Doğan, Türkiye'nin batılılaşma serüveninin değişik boyutlarını Hareket Dergisi'ndeki yazılarında esaslı bir sorgulamaya tâbi tutmaktadır.

13. Uzun yıllar dil üzerine yoğunlaşan, ömrünü adadığı çalışmalarla bozulan dilimizi düzeltmeye çalışan D. Mehmet Doğan'a göre dilimiz Türkçe, yüzyıllar boyunca halkın, şairlerin ve yazarların emeğiyle oluşmuş ve Osmanlı döneminde devlet dili olarak geliştirilmiştir. D. Mehmet Doğan, dilin olağan gelişmesine dışarıdan yapılan ilk ciddi müdahalenin Millî Edebiyat akımı olduğunu be-

lirtmektedir. Çağdaşlaşma veya uluslaşma iddiasıyla yapılan işlerin aslında batılılaşma olduğunu, üstelik bunun yabancılaşmaya ve barbarlaşmaya dönüştüğünü aktarmaktadır. D. Mehmet Doğan'ın en önemli çalışmaları; "Büyük Türkçe Sözlük", "Mağlubiyet İdeolojisinin Sonu", "Türkiye Cumhuriyeti Tarihine Giriş" bu mücadelenin eserleri olarak tanımlanmaktadır.

14. *Bir Lügat Bulamadım, Yüzyılın Soykırımı, Devlet Sözlük Yazar mı? Kelimelerin Seyir Defteri, Ortadoğu'nun Türkçesi ve Neden Klâsiklerimiz Yok* adlı eserlerinde çokça sergilenen, değerlendirilen ve yargılanan örnekler, dil devrimi sürecinde Türkçenin uğradığı ironik, çelişkili, ürkütücü, tutarsız müdahaleleri yansıtmaya gayesidir. Dili ve toplumu geçmişinden, Osmanlı geleneğinden, İslâm irfanından uzaklaştıran, laik, seküler, ulusal dil ve sözlüğe karşı durmak D. Mehmet Doğan'ın başlıca dil anlayışı, tutumu ve mücadelesiydi. Bey, efendi, beyefendi, hanımefendi" kalıpları yerine "bay, bayan", "paşa" yerine "general" unvanlarını kullanarak yapılmak istenen sözde ulusalcı, özde batılı/batıcı dönüşüme karşı koymak istemektedir.

15. Mehmed Âkif Ersoy Araştırmaları Merkezi'nin kurulmasına öncülük etmiştir. Bu araştırma merkezinin amacı: milletimize fikirleri, eserleri ve örnek kişiliği ile mal olmuş bulunan İstiklal Marşı şairimiz Mehmed Akif Ersoy'un hatırasını yaşatmak, eserleri ve örnek şahsiyetiyle onun, yurt içinde ve dışında, bilhassa genç nesillere tanıtılmasına katkı sunmaktır.

DOSYA

Doğan: “Dile müdahale,
anlama savaş açmaktır.”

D. MEHMET DOĞAN’LA MÜLAKAT

Ethem ERDOĞAN-Bilal CAN

Dil nedir, nasıl oluşur? Durumu Türkçe öze- linde açıklayabilir misiniz?

Dil insana ilahî bir bağıdır. İnsan diliyle vardır, dil kimliğin ilk kademesidir. İnsanoğlu kelimelerden örülmüş bir dünyada yaşar, konuşur, yazar, okur, düşünür, anlar anlatır; kısacası insan diliyle yaşar.

Dillerin teşekkülü, hâlâ tam manasıyla açıklanamamış değildir. Bu hususta bir hayli teori var, çoğu birbiriyle çatışır. Dillerin tasnifi konusunda da tam bir mutabakat sağlanamamıştır. İnsanoğlu dili hazır bulur, dil kavmin, milletin malıdır ve tarih içinde teşekkül eder. Her çocuk bir dil vasatında doğar, dil öğrenmeye kabiliyeti dolayısıyla annesinin konuştuğu, evinde konuşulan dili kolaylıkla öğrenir. Türkçe gibi bazı dillerin daha çabuk öğrenildiği, buna karşılık arapça ve bazı batı dillerinin daha geç yaşlarda öğrenilebildiği tesbit edilmiştir.

Türkçenin yazılı geçmişi 14 asır öncesine gidiyor, elbette sözlü geçmişi daha kadimdir. Dilimizin 14 asır boyunca geçirdiği değişim üzerinde ciddiyetle düşünmek lâzımdır. Orhun kitabelerinin dili ile, daha sonra Uygur metinlerinin dili aynı değildir, çünkü bu arada bir din değişikliği olmuştur. Budizm üzerinden bir hayli kelime ve kavram Türkçeye girmiştir. Nihayet Müslümanlığı benimseyen Türklerin bu din ve medeniyet değişimi dolayısıyla sözlüklerinde hem değişme ve hem de genişleme meydana gelmiştir. Müslüman Türklerin dilindeki değişimi en yüksek seviyede ortaya koyan ilk eser *Kutadgubilig*'dir. Çok kısa zamanda aruzla böylesine bir edebiyat ve fikir eseri ortaya konulabilmesi İslâm'ın benimsenişinin şevk verici tesiriyle açıklanabilir. *Kutadgubilig*'de bugün kullanılmayan Türkçe kelimeler vardır, buna karşılık bir hayli arapça, farsça kelimenin de benimsendiği metinden çıkarılabilir. Asıl mühimi, kelime hazinesi değişmekte ve genişlemekte iken, söz diziminde, sentaksta o zamandan bu zamana ciddi bir değişiklik meydana gelmemesidir.

Dilleri o dili kullananlar geliştirir, zenginleştirir. Bunların en önde gidenleri edebiyatçılar, fikir ve ilim adamlarıdır. Bir dil konuşulan dil olmaktan bu şahsiyetlerin eserleri ile yazı dili olmaya yükselir. Türkçe de farklı lehçeleriyle böyle bir seyir takip etmiştir. Bazı Türk lehçeleri son yüzyıla kadar yazıya geçmemiştir. Bunu mukabil doğu'da karahanlıca denilen yazı dili, daha sonra çağataycaya dönüşerek devam etmiştir. Oğuzların dili ise ancak Anadolu'da yazılı hale gelmiştir. Şimdi Batı türkçesi dediğimiz dil varlığımız 1200'lü yıllar, yani 13. Yüzyılda kayda geçirilmeye başlanmıştır. Malazgirt

zaferinden 2 asır sonra Anadolu'da Türkçenin edebiyat dili olarak da hükümranlılığı ilan edilmiştir.

Yünus Emre'nin büyük bir dil ve şiir kudreti ile ortaya çıktığı 13. yüzyıldan itibaren bu topraklarda yüzbinlerce ciltlik bir türkçe edebiyat (literatür) meydana getirilmiştir. Yünus, Selçuklu'nun sonunda yetişir ve Osmanlı'yı müjdeler. Anadolu'da Selçuklu'nun en büyük edibî Mevlâna'dır, az sayıda türkçe mısra ve beyit söylemiş olan Mevlâna bu topraklarda farsçanın büyük bir şairi olarak ömrünü tamamlarken, Yünus'un güneşinin parlamaya başladığını görürüz.

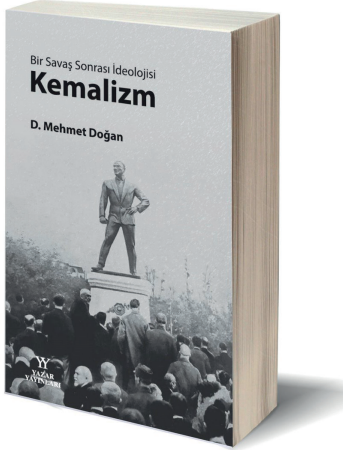
Anadolu'da Selçuklu sonrası beylikler türkçe edebiyatın gelişmesine hizmet etmiştir. Tarihî devamlılık itibarıyla Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren türkçe konuştuğu, yazdığı ve Osmanlı beylerinin, sultanlarının türkçenin hamisi olduğu malûmdur. 2. Murat'dan itibaren türkçe şiir yazan bir hayli Osmanlı sultanı vardır. Sultan şairler içinde Fatih gibi, Kanunî gibi, şiir kudreti yüksek olanlar da çıkmıştır. Ömrü seferlerde geçen Sultan Süleyman'ın en büyük divan sahibi bir padişah olması ilgi çekicidir.

Dil bilinci nasıl oluşur / oluşturulur? Yeni nesil bu bilince nasıl ulaşabilir?

İnsanın bütün hayatı bir anlama (kavrama) ve anlatma (ifade etme) macerası olarak görülebilir. İnsanın anlamı araması varoluş sebebidir. *Anlam yoksa insan yoktur!* Akıl, hâfıza, hatırlama, tefekkür kabiliyeti... Bizi her kademedede anlam arayışına götürüyor. Dil bizim sözlü ve yazılı anlaşma aracı-mızdır. Dillerin kendilerine mahsus yapıları vardır, sözler nasıl peş peşe dizilir, nasıl cümle kurulur? Kelimelerin cümle içindeki yerleri, rolleri nedir? Cümlenin âhengi nasıl sağlanır? Bütün bunları bilmek, öğrenmek gereklidir, fakat hiçbir dil ka-ideleri ezberlenerek öğrenilemez. Bize dil şuuru

kazandıran edebiyattır. Güzel bir edebiyat eserini okurken farkına varmadan sıkıcı kaideleri zihnimize yerleştiririz.

Doğru türkçe güzel türkçedir. İşte bu türkçenin tadına varanlar, "dil bilinci"ni de edinirler. Güzel türkçe için temel edebiyat metinlerini okumamız, bazılarını ezberlememiz şarttır. Yûnus'dan, Dede Korkud'dan divanlardan, halk âşıklarından temel metinleri okumalıyız, 19. Yüzyıl sonrası büyük yazarlarımızdan eserlerini okumalı, anlam dünyalarında girmeye çalışmalıyız. Bu arada Mehmed Âkif'i, Ömer Seyfeddin'i, Refik Halit'i, Yahya Kemal'i, Memduh Şevketi, Necip Fazılı, Tanpınar'ı, Sait Faik'i, Kemal Tahir'i, Tarık Buğrayı... Türkçenin son yüzyıldaki diğer büyük ustalarını mutlaka okuyup, onların kelime haznesine sahip çıkmalıyız. Bu zengini kelime varlığını bir kenara atıp, Türkçenin ruhuna uymayan, dil zevkini zedeleyen uydurma ve yabancı kelimeleri kullanmak tam manasıyla bir şuur kaybıdır.

Dilin canlı bir varlık oluşu meselesi dille ilgili herkesin malumudur. Kurulan komisyonlar devlet gücünü de arkasına alarak sömürge mantığıyla Türkçeyi yok etme gibi azim bir amaçla hareket ettiler. Bunlara bu amacı sağlayan itici güç neydi acaba? Türk milletinden ve Türkçeden ne istediler?

Diller tabii seyri içinde gelişir. Bu gelişmede o dili kullananların, bilhassa edebiyatçıların, fikir ve ilim erbabının ortaya koyduğu eserlerin rolü vardır. Dile müdahale, anlama müdahaledir; anlama savaş açmaktır. 1930'larda "inkılâp" denilen medeniyet değiştirme hamleleri sırasında en büyük hasar Türkçeye verdirilmiştir. Türkçe medeniyetimizin seyrine paralel bir gelişme göstermiştir. Osmanlı döneminde zirveye çıkmış, Fuzulî gibi,

Bâkî, Nabi, Nedim, Galib gibi büyük şairler yetiştirmiştir. Sinan Paşa, Evliya Çelebi, Naima, Peçevî gibi nasirler çıkarmıştır. Dilimize geçmiş dönemde tarihimizin akışı doğrultusunda başka dillerden bir hayli kelime girmiştir. İslâmiyet dolayısıyla arapçadan, edebiyat dolayısıyla farsçadan. Buna karşılık bilhassa farsçada çok sayıda türkçe kelime vardır (on binden fazla olduğu belirtiliyor). Arapçada da küçümsenmeyecek sayıda türkçe kelime var, hatta ekler var. İslâm medeniyetinin taşıyıcı üç dili arasında asırlar boyunca alışveriş olmuştur. Her üç dilin de zenginleşmesi ve gelişmesinde bu alışveriş rol oynamıştır.

19. yüzyılın sonunda bilhassa gazetecilik dilde ciddi bir değişmeye ve sadeleşmeye yol açar. 20. Yüzyılın başında "yeni lisan" hareketi türkçeyi daha sade hale getirmiştir. Erken yaşta vefat eden büyük yazarımız Ömer Seyfeddin'in bu sadeleşme akımında önemli rolü olmuştur.

Türkçe 19. Yüzyıldan itibaren İslâm dünyasında batı ilim ve feninin taşıyıcı dili olarak öne çıkmıştır. Batı'da ortaya çıkan ilim ve fen eserlerini, sosyal bilimlerle ilgili eserleri çevirmek için zengin bir terminoloji oluşturulmuştur. Osmanlı türkçe üzerinden bir medeniyet dili kurmaya yürümüştür. Batı'da terimler kökdil olarak kabul edilen latince yapılrken, Osmanlı kökdil olarak Kur'an'ın dilini kabul etmiştir. Bu yüzyılda tıp dilinden, felsefe diline, siyaset diline kadar birçok alanda müşterek kelimeler türetilmiştir. Bu kelimeler bütün İslâm dünyasında benimsenmiştir. Medeniyet, müessese, salahiyet, tayyare, nâzır, vatan, müdür, imza, teşrif, kalem (büro), muharrerat, maaş, inha, istirham, nizamname, mazbata, heyet, resmî, hususî, nefer, mukavele, arzuhal vb. kelimeler Arap dünyasında olduğu kadar İran'da da kullanılmıştır. 19. Yüzyılın sonunda meşrutiyetin ilanı ile türkçe Kanun-ı Esasî'de devlet dili olarak ilan edildiği için bütün Osmanlı dünyasında Türkçe öğretim yaygınlaşmıştır. Arapların çoğunlukta olduğu bölgelerde tedrisat arapça yapılmakla beraber, türkçe dersleri de öğretimde yer almıştır. Bunun dışında Abdülhamid aşiret mektepleriyle veya bazı yüksek öğretim kurumlarıyla ana dili türkçe olmayan çok sayıda gencin türkçe öğrenmesinin yolunu açmıştır. Eğer bu sistem bir çeyrek asır daha devam ettirilebilse idi, İslâm dünyasının entelektüel çehresi çok farklı olacaktı. Bernard Lewis, Osmanlı okullarından mezun olan Arapların genellikle Türkçeyi arapçadan daha ustalıkla kullandıklarını, aileleriyle, çoluk çocuklarıyla arapça, meslek ve okul arkadaşlarıyla türkçe konuştuklarını belirtiyor.

Cumhuriyet'ten sonra İslâm dünyasındaki bütün müştereklik sağlayan unsurlara, mûsiki dâhil, savaş açılmıştır. En başta din hedeflenmiştir. "Türkçe Kur'an inkılabı, Türkçe ezan" vb. en güçlü müşterek olan dinde bu ortaklığı ortadan kaldırmak amaçlıdır. Türkçe üzerinde yapılan operasyon da İslâm dünyasında Osmanlının sağladığı müşterekliği yok etmek amaçlıdır. Türkiye'de dilden arapça farsça kelimeler atılırken, Arap ülkelerinde ve İran'da arapça ve farsçaya girmiş türkçe kelimeler tasfiye edilmek istenmiş, fakat Türkiye'deki kadar ileri gidilmemiştir.

Sadeleşme tabii seyrinde ilerlerken, türkçe en güçlü dönemindeyken "dil devrimi" ile ciddi bir kırılmaya uğratılmıştır. Günlük dilin kelimeleri dahi değiştirilmek istenmiştir. 1930'larda yayınlanan *Tarama Dergisi*'nde yer alan kelimeler akla ziyandır. Bu keskin tavırla bir yere varılamayacağı anlaşılınca, 7-8 bin kelimelik dil kılavuzları yayınlanmıştır. Halka her gün muhatap olan gazeteciler ne yapacaklarını şaşırılmışlardır. Bazı ünlü yazarlar yazılarını bildikleri gibi yazmışlar, gazete muhahihleri onların yazılarını arı dile çevirerek gazeteye koymuştur. Bu netameli halden ancak beş yıl sonra çıkmış bu seferde ifrattan tefrite varılmıştır: Önce bütün kelimelerin öztürkçesi uydurulurken bu sefer de Güneş dil teorisi ile bütün dillerin esasının türkçe olduğu iddiası yükseltilmiştir. İşte bazı "türkçe" kelimeler: Kapital, koni, virgöl. Kapital "kapmak"tan! Koni, "huni"den. Virgöl "irkil"den!

Mustafa Kemal'in saçma sapan Güneş Dil Teorisi'ni 1936'da dil devrimiyle ortaya çıkan karmaşayı önlemek için benimsediği anlaşılmaktadır. Onun ölümünden sonra normalleşme terk edilmiş, arıdile dönülmüş, İnönü döneminde hem *Türkçe Sözlük*, hem *Felsefe ve Gramer Terimleri* bu şekilde hazırlanmıştır. Dilde arılaştırmacılık devlet eliyle ders kitaplarına sokulmuş, böylece her nesle adeta yeni bir dil öğretilmiş, nesiller arasında kopukluk derinleşmiştir.

Türkçe davası ile beka meselesi arasında nasıl bir ilişki var ki, Mehmet Doğan bu davaya ömrünü vakfetmiştir?

"Bir ülkeyi yıkmak istiyorsunuz önce dilini tahrip edin" veya "Bir ülkeyi yönetmek için işe önce dili düzeltmekle başladım." Konfiçyüs bunları söylemiş midir? Yahut da iki cümleden hangisini sarf etmiştir? Bunu bilmiyoruz. Bu sözlerdeki gerçeklikle, hatta bizim açımızdan yaşanmışlıkla ilgiliyiz.

Dilin bozulması insanlar arasında anlama-an-

laşma-anlatma problemlerin büyümesi demektir. Bu ise bir ülkenin işleyişi ilgili dil temelli meselelerin yönetimi zorlaştırmasına sebep olur.

Tıpta "afazi" diye bir hastalık var. Ses çıkarma kabiliyeti kaybolmadığı hâlde konuşamamak, gereken sözü hatırlayıp söyleyememek şeklinde beliren bir hastalık. Söz kaybı, söz yitimi de deniyor. Afazi, ekseriya inme veya travma sonucu ortaya çıkarmış. Türkçe sert bir darbeye (buna "devrim" deniliyor) maruz kalmıştır, bu yüzden sosyal ve mental bir travma meydana gelmiştir. İnsanlar 1930'larda tabii olarak konuşamaz, yazamaz olmuştur. Zihnimize yapılan bu ağır müdahalenin yol açtığı problemleri aradan bu kadar zaman geçmesine rağmen birçoğumuz farkında olmadan yaşıyoruz.

Devlet, vatandaşına "şu kelimelerle konuşma, yazma, şunları kullan" demiştir. Bunun için cep telefonu ebadında kılavuz sözlükler hazırlanmıştır. Yasaklanan ve böylece unutturulan her kelime edebiyatımızın klasik eserlerine konulan bir engel mahiyetindedir.

İki binli yıllarda, ismi lâzım değil, bir Milli Eğitim bakanının ders kitaplarında yasakladığı kelimelere bakalım: Asır, bahtiyar, câhil, devir, devre, esir, fakir, felaket, fert, fiil, fikir, hakikat, has, hâtıra, hatip, hayat, haysiyet, hiciv, hukuk, hür, hürriyet, ıstırap, idrak, ilim, imla, isim, istiklâl, kabiliyet, kafiye, kanun, karakter, kısım, mâna, mâzi, medenî, medeniyet, mekân, memleket, meşhur, mısra, millet, millî, milliyetçi, milliyetçilik, muamele, nakarat, nakletmek, nesil, nesir, nutuk, örf, sun'î, şahıs, şema (örgü), şive (ağız), tabiat, tabii, tasvir, tavsiye, tecrübe, teferruat, tenkid, terbiye, teşkilat, unsur, vasıf, vasıta, vatan, vezin...

Bu kelimeleri bilmeden yetişen çocuklar Mehmed Âkif'in İstiklâl Marşı'nı bile anlayamaz!

Bakanlık bürokrasisi kendi kısır dilini dayatıyor ve türkçe öğretim sisteminde geriliyor. Yûnusları, Karacaoğlanları, Bâkileri, Fuzulileri, Galib Dede'leri bir kenara bırakalım, bunlar çoktan çocuklarımızın ulaşabildiği edebiyatçılarımız olmaktan çıkarıldı. Bu birinci safha idi. 2. Safhada ilk dönem Cumhuriyet edebiyatı gençler için anlaşılması güç bir alan haline geldi. Necip Fazıl'ı, Nazım'ı, Peyami Safa'yı, Tanpınar'ı, Kemal Tahir'i, Tarık Buğra'yı kolaylıkla anlayamayan bir nesil yetişmeye başladı. Şimdi 3. Safhadayız. Cumhuriyetin ikinci nesil edebiyatçıları da anlaşılmaz hâle geliyor... Bu elbette bir millet için bekâ meselesidir! Dil toprağımızı hızla kaybediyoruz. Toprağı aşındırılan, kelimeleri unutturulan ulu ağaçlar yavaş yavaş kuruyor! Bu erozyonu ancak eğitim sisteminde köklü tedbirler alarak önüne geçebiliriz!

Sizdeki dil-kültür bilincinin oluşmasında kimlerin ve nelerin (mesela kişi ya da kitap) katkıları vardır? Sözlük mücadelenizden söz edebilir misiniz?

"Erken okurluk" bu sonucu doğurdu diyebilirim. Orta okulun ilk yıllarında çocuk kitaplarını değil de klasik sayılabilecek kitapları okumaya başladım. İlk dikkatimi çeken kitap Peyami Safa'nın 9. *Hariciye Koşuşu* romanı idi. Günlük gazetelerde Tarık Buğra'nın, Arif Nihat Asya'nın yazıları dikkatimi çekiyordu. Tam da bu sırada Dil Kurumu inşaatında çalışan bir hismımız bana bir kitap hediye etti: *Türkçe Sözlük*. Bu TDK sözlüğünün 1959'da yapılan 3. baskısı idi. Akranlarım el kadar okul sözlüklerine sahipken benim böyle kalın bir sözlüğümün olması gurur verici idi. Fakat gördüm ki, bu sözlükte 9. *Hariciye Koşuşu*'nda geçen bazı kelimeler yok! Ben o kitabı okurken yazarı hayattaydı. Yaşayan bir yazarın kelimelerini dahi bu sözlükte bulamıyordum. Dikkatim arttıkça günlük gazetelerde yazan edebiyatçıların kelimelerinin de olmadığını fark ettim. Hatta İstiklâl Marşı'nın bir hayli kelimesi *Türkçe Sözlük*'te yoktu!

27 Mayıs darbesi sonunda yeni bir arıdil furyası başlatılmıştı. Buna karşı türkçeyi savunan bir kesim de vardı. Bazı gazetelerde bu konuyla ilgili yazılara rastlıyordum. Zamanla TDK sözlüğünün gerçek anlamda bir sözlük olmadığı kanaatine vardım. Gerçek bir umumi sözlükte en azından yaşayan yazarların kelimeleri bulunmalıydı. Lisede, üniversitede bu konu hep zihnimin bir köşesinde durdu. Askerlikten sonra Dergâh Yayınları'nın *Türk Dili ve*

Edebiyatı Ansiklopedisi'nin yayın yönetmenliğini üstlendim. O zamanki yüksek öğretim kurumlarında Türk dili ve edebiyatı bölümlerinde çalışan akademisyenlerin, hocaların ansiklopediye madde yazmaları için neredeyse tamamı ile görüştüm. İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Erzurum Üniversitesinde böyle bölümler vardı. Bir de eğitim enstitülerinde.

Hocalarla görüşmelerimiz sözlük konusunda düğümleniyordu. Üniversite öğrencilerinin işini görecektir Türkçe sözlük yoktu. Hocalar şikâyet ediyorlar, fakat çözüm göstermiyorlardı. *Kamus-ı Türkî*'yi Latin harflerine aktarmak bir çözüm olarak düşünülüyordu. Ansiklopedi için sahafalarda kitap toplarken kendim için de eski ve yeni harfli sözlükler almaya başladım. İlk fırsatta en azından kendi işime yarayacak bir sözlük hazırlamayı kafama koydum. Bir süre TRT'de genel müdür danışmanı olarak çalıştım. Ecevit'in CHP'si Güneş Motel hükümetini kurunca, genel müdür değiştirildi, sözleşmeli olduğumuz için bizim de mukavelemiz feshedildi.

İş aramak yerine sözlük hazırlamak için kolları sıvadım. Günde 18 saatimi bu işe vermiştim. Haftada bir gün, cumaları şehir merkezine iniyor, inşaatı devam eden Kocatepe camiinde cuma namazı kılıyor, arkadaşlarla buluşuyordum. Daha sonra Yazarlar Birliği'ne Hatay sokağında o küçük büroyu tutunca, malzememi oraya taşıdım. Gündüzleri gelen giden olmuyordu. Sözlük bu şekilde tamamlandı. Ve 1981 yılında basıldı.

"Batılılaşma İhaneti" eseriniz nesillere ışık oldu. Bu eserle ilgili neler söyleyeceksiniz?

Batılılaşma İhaneti ilk kitabım, 1975'te yayınlanmıştı. Bu kitapta yer alan yazıların çoğunu üniversite öğrenciliğim sırasında veya hemen sonrasında yazdım. Mezuniyetten bir süre sonra Tarih Kurumu'nda Yeni Türkiye Araştırma Merkezinde çalışmaya başladım. İki gazeteyi Tarih Kurumu için taramıştım: Cumhuriyet ve Ulus. Elimden bir hayli kupür geçiyordu. Günün olayları üzerine Hareket dergisi için bazı yazılar hazırladım, işte bu yazıların tarihi derinliğini bu malzeme teşkil ediyordu. Bu kitapta cumhuriyetin 50. yılı ile ilgili bir değerlendirme de yer alıyor. Cumhuriyet'in 50. Yılında, 1973'te bu çerçevede, hakikat temelinde ele alan başka bir yazı hatırlamıyorum. Kitap *Hareket* dergisi kapandıktan sonra "*Hareket kitapları*" dizisinin ilki olarak yayınlanmıştı. Bu dizide daha sonra Mustafa Kara, Ahmet Tabakoğlu gibi Hareket dergisinin 1970'li yıllardaki sayılarında maka-

leleri yayınlanan genç araştırmacıların kitapları da yayınlandı.

“Batılılaşma İhaneti” Türkiye'nin tepeden inme modernleşmesini ele alan, taklitçi modernleşmeyi eleştiren bir kitaptı. Daha sonraki yıllarda da bu konu ile ilgili çalışmaya ve yazmaya devam ettim. *Türkiye’de Darbeler Müdahaleler ve Siyasi Sistem, Bir Savaş Sonrası İdeolojisi: Kemalizm, Mağlubiyet İdeolojisinin Sonu, Türkiye Cumhuriyeti Tarihine Giriş...* bu muhtevada eserlerim arasındadır.

TYB'nin kurulma hikâyesiyle Türkçe'nin durumu arasında nasıl bir bağlantı var?

Yazarlar Birliği'nin geçmiş zengin edebiyat ve dil mirasını benimseyen yazarlar tarafından kurulduğunu söyleyebiliriz. Kuruluştan itibaren de dil, türkçe hassasiyeti her zaman olmuştur. Türk dünyası şairleri arasında uluslararası şiir şöleni düzenlenmesi kararlaştırıldığında *“Türkçenin uluslararası şiir şöleni”* başlığının seçilmesi, yani türkçe vurgusu bu sebeptir. TYB kuruluşundan itibaren dilimizle ilgili çok sayıda faaliyet yaptı. Son olarak geçen sene yapılan *Türkçe Şûrası*'nda dil meselemiz çok geniş bir çerçevede konun ilgilisi ilim, fikir ve edebiyat adamları tarafından ele alındı ki, bu bir dönüm noktasıdır.

Dil davasını sürdürebilmek adına bu mirasa sahip çıkmak isteyenlere tavsiyeleriniz neler olur?

Dilimizin üzerimizde hakkı var, dilimizin hakkını teslim etmeliyiz!

Dilimiz üzerinde oyun oynandığını, operasyon yapıldığını bilerek konuşmalı ve yazmalıyız! Zengin türkçede ısrar etmeliyiz! Yabancı dillerin istilasına karşı durmalıyız.

Teşekkür ederiz.

DOSYA

YENİ LİSAN HAREKETİ, YANSIMALARI VE İTİRAZLAR

Gülnaz ELİAÇIK YILDIZ

Dil bir milletin atardamarıdır. Şayet bu damara neşter değerse kan kaybından ölecek bir devlet ve akabinde millet vardır. Osmanlı dönemindeki divan şiiri geleneğinin getirdiği dil anlayışı, Arap ve Fars etkisi altındaki gramer yapısının kullanıldığı bir Osmanlı Türkçesi idi. Bu etki divan şairlerinin muazzam şiirler yazmalarına da fazlasıyla yetti ancak gerçek şu ki şiirlerde kullanılan ağıdalı dil, kapalı anlamlar, yalnızca saray çevresinde anlaşılabilir bir dil kullanımı olarak kaldı. II. Meşrutiyet'in ilanı, İstiklal Savaşı'nın getirdikleri, Osmanlı'nın git gide güç kaybetmesi ve Cumhuriyet'in ilanına doğru giden yolda, halktaki millî şuurun uyanışı, dönemin kalemlerine de ister istemez yansdı.

Millî edebiyat, 1908'de meşrutiyetin getirdiği fikir özgürlüğünün ve bu sırada Osmanlı'nın ayakta kalma çabalarının arasında doğan bir ideolojinin, edebiyatımızdaki seslerinin duyulduğu bir dönemi anlatır. Millîlik aynı zamanda millî bir dil ihtiyacını doğurur. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Arap-Fars etkisiyle saray ve halk, İslam dininin de etkisiyle gramer kaideleri ve bize ait olmayan birçok kelimeyi katmıştır dilimize. Ömer Seyfettin bu dönem için şöyle der: "*Türkçe muvazenesini kaybetmiş.*"

Millî edebiyat hareketi mensupları dil üzerinde çalışıp öncelikle yabancı bütün kelimeleri dilden çıkararak millî bir edebiyata ulaşabileceklerini düşünmekteydiler. Türk milliyetçiliğinin doğuşu, imparatorluk dili ve edebiyatına tepki olarak da Türkçenin ve millî nitelikli bir Türk edebiyatının doğuşunu düşündürmüştü, bu fikrî anlayışın paralelinde meydana gelen edebiyat da tamamen bu romantik tavrın tesiriyle Yeni Lisancılar tarafından "millî edebiyat" olarak adlandırılmıştır (Korkmaz:2015,186).

Yeni Lisan Makaleleri

Yeni lisan makaleleri Genç Kalemler dergisinin 1911 Nisan'ında yayımlanmaya başlayan ikinci cildinde yer alıp her sayıda beş makale olmak suretiyle toplamda on bir makaleden oluşmaktadır. Bu on bir makaleden ayrı olarak dergide "Yeni Lisan" başlığı altında yayımlanan makaleler varsa da ilkelerin belirlendiği ana makaleler ilk on bir yazıdır. Yeni Lisan makaleleri her ne kadar isimsiz yayımlansa ve dergi mensuplarının ortak fikri olarak lanse edilse de birçok araştırmacının ortaya koyduğu gibi, ilk Yeni Lisan makalesi Ömer Seyfettin'in kaleminden çıkmıştır. Bu bakımdan Ömer Seyfettin, Millî Edebiyat akımı için önemli bir isimdir. Aynı zamanda dönemin önde gelen isimlerinden Ziya Gökalp bu fikri desteklemiştir. Yeni lisan makalesi

ile Milli Edebiyatın ilkeleri benimsenmiştir. Ali Canip Yöntem de bu ilkelerin belirlenmesinde Ömer Seyfettin kadar pay sahibidir. Bu ilkeler:

1. Artık Arapça ve Farsça dilbilgisi kurallarına uyulmamalı. (Tamlama yaparken izafet i'si kullanmamak, elif-i maksure kullanmamak gibi. Örneğin Osmanlılarda "sevgilinin saçığı" denmez "zülf-i yar" deniliyordu. Yeni Lisan hareketi Türkçe tamlama yapmayı tercih etti.)

2. Arapça ve Farsça gramer kurallarına göre yapılan ve artık dilimize yerleşen kalıplar kullanılmaya devam edilebilir. (Selamünnaleyküm, Aleykümse-lam gibi)

3. Arapça kelimeler, asıllarına göre değerlendirilmemeli. Türkçedeki, halktaki kullanışlarına göre değerlendirilmeli. Örneğin evlat, velet kelimesinin çoğuludur ve Arapçada çocuklar anlamındadır. Arapça gramer bilgisine göre tek çocuk velet/veled, birden fazla çocuk evlat/evlad ama biz evlat kelimesini bir çocuk için kullanıyoruz. Eğer Türkçe evlat kelimesini tekil kabul etmişse bunu biz de böyle kabul etmeliyiz diyor Yeni Lisan hareketi.

4. Arapça ve Farsça sözcükler illâ ki kendi imlalarına göre yazılmamalı, Türkçe okunuşlarına göre yazılması gerekir. Örneğin elif-i maksureli söyleyiş olanlar okunduğu gibi yazılmalı; "İsa" normalde "İsî" şeklinde yazılır, her aydın uygulamasa dahi genel kullanım bu yönde idi. Yazıda "اسى" şeklindeydi daha sonra okunduğu gibi yazma geleneği ile yani Yeni Lisan hareketi ile "اسة" / "يسا" yaygınlık kazandı.

5. Bütün Arapça ve Farsça kelimeler atılmak zorunda değil. Artık terim olan Arapça kullanımlar devam edebilir. Örneğin bizim geometri terimi olarak kullandığımız dörtgen Osmanlı Türkçesinde murabba şeklinde idi ya da yüzey yerine satıh, boyut yerine bu'ud kullanılıyordu. Bu konuyu daha iyi anlayabilmek için Mustafa Kemal Atatürk'ün bizzat yazdığı "Geometri" adlı kitaba göz gezdirebilirsiniz.

6. Diğer Türk lehçelerinden kelime alınmamalı.

7. Konuşmada esas olan İstanbul ağzı olmalı. (<https://www.makaleler.com/yeni-lisan-hareketi-nedir/> Erişim tarihi: 20.01.2023)

Yeni lisan makalelerini dilde sadeleşme hareketi olarak okumak tek başına muhakkak eksik kalacaktır. Ömer Seyfettin bu ilkeleri ortaya atarken Türk edebiyatının da şekillenmesini hatta bugünkü haline evrilmesini sağlamıştır. Ayrıca, "Yeni Lisan

makaleleri XX. yüzyıl Türkçesine yön veren metinler olmasının yanında "milli edebiyat"ın ilkelerini ortaya koyan metinler olarak da okunabilir" (Bozdoğan,2007:254).

Ömer Seyfettin dilde sadeleşme tezini savunurken eski lisanın yapay bir muhtevaya sahip olduğunu, içerisinde barındırdığı Arapça ve Farsça kurallar nedeniyle eleştirmektedir. Burada dikkat edilecek unsur Ömer Seyfettin'in, Arapça ve Farsçadan Türkçeye geçen kelimelerin daha çok gramer yapısı itibarıyla kullanımını tenkit etmesidir. Çünkü Arapça ve Farsça etkisi şüphesiz ki Türkçeyi zenginleştiren ve günümüz dâhil olmak üzere edebiyatımızdaki estetik forma katkısı olan bir durumdur. Dilde sadeleşme ifadelerine «tasfiye» algısıyla yaklaşanlara ise şiddetle karşı çıkar Ömer Seyfettin. Tasfiyecilik kaleme aldığı makalelerde yapılmaması gereken hareketlerin başında gelir. Bu makalelerde şiirde hece ölçüsünün benimsenmesine yol açarken aruz vezninin tasfiyesini doğru bulmaz mesela Ömer Seyfettin, «Hele aruzu atıp Mehmet Emin Bey'in hecal vezinlerini hiçbir şair kabul etmez» (Ömer Seyfettin 2001: 107) diyerek bu konudaki tutumunu da gösterir. Ancak kaleme aldığı yazılarda dilde sadeleşme noktasından yola çıkarak millîleşme tavrını edebiyatın da millî bir tavra bürünmesi noktasında destekler. Öyle ki Yeni Lisan hareketi edebiyatımızda kanonik bir hareket olma niteliği taşır. Çünkü etkileri «Millî Edebiyat» dönemini içine alarak 1930'lara kadar sürmektedir. Ömer Seyfettin dili millîleştirmek isterken millî bir edebiyatın da izini sürmüştür bu makalelerde ve başarılı da olmuştur.

Yeni Lisan Makalesi Sonrası İtirazlar

Milli bir dil ve edebiyat algısı yerleştirme amacıyla kaleme alınan Yeni Lisan makalelerinin Türkçü eleştirinin de önünü açtığı söylenebilir. Hece ölçüsünün benimsenmesi, Arapça ve Farsça etkisindeki gramer ve dil unsurlarının en aza indirilmek istenmesi, edebî ürünlerde millî bir muhteva beklentisi gibi kriterlerin birçok gerekçesi bulunmaktadır esasında. Bu gerekçeler, ideolojik ve toplumsal olup edebiyata da siyasi bir yük yüklemektedir o dönem için.

Mehmet Fuat Köprülü, eserlerin estetik yönünü ikinci plana atacağı ve edebî seviyesini düşüreceği gibi gerekçelerle başlangıçta Türkçü tenkidin yaklaşımlarını eleştirmekle birlikte daha sonraları Balkan Savaşları gibi siyasal gelişmelerin de etkisiyle bu yaklaşımı benimsemiştir (Ercilasun, 2013: 255).

"Yeni lisan hareketine karşı İstanbul basınında ilk polemik başlatan Köprülü, hareketin adındaki gariipsenen tarafa dokunup bunun yapma bir dil meydana getirme yolunda bir teşebbüs olduğu zannını uyandırdığına dikkat çekmiş, yazı dilinde geçen Arapça ve Farsça terkipleri tasfiyeye yönelik teklifleri dile müdahale olarak görmüş, estetik yönden bir yaklaşımla konuyu bilhassa nazım sahası planında ele alıp doğuracağı uygunsuzluk ve olumsuzluklar üzerinde durmuş, dilin müdahaleye gelmez bir varlık olduğu gerekçesinden hareketle yeni lisanlıların tezini çürütmeye çalışmıştır" (Akün, 2003: 473).

Köprülü'nün yaklaşımından da anlayacağımız üzere, Türkçü eleştiri esasında, toplumsal anlamda politik bir ortam da oluşturmuştur. Edebiyat toplumsallıktan hem etkilenmiş, hem de ona katkı sağlamıştır tarih boyunca. Milli Edebiyat döneminde bu katkı diğer dönemlere nazaran daha çoktur. Onun yapay dil eleştirisi ve dildeki sadeleşme sürecine müdahale olarak algıladığı Yeni Lisan ilkelerini tenkidi, Genç Kalemler dergisi yazarları tarafından şahsileştirilerek Köprülü'nün millet algısının sorgulanmasına yol açmıştır. Bu tenkitler sayesinde Köprülü'nün Türkçü düşüncesinin önde gelen ismi Ziya Gökalp ile yakınlaşması, onun milli düşünce ve algısında bazı sarsılmalar yaşamasına yol açmıştır. Yeni Lisanlılarla girdiği bu tartışmadan sonra "Türklük ve Yeni Lisan" başlıklı bir yazı yayımlayarak bu konudaki düşüncelerinin değişme aşamasında olduğunu göstermiştir.

Yakup Kadri'de Yeni Lisanlıların dil görüşlerine karşı çıkan isimlerden biridir. Netayîç dergisinde dilde sadeleşme çağrısında bulunan Genç Kalemlerle biraz da dalga geçerek şunları söyleyecektir:

"Dilinizi irsî, ksbî bütün itiyatlarınızdan tecrit edeceksiniz, yeni lehçeniz olacak. Mesela 'millet' kelimesi bilmem nasıl bir istihale ile 'budun'a inkılap edecek. 'Yaşasın millet' diyemeyeceksiniz, 'yaşasın budun' diyeceksiniz. Boğazınız uzun bir müddet uygur, turgur, gurgur ilh. misillü kelimelerin dikenleri ile yırtılacak. Filvaki onlar size diyecekler ki her gülün bir dikenidir. Fakat aldanmayınız efendiler. Bu gül değil kâmilin dikendir. İş bu kadarla kalsa iyi, fakat icabında dilinizi tersine de çevireceksiniz. Nazar-ı dikkat yerine dikkat gözü; nefha-i ümit yerine ümit üfürüğü; sadr-ı âzam yerine âzam sadr... ilh. demeğe mecbur olacaksınız" (Karaosmanoğlu:1912,144).

Yakup Kadri dilde sadeleşme adı altında daha çok geriye eski lisana gitme korkusu yaşamaktadır. Ancak Yeni Lisancılar arasında böyle bir şey söylemez, Yakup Kadri'nin bu korkusu, Yeni Lisancılardan evvel dilde sadeleşme meselesini gündeme getiren Türk derneğinin beyannamesinden ileri gelmektedir. Derneğin beyannamesi arasında Yeni Lisan makalelerindeki ilkelerle bağdaşır niteliktedir. Ancak dildeki Arap ve Fars etkisini gidermek adına tasfiyeye gidildiğinde geriye kalan dilin zayıf olacağı görüşüyle Çağatayca ile bu açığın kapatılabileceği teklifidir. Karaosmanoğlu bu teklifi geriye gitmek olarak algılamaktadır. Yakup Kadri muhtemelen Türk Derneği'nin "Beyanname"si üzerine yapılan tartışmalardan etkilenerek, "Biz Osmanlıyız ve bu Osmanlı lisanıdır. İstiyorlar ki biz Çağatay olalım ve Çağatayca söyleyelim. Hayır, bu kabil olmayacaktır." diyerek Yeni Lisancılara yönelik endişesini dile getirmiştir (Argunşah:2011,22).

Yakup Kadri'nin bu tenkitlerine karşılık Ömer Seyfettin, Genç Kalemler dergisinde cevaben yazdığı "Yeni Lisan ve Çirkin Taarruzlar" başlıklı bir yazıyla, dertlerinin Türkçeyi eskiye götürmek olmadığını, dile ve edebiyata daha bilimsel temelli yaklaşıklarını ifade eder.

Yakup Kadri, ilerleyen zamanlarda girdiği tartışmaların etkisi, Avrupa'ya gidişi ve ülkedeki savaşı yabancı basından izlemesi ile Yeni Lisan hareketinin ilkelerine uyan eserler kaleme alır. Öyle ki millî edebiyatın içerisinde yer alan önemli yazarlardan biri olur.

Mehmet Fuat Köprülü ve Yakup Kadri haricinde Yeni lisan hareketine karşı çıkan isimler şöyledir: Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit Yalçın, Halit Ziya Uşaklıgil, Cenap Şahabettin, Süleyman Nazif. Bu isimler edebiyatı ulusal bulmaz aksine edebiyat evrenseldir onlar için ve bir millîlikten bahsedilemez. Yeni Lisan hareketinin savunduğu dil anlayışının ancak ilim dili olarak kabul edilebileceğini, edebiyat dili olmayacağını savunurlar. Çünkü evrensel olarak edebiyat milli bir dil algısı içerisinde hapsedilemez.

Sonuç

Dilde sadeleşme meselesi Osmanlı dönemi dâhil olmak üzere pek çok kez gündeme gelmiştir. Tanzimat dönemi ile gazetelerin yaygınlaşması, dildeki sadeleşme ihtiyacını daha fazla artırmıştır. Burada akla gelen asıl soru dildeki yabancı kelimelerin tasnifi mi yoksa bu sadeleşmenin biçimsel yönü mü olacaktır. Yeni Lisan hareketi dilde sadeleşmeyi biçimsel anlamda tartışmaya açmıştır.

Yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkan bu hareket, kısa süre içerisinde dil ve edebiyat alanında savunduğu ilkeleri kabul ettirerek, dilde yenileşme çalışmaları için dönemin sosyo-politik yapısı içerisinde kabul görmüştür. Öyle ki kısa sürede başardıklarıyla bu hareket, Cumhuriyet dönemini de içerisinde alarak Garip Akımına kadar etkilerini sürdürmüştür.

Yeni lisan hareketinin etkili olmasındaki en önemli etken Balkan Savaşları ve kapıda olan I. Dünya Savaşı'dır şüphesiz. Dil canlı bir varlık olarak yayılma ortamını toplum içerisinde bulmaktadır. Savaşlar toplumların millî şuurunu ortaya çıkaran olaylar olduğundan Ömer Seyfettin'in dildeki millîlik tavrı kısa sürede çok çabuk kabul görmüştür.

Günümüzde "Türkçe edebiyat mı, Türk edebiyatı mı" tartışmaları da halihazırda sürerken dilin milletin vazgeçilmez bir parçası olduğu gerçeği ile yüz yüzeyiz. Günümüzdeki hareket kanonik bir yapıya bürünür mü bilinmez ancak kim ne derse desin, Türkçe ile yazılmış her eser Türk edebiyatının bir ürünü olarak karşımızda durmaya devam edecektir. Hem de yeni bir lisan olarak değil, kadim kökleri olan bir dil olarak.

Kaynakça:

Akün, Ömer Faruk, "Mehmed Fuad Köprülü", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s.471-486.

Argunşah, Hülya. "Ömer Seyfettin ve Yakup Kadri'nin Yeni Lisan Tartışmaları." *Türk Dili* (2011): 715.

Argunşah Hülya. (Haz.) "Ömer Seyfettin («?» Rumuzuyla), Makaleler I. Dergah Yayınları. İstanbul.2001.

Bahadıroğlu, Diba. Yeni Lisan Hareketi Nedir? (Erişim tarihi: 20.01.2023).

Bozdoğan, Ahmet. "Birinci Yeni Lisan Makalesi-ni Milli Edebiyat Akımının Bildirgesi Olarak Okumak." *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11.2 (2007): 251-266.

Ercilasun, Bilge, İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit (Türkçü Tenkit), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013.

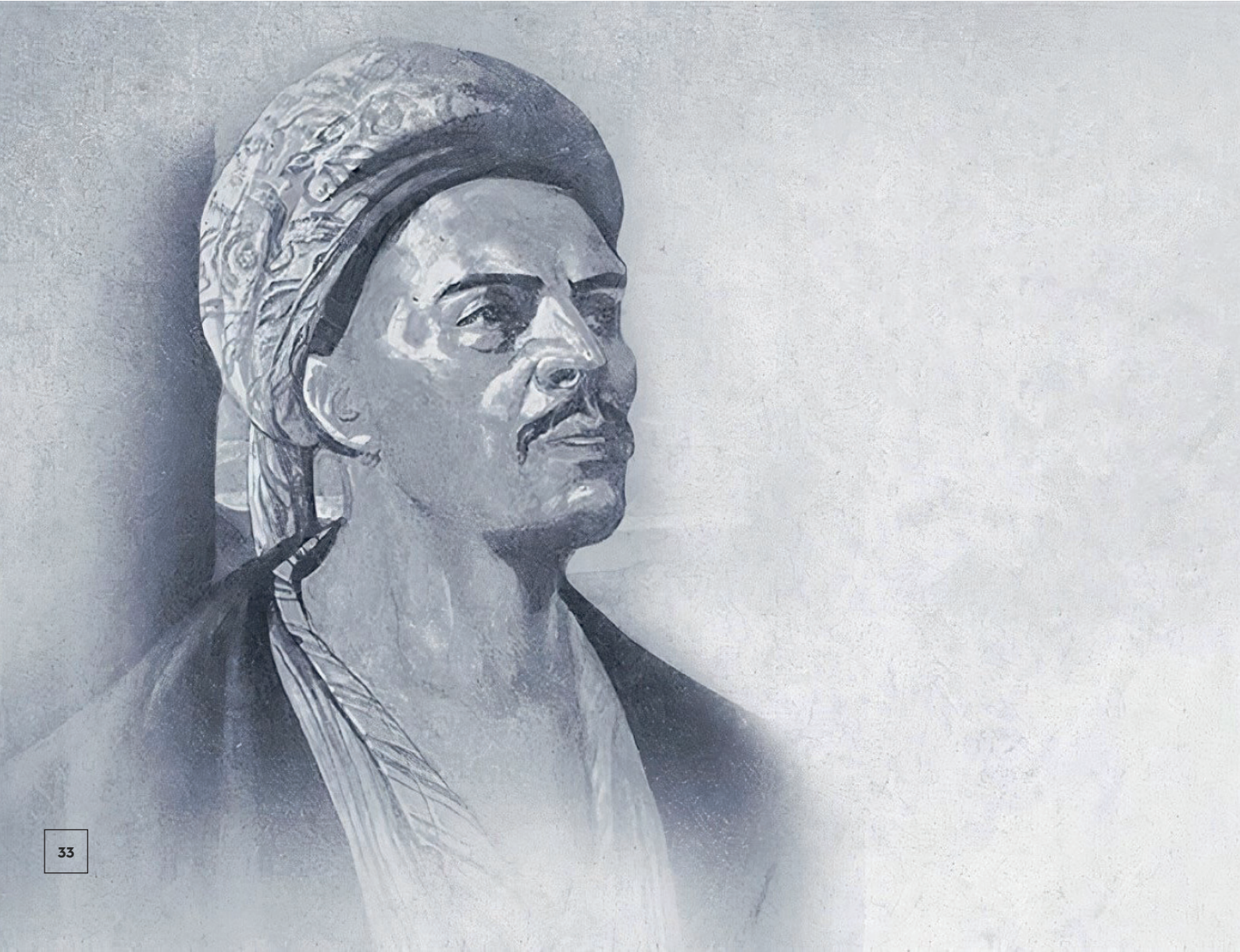
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, "Netayiç", Rübâb, S.14, 19Nisan 1328/1912, s.144.

Korkmaz, Ramazan (ed.). Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 186.

DOSYA

“EŞ'AR-I KADİM”E KARŞI YUNUS EMRE

Ali SALİ

Ziya Gökalp'in sadece siyasî söylemini değil, cumhuriyetin kültür tasavvurlarını da etkilediği ve bu tasavvurların Gökalp'in düşünceleri temel alınarak yapıldığı birçok kalem erbabı tarafından defalarca dile getirildi. Gökalp'in düşüncelerini ve cumhuriyetin gelecek tasavvuruyla alakalı etkilerini dile getiren kalem erbabı, kültür tasavvuru olarak değil de "kültür programı" olarak adlandırdılar bu meseleyi. Nasıl adlandırıldığı da önemli, ama yazı henüz bu noktadayken adlandırmanın önemine vurgu yapmadan geçelim. On dokuzuncu asrın ikinci yarısının başlarında Osmanlı münevverlerinden Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın "eşar-ı kadim" olarak tesmiye olunan şiirden rahatsızlıklarını dile getirmeye başlamalarının, edebiyatımızın bugün geldiği merhalenin başlangıcını oluşturduğu altı çizilerek vurgulanması gereken bir noktadır. Namık Kemal tarafından "eşar-ı kadim" olarak tavsif edilen Osmanlı dönemi şiirinin 1911, özellikle de 1924 tarihinden sonra "Divan Edebiyatı" şeklinde adlandırıldığı bilindiğini varsayıyoruz. "Eşar-ı kadim" in "Divan Edebiyatı" olarak adlandırılmasının 1924'ten sonra yapıldığını bilmesi önemli. Yeni bir devlet kurulmuş ve bu yeni devlet Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın başlattığı, Mehmet Emin Yurdakul, Ömer Seyfettin, Ali Canip ve Ziya Gökalp'in geliştirerek devam ettirdiği lisan ve edebiyat tartışmalarının geldiği noktayı sahiplenmiş ve özellikle kültür ve edebiyat sahasında yaptığı gelecek tasavvurunu bunlar üzerine bina etmiştir. Lisan tartışmalarının Türkçenin sadeleştirilmesi, alfabe değişimi, sarf - nahive yeni bir biçim verilmesini ihtiva ettiğini belirtelim. Alfabe değişimi konusunda bu kalemler pek ısrarcı olmamışlardır, onu da belirtelim. Mevcut edebiyat dilini "ammenin anlamadığı", Türkçenin sarf ve nahvinin "Arapça ve Farsçanın sarf ve nahvinden fazla etkilendiği" şeklinde hülâsa edilebilecek bir rahatsızlıklarının olduğunu ve bunu devamlı dile getirdiklerini hatırlatıp geçelim. Başlangıcı Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa tarafından yapılan "Yeni Edebiyat" arayışının, 1924'te yapılan adlandırma ile olumsuz vasıflarının misal olarak gösterildiği ötekinin adıdır artık Divan Edebiyatı. "Yeni Edebiyat"ın ne olmaması isteniyorsa işte o unsurların hepsi Divan Edebiyatında keşfedilir ve olumsuz örnekler olarak anılır.

Bu meselenin halinde, Yalçın Armağan'ın adlandırmasıyla Ziya Gökalp'in can alıcı mefhumu "terbiye"dir: "Henüz millî bir kimliğe sahip çıkabilecek bir öznenin yokluğu terbiyeyi zorunlu kılar. Gökalp'in terbiye anlayışı, "şimdi" üzerine değil de gelecek üzerine düşünmeyi öne çıkarır. "Şimdi"-nin kültürü, henüz milli olmayı başaramadığı için

eksiktir; terbiyeden geçecek ve ancak o zaman kemle erecektir". Dolayısıyla "şimdi", gelecek beklentisinin filizleneceği an olarak değerlidir. (...) milli edebiyat iki ayrı terbiyeden geçerek olgunlaşacaktır. Bunlardan ilki Gökalp'in "tehzib" dediği Batı edebiyatını öğrenme, diğeri de "tahris" dediği halka giderek milli kültürü öğrenmedir. Milli kültür için halka gitmek zorunludur. Çünkü "Memleketimizde hars denilen şey, yalnızca halkta mevcuttur. Dolayısıyla modern Türk edebiyatı iki aşamadan geçerek olgunluğa erişecektir." Armağan'dan uzun sayılabilecek bir alıntı yapmak zorunda kaldık, ama meselenin vuzuha kavuşması açısından Ziya Gökalp'in bu düşüncesi dikkatle üzerinde durulmasını gerektiriyor. Armağan, Gökalp'ten şu cümleyi de alıntılıyor: "Milli edebiyatımız, tahris, tehzib namları verilen iki terbiye devresinden geçtikten sonra, hem millî hem de Avrupai bir edebiyat hâline gelecektir." Bir nevi iki çiraklık devresidir söz konusu edilen. Halka gitmenin zorunlu olduğunu ilk dile getiren Gökalp değildi tabii ki. Ziya Paşa "Şiir ve İnşa" yazısında mevcut edebiyatın (eşar-ı kadim) "bize ait olmadığını" ileri sürer ve bu edebiyatın yerine kaynak olarak kabul edilebilecek bir edebiyatı belirlemeye çalışır. Halka ulaşabilecek bir lisan ve edebiyata "halk edebiyatının lisanını" kullanarak ulaşabileceğini dile getirir. Dönemin münevverlerinin birden "halk" denilen kütleyi keşfetmesi de kendiliğinden olan bir şey değildir hâliyle. Şinasi Paris'te okuduğu dönemde öğrenmiştir halkı. Batı'da da yeni yeni neşv - ü nema bulmakta olan bir anlayıştır söz konusu olan. Batı da halk denilen kütleyi ve kütlenin kültürünü, edebiyatını yeni keşfetmiştir. Şinasi Batı'nın bu yeni edebiyat sahasında (folklor - halkiyât - halk bilimi) sonraları çok önemli bir unsur hâline gelecek olan "saha araştırması" ve sahadan derleme yapılmasını ilk dile getiren kişidir de aynı zamanda. Dile getirmiş, ama kendisi saha araştırması ve sahadan derleme yapmamıştır. Saha araştırmasıyla alakalı dile getirmenin ve sadece söz etmenin dışında bir şey de kaleme almamıştır ne yazık ki. Dile getirdiği bu meseleyi devam ettirebilse ve en azından üzerine ciddi makaleler kaleme alabilse belki de saha araştırması ve sahadan derleme yapmayla alakalı ilk nazarî makaleler Batı'dan önce Türkçe kaleme alınmış olacaktı. Bu arada Sultan İkinci Abdülhamid'in de maarif nezaretine "muallimlerin görev yaptıkları yerlerden kelime derlemeleri" hakkında bir talimatının olduğunu, bu talimatını bir irade ile Maarif Nezaretine verdiğini, ama ne yazık ki muallimlerin de bu görevi yerine getirmediklerini geçerken hatırlatalım. Aslında mühim bir mevzu, ama yazının sınırları hesaba katıldığında ayrıntıya

girmek yazıyı gereğinden fazla hem dağıtacak hem de uzatacak. Yine de şunu belirtmeden geçmeye gönlüm razı olmadı: Sultan İkinci Abdülhamid'in bu iradesine riayet edilse Türkçenin sadeleştirilmesi meselesinde ciddi adımlar atılacak ve cumhuriyetin Türkçe üzerinde oynadığı oyunlara gerek kalmayacaktı muhtemelen. Yukarda isimlerini saydığımız kalem erbabının da rahatsızlıkları giderilmiş olacaktı! Namık Kemal'in ise döneminin edebiyatını değerlendirirken yaptığı "Bizde kalemin gösterdiği terakki, Garb'ın bedâyi'-i irfanına kıyas olunursa, bir allâmenin irfanına nisbeten, yeni lâkırdaya başlamış bir çocuğun söyleyeceği üç beş kelime hükmünde kalır." değerlendirmesi, yaptığı kıyas, Batı karşısında duyulan geç kalma hissinin tezahürüdür.

Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ziya Gökalp "halk" derken, bu kelimenin neye tekabül ettiğini, yeni folklor disiplini içinde bu kelimenin ne anlama geldiğini biliyorlar mıydı, mesela Herder'in "halk türküsü", "halkın ruhu", "halk inancı" gibi mefhumlarından haberdar mıydılar, bunu biz bilmiyoruz. Yine Herder'in "Halk Türküleri Antolojisi" ile Grimm Kardeşlerin "masal" derlemelerini görüp görmediklerini bilmediğimizi söyleyebiliriz. Herder'in antolojisi 1770'li yılların sonuna doğru, Grimm Kardeşlerin "masal" derlemeleri 1810'ların başlarında yayımlanıyor. Şinasi'nin Paris'te eğitim almasından hareketle onun, bu kitapları gördüğü, hatta tetebbu ettiği kanaatine bile varabiliriz. Ziya Gökalp'in folklor diye bir yeni disiplinin varlığından haberdar olduğunu ise biliyoruz. Çünkü Gökalp folklor kelimesi yerine "halkiyât" kelimesini uygun gören iki kişiden biri. Folklor kelimesi yerine "halkiyât" kelimesini öneren diğer isim ise Fuat Köprülü. Çok kabaca ve sathî olarak Batı'da "halk" mefhumunun ortaya çıkışının keşifler ve peşinden gelen sömürgecilik çağının sonucu olarak "keşfedildiği" sonucuna varabiliriz. Keşfedilen yeni yerlerin halklarının kültürü ve bu kültürün maddî malzemelerinin Batı'ya taşınması sonucu, Batılı seçkinler bu yeni halkları "vahşiler" olarak adlandırmış ve kendi vahşilerinin kimler olduğunu tespit etmek için çalışmaya başlamışlardır. Bu çalışmalar sonucunda kendi vahşilerinin "köylüler" ve "seçkinler dışında kalan halk" olduğunu tespit etmişlerdir. Önce folklor, ardından da bu folklorun müşahhas ve mücerred (somut-soyut) unsurlarının tespit edildiği kütlelin "halk" olduğu kanaatine varılarak yeni bir edebî disiplin oluşturulmuş. Çok kabaca ve sathî olarak dile getirdiğimiz bu meselede Amerikalı folklorcu (halk bilimci) Alan Dundes, 1970'li yıllarda "Halk Kimdir" isimli bir makale yayımlayarak halk mefhumunu ciddi bir şekilde dönüşüme uğratmıştır.

Dundes bu makalesinde "halk" teriminin *bağımsız bir yapıdan ziyade, bağımlı bir yapı* olarak tarif edilmiş olduğundan hareketle bazı tespitlerini dile getirir. Dundes, "Halk daha başka kümelerden oluşan gruplara tezat olarak tarif edilmiştir. Halk, *aşağı tabakayı oluşturan, genel nüfus içinde bir sürü, bayağı ve kaba bir grup ve aynı toplumun seçkin tabakası (elite) ile tezat teşkil eden bir insan grubu olarak düşünülmüştür. Halk bir taraftan "medeniyetle" tezat olarak ele alınırken, yani halk medenileşmesi bir toplumda, medenileşmemiş bir unsur olarak kabul edilirken, diğer taraftan vahşi (savage) veya ilkel toplum (primitivesociety) diye adlandırılan ve gelişme (evolution) basamaklarından daha aşağıda olduğu varsayılan bir grupta da tezat olarak kabul edilmiştir.*" diyerek bu terimin başlangıç tarifini dile getiriyor. Dundes'in bu makalesinden alıntıyı devam ettirecek olursak şöyle bir tablo çıkıyor karşımıza: "Medeniyetin kenarlarında yaşayan eski moda bir kısım gibi kabul edilen halk, köylü kavramıyla eş değer görülmüş ve bu anlamda hâlâ aynı şekilde görülmektedir. Medenî seçkin ve medeniyetten çok uzak "vahşi" arasında bir tür orta yer işgal eden halkı anlamının yolu okur-yazarlık (literacy) gibi tek tip bir kültür özelliğine bağlı olarak yapılan vurgulamayla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Halk "okuryazar bir toplumda cahil kısım" olarak ele alınırken, diğer taraftan da etnosentrik olarak "yazı öncesi" (preliterate) olarak etiketlenen ilkel topluma, ki bu toplumun kültürel gelişme kaydettikçe okuryazarlık seviyesine gelebileceği ima edilmektedir, tezat olarak kabul edilmiştir. Yakın bir dönemde bu terim "edebî olmayan"la (nonliterate) değiştirilmiştir. (Başka toplumları etiketlemedeki bu etnosentrik ön yargı "gelişmekte olan" (developing), "gelişmemiş" (underdeveloped) veya "Batılı olmayan" (nonwestern) gibi terimlerin kullanımıyla günümüzde de devam etmektedir. (...) kültürel gelişmenin aşamaları olan vahşilik, barbarlık ve medenilik anlamına göre, ki on dokuzuncu yüzyılda bütün toplumların bu aşamaları geçmesi gerektiği fikri çok kabul görmüş bir düşüncedir, halk az veya çok barbarlar gibi kabul edilmiştir. Halk vahşilerden daha medenî olmakla birlikte, tam olarak medeniyeti de henüz keşfetmemiştir. Bununla birlikte, bir toplumun vahşilik dönemine ait kalıntılarının, halk tarafından hâlâ muhafaza edildiği kabul edilmiştir. Çünkü seçkin grup (bu kavram antropologları ve halk bilimcileri ihtiva eder) ciddi bir şekilde kendi kökleriyle ilgilenecek ve kendisine yakın olan halkın geleneklerini toplayıp, topladığı bu malzemeyi incelemekle uğraşacaktır. Derlenen bu gelenekler daha sonra vahşi toplumlarda kesin şekli ve tamamı bulunduğuna farzedilen şekilleriyle karşılaştırılabilir. (...)

“tarihi yeniden kurma” işi gerçekleştirilebilir. (vurgu bana ait. A. S.)” Niyetimiz Dundes’in makalesini hülâsa etmek değil. Sadece “halk” mefhumunun/teriminin başlangıçta taşıdığı anlam alanının basitçe resmini çizmek istediğimiz için alıntıyı uzun tuttuk.

Tarihi yeniden kurma ifadesine özellikle vurgu yaptık. Tarihi yeniden kurmak demek aynı zamanda tarihi yeniden kurarken *yeni bir geçmiş inşa etmek* anlamına da gelir. Yeni geçmiş inşası medenî olarak adlandırılan neredeyse tüm devletler tarafından yapılan bir iş. Osmanlı devleti de ihtiyaç duyduğunda bu işe müracaat eden devletlerden biridir. Daha önce (2017 yılında İtibar Dergisi’nde) bu meseleyle alakalı epey örnek vererek izah etmeye çalıştığımız bir yazı kaleme almış ve yayımlamıştık. Yakın dönem içinde en fazla örneğe ise cumhuriyet yönetiminde şahitlik edildi. Bu yazının yazılma vesilelerinden birini de zaten yeni bir geçmiş inşa etme ameliyesi oluşturuyor. Geleceğe mebnî bir edebiyat tasavvurunun ardından yeni bir geçmiş inşa ederek “eşar-ı kadim” yeni edebiyatın ötekisi hâline getirildi ve “halk edebiyatı / şiiri” yeni edebiyatın aslî kaynağı hâline dönüştürüldü. Yunus Emre de işte bu kaynak arayışı esnasında birden keşfedilerek bu edebiyatın kaynakları arasında yerini aldı. Yunus Emre Divanı’nın ilk baskıları 1924 ve 1928 tarihlerindedir. Bu tarihler önemli, bir köşede dursun şimdilik. O açıdan yeni bir geçmiş inşa etmek ve tarihi yeniden kurmak tabirleri hem bu yazı için ehemmiyet kesp ediyor hem de zaten bazı ameliyeler bu tabirleri mühim hâle getiriyor.

“Halk” mefhumu/ erimiyle alakalı alıntıyı biraz uzun tuttuk. Çünkü hem mefhumun/terimin nasıl ortaya çıktığını hem de başlangıç döneminde ne anlama geldiğini vermemiz gerekiyordu. Dundes, makalesinde çok güzel hülâsa ediyor halk teriminin ortaya çıkışını. Bu mefhumun/terimin özellikle başlangıç dönemi tarifini aldık, çünkü Şinasi’nin, Namık Kemal’in ve Ziya Paşa’nın “halktan, halk edebiyatından bahsettiği ve ‘eşar-ı kadim’e alternatif olarak müracaat edilmesini” istedikleri dönemde “halk” ve “halk edebiyatı” mefhum/terimleri bu anlama geliyordu. Osmanlı münevveri için yeni mefhumlardı, yeni tarz edebiyatlardı bunlar. Tabii ki daha sonra Tekke Edebiyatı olarak tesmiye olunan “ilahîlerden, nutuklardan” haberdardılar, ama “eşar-ı kadim’e karşı onları değil, “halk edebiyatı” olarak tasnif ve tavsif edilen edebî numuneleri tercih ettiler. 1924’te “eşar-ı kadim” Divan Edebiyatı olarak adlandırılınca yeni edebiyat tasavvurunda bulunması istenmeyen tüm özellikler bu edebiyata mal edildi, halk edebiyatı olarak adlandırılan ede-

biyata değil. Ki zaten halk edebiyatı yeni edebiyatın temel kaynaklarından biri olarak görüldüğü gibi itibar da görüyordu! Bu bağlamda Tanzimat aydınları ile cumhuriyet aydınları arasında bir süreklilik olduğunun tespitini yapmak güneş altında yeni bir şey keşfetmek anlamına gelmiyor! Şimdi gelebiliriz asıl meselemize, yani cumhuriyetin yeni edebiyat tasavvuru ve bu tasavvur çerçevesinde Yunus Emre’nin birden keşfedilip “halk edebiyatı/ şiiri” tasnifi içine alınmasına. Fakat ondan önce belki kısaca da olsa yeni edebiyat tasavvurunun için gerekli görüldüğü üzerine de bir iki kelâm etmek gerekebilir. Yeni edebiyat tasavvuru, yeni bir içtimai yapı tasavvurunun vasıtası olarak devreye girmiş bir tasavvurdur ve her ikisi de tırnak içinde “modernleşme” eksenli tasavvurlardır. Modernleşme ve bunun gerekliliği meselesine girmeyeceğiz bu yazıda. Modernleşmenin dinamiklerinin muharrikleri çok farklı alanlara işaret ediyor, çok farklı alanlardan neşet ediyor çünkü.

Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi Osmanlı şiirini “eşar-ı kadim” diye tavsif edip bu şiirin aleyhine kalem oynatanlar başta olmak üzere “Türkçesi sade”, vezni “aruz vezni olmayan” şiirin arzulanması ve tavsiye edilmesi semeresini kısa sürede vermiştir. Kabaca söyleyecek olursak 1911 yılından itibaren hececi şiir “tek makbul şiir yazma tarzı” olarak kabul ettirilmek istenmiştir. Bu mücadele asıl semeresini ise cumhuriyetin ilk yıllarında vermiştir. Yalçın Armağan bu konuda “Türkiye’de edebiyat eğitimi paradigması, hece şiirinin egemen olduğu yıllarda inşa edildiği için, bugün okullarda hâlâ geçerli olan anlayış bu paradigmaya bağlanır. Dolayısıyla estetik açıdan değersiz bulunan ama edebiyat eğitiminin en önemli parçası sayılan bu şiir anlayışına yer vermek, edebiyat kurumunu anlamak açısından hayli önemli görünüyor.” değerlendirmesini yapıyor. Yaptığımız alıntıda tashihler vardı, ama biz bunları tashih ederek yaptık alıntıyı! Armağan’dan yaptığımız bu alıntıdaki kanaatin oluşmasını temin eden tartışmalar ise yine yukarıda ismini zikrettiğimiz isimlerin yer aldığı Tanzimat döneminindedir. Kayahan Özgül’e göre ise daha öncesinde, on sekizinci asırda yani 1700’lü yıllarda başlamıştır Osmanlı şiirinde “modernleşme kıpırdanışları”. Daha önce bu mesele Yalçın Armağan tarafından hülâsa edilerek dile getirildiği için yine alıntıyla meseleyi izah etmeye çalışalım: “Öncelik kamusal alanın inşası olduğu için edebiyatla ilgili tartışmalar, bu alana hizmet edebilecek dil ekseninde şekillenir ve kamusal alan yaratmakta fayda sağlamayacak edebi yapıtlar dışlanır. // Kamusal alanın inşasında işlevsel olacak bir edebiyatın yaratılma sürecinde, “yenilikçi” Osmanlı aydınlarının

işe eskiyi değersizleştirerek başladığı söylenebilir. Yeni dünya algısının sonucu olarak geleneksel edebiyat, değerini kaybetmekte ve bunun yerine yeni bir edebiyat inşa edilmek istenmektedir. (...) "Geleneksizleşme" (...) yeni edebiyatın nasıl olması gerektiğinden önce nasıl olmaması gerektiği belirlenir. Amaç, elbette yeni bir edebiyat kurmaktır ama yeni edebiyatı belirleyen, eski edebiyatın "yeni"ye uymayan nitelikleridir. Bunun en önemli nedeni, kurulacak yeni edebiyatın modelinin zaten var olması yani Avrupa edebiyatının varlığıdır. Model bellidir ve modele ulaşmak için birtakım taktikler geliştirilir. Bu taktiklerden en açık biçimde görüneni, yeni edebiyatta olması istenmeyenleri eski edebiyata atfetmek ve bu sayede eski edebiyatı geçersiz kılmaktır. Eski edebiyatın geçersiz kılınması beraberinde bir kaynak sorununu getirdiği için, yeniye kaynak olabilecek geleneği icat etme ihtiyacı duyulur ve bunun için de "eşar-kadim" denilen Osmanlı şiiri yerine halk edebiyatı ikame edilmek istenir." Mesele gayet vazıh olarak izah edilmiş. Halk edebiyatı/şiirinin niçin tercih edildiğinin izahı diyebiliriz alıntıda dile getirilenlerle. Görünürde Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın başlattığı bu hareketin amacının ise sadece "edebiyatın dilini" değiştirmek olmadığını, "lisanın tamamını" dönüştürmek olduğunu söylemenin zait olduğu düşünülebilir. Bilmem söylemeye gerek var mı, Tanzimat yazarlarının eski edebiyata dair dile getirdikleri düşünceleri hem 1911 sonrasında hem de cumhuriyetin makbul ve muteber kalemleri tarafından benzer gerekçelerle dile getirilmiştir. Hatta mesele 1931 yılında Nurullah Ata'nın "Bizim dün bir edebiyatımız yoktu." cümlesini kurmasına kadar varmıştır. (Soyadı Kanunu 1934'te çıktığı için Ataç demedik!) Suçlama hep eski edebiyat üzerinedir. William S. Fox "Folklor ve Fakelore: Bazı Sosyolojik Düşünceler" başlığını taşıyan makalesinde 1950'de Richard M. Dorson'un icat ettiği "fakelore" teriminin "halk kültürlerinin değerlerini değil, egemen kültürün değerlerini yansıttığını, kuvvetlendirdiğini" ileri sürer. Fox, "... statükoyu destekleyen bir fakelore'un (...) toplumların geçmişi bastırma ve tarihi yıkmaya yönelik giderek artan eğilimlerinin dışı vurulmasıdır. Bu eğilim, geçmişin basit bir şekilde değiştirilmesinin ve "tarihin yeniden yazılması"nın ötesindedir, çünkü böylesi eğilimler bütün toplumlarda ortaktır. (...) belleğin, zamanın ve hatırlamanın tasfiyesinin, verili toplumsal düzeni yıkabilecek kolektif belleğin korunmasına yarayan bir araç olan folklorun yıpratılmasında, somut ve objektif biçim aldığına şüphe yoktur. Folklor kolektif belleğin 'rezerv'i olduğu sürece bu rezervin fakelore tarafından tüketilmesi, var olana karşı

olan iddiaları açığa çıkaran muhalif ve eleştirel kültürün kaybını temsil eder. (...) fakelore'un muhalif kültüre saldırmalarının, kısmen, fakelore'un tasarım gücünü yıkma yeteneğine (...) bağlı olduğu açıktır" değerlendirmesini yapıyor. Marcuse, Adorno gibi eleştirel teori mensupları olarak bilinen düşünürlerden, Marshall Fishwick gibi eleştirel teori müntesibi olmayan yazarlardan alıntılar yaparak "egemen düşüncenin hegemonyası" üzerinde fakelore teriminin etkisini gözler önüne seriyor. Mesela Fishwick'ten şöyle bir alıntı yapıyor: "Tevrat'tan çok önce ve sonra folklor, kültürümüzü mitleştirmemize olanak sağladı. Fakelore, doğaüstü olanı yıktı ve yaşamımızı mitleştirmemizi engelledi. Bu arada fakelore teriminin "*sahte - yapma - uydurma bilgi*" anlamına geldiğini hatırlatalım. Konumuzla alakası da zaten bu *sahteliğinden* geliyor. Divan şiiri/edebiyatı hakkındaki bilgiler, şairlerle, tarihle alakalı bilgilerin kahir ekseriyeti o dönemde sahte ve uydurmaydı çünkü.

Yazının başlarında dile getirdiğimiz Herder'in "halkın ruhu", "halk türküsü", "halk inancı" kavramlarına yeniden dönebiliriz. Ziya Gökalp de Herder'in "halk ruhu dilde, gelenek ve göreneklerde ortaya çıkar, efsaneler, masallar ve türküler yoluyla ağızdan ağıza yayılır, tüm bunlar bir araya gelerek bir kültürü oluşturur" şeklinde hülasa edilebilecek görüşünü, belki de bundan haberdar bile olmadan farklı kelimelerle, ama benzer bir şekilde dile getirir. Gökalp "millî bir devletin kurulabilmesi için önce millî bir dil ve edebiyat meydana getirilmesi, bir kültür oluşturulması gerekir, bu da halk edebiyatı mahsullerinin değerlendirilmesiyle olur" şeklinde hülasa edebileceğimiz kanaatinden hareketle Osmanlı şiirini kötüler. Mesela "Osmanlı edipleriyle şairlerinden hiçbiri orijinal değildir, hepsi mukallittir, hepsinin eserleri bedîi ilhamdan değil, zihni hünerverlikten doğmuştur" diye kötüler Osmanlı şiirini. Onun karşısına koyduğu ve cumhuriyetin de sahiplendiği halk şiiriyle alakalı ise şu kanaatini dile getirir Türkçülüğün Esasları'nda: "Bu hususta Yunus Emre'yi okumak kâfidir. Türklerin camilerde ilâhîlere ve mevlit kıraatine; tekkelerde ise şiire, musikiye büyük bir mevki vermeleri bedîi diyanet enmucizesine mensup bulunmalarındandır." Merhum üstat Necip Fazıl da Yunus Emre ile alakalı "Elimizde bir Yunus Emre divanı var. Türk kelâm sanatının temel eseri budur." diye paylaşır kanaatini "Çerçeve 1" adlı eserinde.

Cumhuriyet yönetiminin edebiyat tasavvurunda da Ziya Gökalp'ten etkilendiğini belirtmiştik. Cumhuriyet yönetiminin gelecek dil ve edebiyat tasavvurunu "İmparatorluk dili ve edebiyatına karşı

millî bir dil ve edebiyat kurmak, bu dil ve edebiyata, emsal/numune teşkil edebilecek ilk çalışmaları ortaya koymak" olarak hülâsa edebiliriz. Tanzimat'tan bu yana İmparatorluk edebiyatı "Yüksek zümre edebiyatı, 1924'ten sonra Divan Edebiyatı, saray çevresinde oluşmuş bir edebiyattır, kozmopolittir, onda birçok dil bir aradadır. Arapça, Farsça, Türkçe bu dillerdendir" şeklinde tavsif ediliyordu en hafif hâliyle. Oysa daha sonra Tekke edebiyatı içine tasnif edilen Yunus Emre ve benzeri dervişlere ise "halkı temsil ederler, halk adamıdır, halk görgüsüyle konuşup yazarlar, eserleri tasannudan (yapmacıktan) uzak ve samimidirler" şeklinde bakılmakta. Millî hüviyetli, tek halk temelli ve bu halkın hâlihazırdaki tarihî geçmişi emsal alan yeni bir edebiyat kurulmalıdır. Bu tek halk ise Türklerdir. Halk edebiyatı/şiiirleri/efsaneleri bu halkın görgüsünden ortaya çıkmış büyük bir tarihî hazinedir. Yeni bir dil, yeni bir edebiyat oluşturulacaktır. Kültür dediğimiz şey de bu halk dilinin tecessüm etmiş hâlidir.

Cumhuriyetin kurulmasının ardından ilk yayımlanan *Yunus Emre Divanı*, *Burhan Toprak*'ın yayına hazırladığı divanlardan biridir. Üç cilt hâlinde yayımlanmıştır. Burhan Toprak Divan'ın ön sözünde (Toprak'ın yazım şekline sadık kaldık) "YUNUS EMRE'yi bulmadan önce Türk edebiyatının havasından bunalıyordum. Saz şairlerini lüzumundan fazla tekdüze, lüzumundan fazla sade, bir kelime ile bayağı buluyordum. Divan edebiyatına gelince: (...) en büyüklerinde bile beni deli edecek kadar öğrendiriyordu." cümleleriyle girizgâh yaparak seleflerinin *kötülemesini* devam ettirir. Bâki, Nef'i ve Fuzulî'den misaller verir kendisinin Divan şiiirinden niçin öğrendiğine delil olarak. Bu tiksinsinmesinin sonucu olarak "Sevdiğim yazarların hepsi yabancı idi. Ama onlara da bütün bütün kendimi verecek kadar ısınmıyordum. Üzerinde doğup büyüdüğüm toprak, dedelerim ve kanım beni onlardan ayırıyordu." noktasına geldiğini anlatır. Alp Dağları'nda Pascal'ı okurken aklına Yunus Emre gelir. Türkiye'den divanı getirtir ve "O günden itibaren bir dua kitabı gibi Yunus Emre Divanı'nı yanımdan ayırmadım." noktasına gelir. Âşık Paşa, Kaygusuz (Abdal olmalı), Necip Fazıl, Niyazi-i Mısırî, İsmail Hakkı (Bursevî olmalı), Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi gibi zatların Yunus Emre'nin büyüklüğüne dair sözlerinden bahseder. Mesela İsmail Hakkı Bursevî'den "Anın nazmettiği marifetler lisan-ı Türkî üzre hiç kimseye nasip olmamıştır ve cümle andan sonra gelip nazm-ı maarif edenler anın sofrasında tufeyli olmuşlardır." cümlesini aktarır. Toprak'ın sıralamasıyla andım bu isimleri. Kendi kanaatini dile getirdiği cümleleri ise şöyledir: "Yunus Emre Türk Ortaçağının en büyük

yıldızıdır. Onun divanı da bizim Divina Commedia'mızdır. Onda, ruhun büyüklüğü, varlığın geçiciliği, kendi talihimizi yaratamamak felâketi, varlığımızın kadın ve erkek taraflarının -aklımızla hassasiyetimizin- mücadelesi, insanlığın bütün sefalet ve yüksekliği, ıstırap ve tesellisi vardır. O kitaptaki ıstırap, bacağı kesilen adamın ıstırapı kadar doğrudur. Gözyaşı gözyaşdır, iştıyak iştıyaktır, heyecan kelimeleri doldurur ve kelimeler karşımızda kuru kafalar gibi sırtmaz." Toprak, Yunus Emre Divanı'nın "1924 yılında Sahaf Raih (Raif olmalı herhalde) Yelkenci tarafından taş basmasıyla" tab edildiği bilgisini de verir ön sözde. (Henüz elifba'dan alfabe'ye geçilmediği için Yelkenci'nin tab ettiği Yunus Emre Divanı'nın Osmanlı Türkçesiyle olduğunu hatırlatmayı gerekli görmedik!) Yine ön sözde Yunus Emre'nin ümmiliği-okuryazarlığı üzerinde durur ve Divan'dan aktardığı bazı mısra ve beyitlerden hareketle Yunus Emre'nin "hiç olmazsa bugünkü aydınlar kadar kültürlü olmasaydı Yunus bunları nereden bilecekti?" kanaatini dile getirir. Burhan Toprak 1928'de hem anayasadan "Türk Devleti'nin dini İslam'dır" ibaresinin çıkarılması hem de elifba'dan alfabe'ye geçilmesi üzerine bu dönemleri "sıkışık zaman" olarak adlandırır ve yayına hazırladığı Yunus Emre Divanı'na Devlet tarafından alaka gösterilmesi üzerine şunları söyleme ihtiyacı hisseder: "(...) Sonra benim idealime uygun eserleri böyle sıkışık zamanda neşretmek şansım vardır. Yunus Emre'yi DİN kelimesi ağza alınmazken millî eser diye yazdım ve Maarif Vekâleti satın alarak bastı."

Meseleye bugünden bakınca insanın iyi ki "eşar -ı kadim"i kötülemek ve onun yerine millî ve sade Türkçe ile kaleme alınmış şiiir/edebiyatın ikame edilmesi istenmiş ve millî eserlerin ilklerinden biri olarak Yunus Emre Divanı okur huzuruna çıkarılmış diyese geliyor! Türkçeyi kuran, bu millete bu topraklarda bir vatan ve dünyanın en zengin dillerinden birini hediye eden Yunus Emre şiiirlerinden haberdar olmayabilirdik. Milletimizin hafızasında muhafaza ettiği Yunus Emre ilahileri lisanımızı bu kadar zengin hâlde tutabilir miydi emin değilim. Çünkü bu şiiirlerin az bir kısmı teganni ile ilahi olarak okunuyor. Şiiirlerin kısm-ı azamı bestelenmemiş şekilde duruyor. Halk şiiiri/edebiyatı cumhuriyet idaresi tarafından "eşar -ı kadim"i ortadan kaldırmak için tercih edilmesi Yunus Emre'siz ne hâlde olurdu, üzerinde düşünülse iyi olurdu. Cumhuriyet idaresinin yeni edebiyat tasavvurunun halk şiiiri/edebiyatı hakkında olması bize Türkçenin en büyük kurucu ismi Yunus Emre'yi kazandırdı.

DOSYA

TÜRKÇENİN GÜNÜMÜZDE SANAT DİLİ OLARAK KULLANIMI*

Yunus Emre ÖZSARAY**

Türkçe, Yunus Emre dönemiyle birlikte bir sanat dili hüviyeti kazandıktan sonra zenginleşen söz varlığı ve derinleşen mânâ yüküyle dil ile hünerini gösteren söz ustalarına her dönemde zengin seçme imkânları sunmuştur. Anadolu Türkçesi'nin kuruluşunda Yunus Emre ile başlayan ve ardından takipçileri ile devam eden süreç, zengin ve işlenmiş bir dil hazinesi ortaya çıkarmış, Türkçe her ne kadar Arapça ve Farsça'nın belagat geleneğini devralmış olsa da devletler kuran bir milletin dili olması sebebiyle kimliğini koruyarak geleneği kendi mülkü haline dönüştürebilmiştir.

Fuad Köprülü'nün " Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumi Bir Bakış." isimli çalışmasında geniş bir çerçevede ele aldığı bu husus Türkçenin sanat ve edebiyat dili olmak noktasındaki mücadelesine tekabül eder. Bahtin'in "dilde sözcük yarı yarıya bir başkasının sözcüğüdür. Konuşucu sözcüğü kendi amacıyla, kendi vurgusuyla doldurduğunda, sözcüğü kendi anlamsal ve anlatımsal niyetine uyarlayarak temellük ettiğinde sözcük kişinin kendisinin olur." ifadesinden yola çıkarsak, ilk önce Yunus Emre ve ardından takipçileri Oğuz Türkçesini hem temellük etmişler hem de sanat dili olarak her dönemde kullanılabilir bir mülk olarak Türkçe'yi sonraki dönemlere miras bırakmışlardır. Yahya Kemal bu duruma şu şekilde işaret etmiştir: "Büyük millet şerefli zamanlarda lisânını Yûnus Emre ve Süleyman Çelebi gibi, Fuzûlî ve Bâkî gibi Nef'î ve Nedîm gibi saz şâirleri gibi öz oğullarına emânet etmişti; onlardan Allâh'ın büyüklüğünü, Peygamberinin vasıflarını, kahramanlarının menkıbelerini, âşıklarının elemlelerini, gençlerinin hevâ vü heveslerini, ihtiyarlarının

düşüncelerini asırlarca dinledi. O şâirler öldüler. Milletten emânet aldıkları lisânı keşke beraber götürselerdi, götürmediler, kâtiplere terk ettiler." Bir başka yerde "Asıl Türkçe'yi, dokuz yüz seneden beri yaza yaza değil, söyleye söyleye yaratmışız." diyen Yahya Kemal, sözlü kültürde gündelik lisânın sanatsal hüviyet kazanmasına vurgu yapmıştır. Zeynep Korkmaz'a göre de Yunus Emre, çağdaşları olan Ahmed Fakih, Hoca Dehhanî, Şeyyad Hamza ve Sultan Veled'den ayrı olarak Türkçe'yi bir sanat inceliğine ve söyleyiş gücüne ulaştırmıştır ve bu özelliğiyle ilk elden Aşık Paşa ve Gülşehrî olmak üzere kendisinden sonra gelen pek çok ismi etkilemiştir. Yunus'un Türkçe'yi kurma noktasındaki önemi açısından işaret edilmesi gereken bir diğer nokta tarihî, sosyal ve kültürel gelişmeler için gerekli ortam ne denli hazırlıklı olursa olsun, söz konusu gelişmelere öncülük edecek üstün yetenekli kişilere ihtiyaç duyulduğudur ki buradaki öncülük vasfı da Yunus Emre'ye aittir. Bahtin'in her dönemin, her toplumsal çevrenin sözcelere ton atayan otoriter sözceleri ve söz ustaları vardır ifadesini merkeze aldığımızda Anadolu Türkçesi'nin kuruluş evresinde bu ton atama işi Yunus Emre ile başlamış, bir farklılaşma kırılma evresi olarak 16. yy'da "Mahallileşme" (Türk-î Basît) 20. yy'da ise "Yeni Lisan" gibi evrelerle her yeni dönemde yeni sözcüğe ton atayan otorite sözcükler ve söz ustaları olmuştur. Yahya Kemal "Cedlerimiz lisanın rengârenk kumaşlardan kisvesini severlerdi. Biz tenini seviyoruz. Yeni nâsirlerimizin hemen hepsi bu çıplak Türkçenin güzelliğini hissediyorlar; lâkin Türkçe bütün vücûdu ile henüz ortaya çıkmadı" (Beyatlı: 2017, 89) derken Cumhuriyet sonrasında belircek Türk sanat dilinin hususiyetine de vurgu yapmıştır. Bir başka yerde Yeni Lisancılara atıf yaparak "Balkan Harbi'nden sonra birkaç genç sanatkârın tâmîm ettiği bugünkü Türkçe, bugünkü Türkçenin şu on senede nasıl doğduğunu ilerideki edebiyat müverrihleri ehemmiyetle arayacaklar... Türkçe bu son on seneden beri güzel bir lisândır. Bu lisan bu saat hudûdumuz dâhilinde muzafferdir, yarın hudûdumuz hâricindeki Türkleri de tabî güzelliğinin etrâfında toplayacak, yeni vatanın en kuvvetli bir unsuru bugünkü Türkçe'dir. Asıl ayarını bulan bugünkü lisanı artık kimse bozamaz" (Beyatlı: 2017, 272) diyecektir. Bütün bu başlangıçlar, iç içe geçişler, her dönemin yeniden, yeni sözü üretebilecek söz otoritelerini ortaya çıkarabilmesi, Türkçenin sanat dili olma vasfını asırlar evvel kazandığına ve bu vasfı tevarüs ettirerek sanatçının sözünde her dönem kendini yenilediğine delildir.

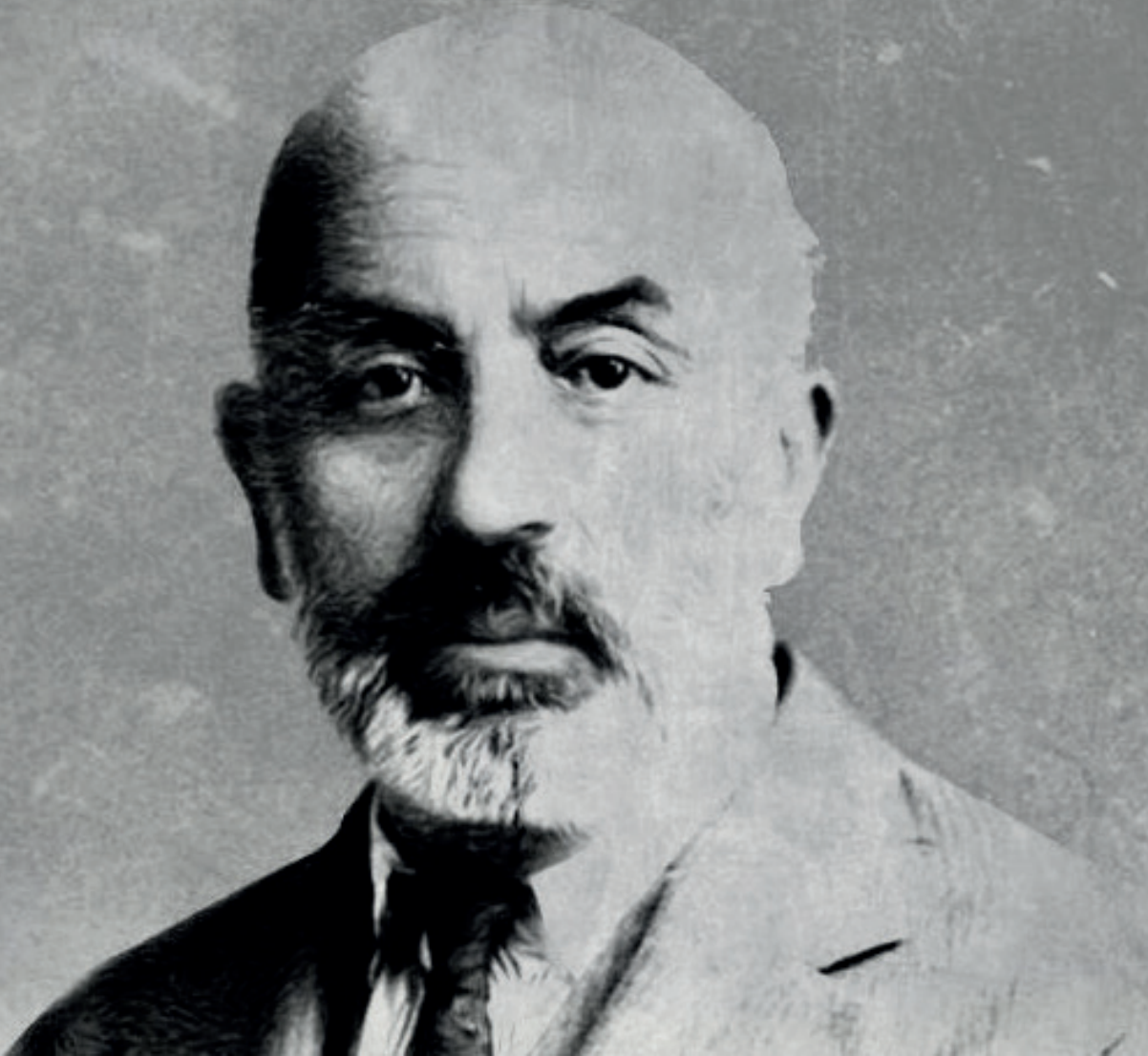
Cumhuriyet sonrasında klasik belagat geleneğiyle sınırları belirlenmiş sanat dili anlayışından özellikle Garip şiiriyle bir kopuş¹ ve Garip şiirinin ardından gelen II. Yeni şiirinde bilhassa Cemal Süreya'nın "Folklor Şiire Düşman" yazısında vurguladığı üzere geleneği bir kaynak olarak terk ediş arzusu söz konusu olsa da bilhassa II. yeni şiirine ton atayan bir şair olarak Sezai Karakoç, gelenek ile irtibatlı şiir dilini hem temellük etmiş hem de kendisinden sonraya miras bırakmıştır. Bu bağlamda da Cemal Süreya'ya karşı yazmış olduğu yazıda vurguladığı " bir gül-bülbül karşıtlığı edebiyatı bin yıl idare etti." ifadesince açığa çıktığı üzere, şiir dili Sezai Karakoç ve kuşağı şairlerce gelenek ile irtibatını kurmuş ve dil yeni dönemde modern dilbilimin imkânları alanında da sanat olarak kendisini yeniden dillendirmiştir.

1 Belagat geleneğinin dilin sanatlı kullanımına dair ortaya koyduğu birikimden ayrı olarak üslûbun bir araştırma konusu olarak bizatihi ortaya çıkışı hususunda Kazım Yetiş'in Belâgattan Retoriğe isimli kitabı meseleyi geniş bir şekilde ele alır. Yetiş, üslûbun tezkirelerde sadece bir kelime veya terki olarak geçtiğine vurgu yapar ve üslûb bilimi hususunda asıl başlatıcı rolü Recâizâde Mahmut Ekrem'in Talîm-i Edebiyat'ına verir. Fakat bundan da ziyade Mehmet Kaplan'ın gerek üslûp konusundaki çalışmaları gerekse kütüphanesinde istifade ettiği Legrand'ın Stylistique Française, Rifaterre'in, Essais de Stylistique Structurale, Charles Bally'nin Traite de Stylistique Française gibi modern dilbilimcilerin çalışmaları Belagat'ın kurumsallaşmış ölçütlerinden ayrı olarak dilin sanat olarak değerlendirilişinde yeni dönemde bir ölçüt olarak belirlemeye başlayacaktır. Bu hususta modern şiir dilinin belirmesinde Türk şairlerinin çokça istifade ettiği Valery, Mallarme, T.S Eliot gibi şairlerin şiire dair görüşlerinin de yeni sanat dilinin şekillenmesinde etkide bulunduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Bkz: Yetiş, K. (2006) Belâgatten Retoriğe, İstanbul, Kitabevi, ss. 499-512

DOSYA

MEHMET AKİF'İN DİLİ VE DİLE YAKLAŞIMINA DAİR

Nihat ÇINAR

Dil, bir milletin ana yurdu olup, milletin düşünme biçimi, yaşam tarzı, hayata bakışıdır. Aynı zamanda dünyayı algılama biçimi de dil ile birleşiktir. Dil bir milletin bütün kültür kodlarının toplandığı ortak bir havzadır. Millet olma bilincinin, manevi değerlerin oluşup gelişmesi, sanat, gelenek ve göreneklerin sığınağı da dildir. Dil, kültürün içinde toplandığı, kültürü koyup muhafaza eden ve bir sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlayan büyük bir yapı ve sığınaktır. Bir edebî metnin anlaşılıp yorumlanabilmesi öncelikle kullanılan dilin anlaşılmasından geçmektedir. Çünkü metnin malzemesi dildir, onun için metni inceleme ve değerlendirmeye önce dilden başlamak lazımdır.

Edebiyatın temel malzemesi dolayısıyla şiirin temel malzemesi de dildir. Akif de bu malzemeyi tabir caizse bir kuyumcu titizliğiyle inceden inceye işleyerek eserler ortaya koymak suretiyle edebiyat ve fikir dünyamızın ileri gelen bir şahsiyeti olmuştur. Mehmet Akif Ersoy şiire, 1895-1896 yıllarında edebiyat dünyasının Servet-i Fünun hareketinin geniş yankılar yaptığı dönemde başlamıştır. Akif, ilk şiir denemelerini Mektep ve Resmi Gazete gibi dergilerde yayımlamış, ancak şair bu şiirlerini fazla ciddiye almayarak 1908 yılına kadar bu yazdıklarını yayımlamamıştır. Ersoy, 1908 de çıkarmaya başladığı Sırat-ı Müstakim adlı dergide "Safahat" üst başlığıyla yayımladığı şiirlerle tanınmaya başlamıştır (Parlatır, 1986).

Mehmet Akif, edebiyat tarihimizde, ortaya koyduğu manzum, nesir ve fikirleriyle oldukça önemli bir yere sahip büyük bir şair, yazar ve düşünce adamıdır. Ersoy aynı zamanda Türkçeyi kullanma hususunda da oldukça yetkindir. Eserlerini yazarken de oldukça sade ve doğal Türkçenin seçkin ve özgün örneklerini vermiştir (Küçük, 2014).

Mehmet Akif'in en büyük avantajı gerek Anadolu, gerekse Rumeli insanlarıyla iç içe olmasıdır. Böylece yaşayan Türkçe, şive ve yerel kültürlere hâkim olmuş ve bütün Türk halkının konuştuğu Türkçeye hâkimiyetini de sağlamıştır. Bu da eserlerine olumlu olarak yansımıştır. Akif, yalnızca İstanbul'da konuşulan dil ve Türkçeyi kullanmamış, bir halk adamı olarak halkın içindeki geniş yelpazeli bir çevrenin, bununla beraber memuriyeti gereğin-

ce gezdiği Anadolu ve Rumeli halkının kullandığı kelime ve deyimleri de onların şivesiyle eserlerine aktarmıştır. Ersoy'un eserleri de bulunduğu zengin ve çeşitli halk toplulukları gibi, edebî dildeki en zarif kelimelerden ifade tarzına, hatta argoya varıncaya kadar halkın kullandığı anlam ve şivede yer edinmiştir (Küçük, 2014).

Mehmet Akif Ersoy'un eserlerine bakıldığında, konuşulan, yaşayan Türkçenin bütün özellik ve zenginliğinin estetik bir şekilde dile getirildiği görülmektedir. Tartışılmakta olan dilde sadeleştirmeyi ise sözde bırakmayıp eserlerinde bizzat tatbik etmiştir. Ersoy daha çok şair olarak bilinmekle beraber nesirlerinde de aynı üslubu kullanan bir sanatkâr ve mütercimdir. Aynı zamanda coşkulu, samimi ve gerçekçi bir hatiptir. Ancak gerek şiirleri gerekse nesir ve tercümelerinde tasannu kaygısı gütmemiştir. Bu yaklaşımını Kur'an meali çalışmasında da ve konuştuğu Türkçe ile de ortaya koymuştur (Uluçay, 2014).

Ersoy, edebiyat tarihinde manzumları, nesir ve fikirleriyle önemli bir yere sahip olduğu gibi dil ve üslup açısından da oldukça dikkat celbeden bir şair ve nasirdir. Tamamen yapay ve çetrefilli bir dil içeren Servet-i Fünun edebiyatından gerçek ve yaşayan bir Türkçeye geçiş aşamasında Mehmet Akif'in önemli bir yeri vardır. Ersoy, eserlerinde en tabii, temiz ve gündelik Türkçenin örneklerini ortaya koymuş, sokakta, evde, mahallede konuşulan, yaşayan Türkçeyi bütün özellikleri, zenginliği ve güzelliğiyle şiirimize taşımıştır. Manzum ve nesirlerinde halkın doğal ifade biçimini yansıtmıştır.

Ersoy, her hâlükârda dilin sadeleştirilmesi gerektiğini savunmuş, bunun tek ölçüsünün de 'halkın konuştuğu, yaşayan dil' olmasını gerektiğini ileri sürmüştür. Ancak Ersoy, çağının dil akımlarından olan Servet-i Fünun mensuplarının çetrefilli, süslü ve ağdalı dillerini beğenip tasvip etmediği gibi Tasfiyeciler'in yaklaşımlarını da beğenmemiştir. Asırlarca yaşayarak, konuşulup yazılarak, işlene işlene günümüze kadar gelmiş olan, halkın da kabul etmiş bulunduğu dili benimsemiştir. Akif'e göre, ifrat ve tefritten uzak, orta yollu ve kabul edilebilir bir tutum olmalıdır ki bu yolda şudur:

"Evet, lisanın sadeleştirilmesi farzdır. Gazetelerde zabıta vukuâtı öyle ağır bir lisanla yazılıyor ki, avam onu bir duâ gibi dinliyor. "Mehmed Bey'in hânesine leylen fūrceyâb-ı duhûl olan sârik sekiz adet kalîçe-i giranbahâ sirkat etmiştir." Deyip de "Mehmet Bey'in bu gece evine hırsız

girmiş, sekiz halı çalmış" dememek adeta maskaralıktır. Avamın anlayabileceği maânî avamın kullandığı lisan ile eda edilmeli; lâkin bir icmâl-i siyâsî Çağatayca yazılmamalı. Çünkü iki taraf da anlamayacak." ."
(Akif, 1910)

II. Meşrutiyet döneminde en çok tartışılan konularda birisi de 'lisanın sadeleşmesi meselesi' dir. Bu konuda da maalesef birçok konuda olduğu gibi ifrat ve tefrit yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Bu tartışma ortamını Eşref Edip,; "*Kazanlı Ayaz İshak, üstada dayanarak (Akif'in Türkçesine karşı) Servet-i Fünûn'cuları bombardıman ediyordu. 'Türk lisanının fesahati, Arabi ve Farsi lisanlarının cevâhir-i güzîde-i elfâz ve esmâr-ı percîde-i meânîsi ile temin edilebileceğine kani olan Ali Nüzhet ise muarız bir cephe almıştı.*"(Edib, 2011) şeklinde ifade etmiştir. Mehmet Akif Ersoy ise bu tartışmalardaki aşırılıkları şu şekilde ortaya koymuştur.

"Geçenlerde lisanı tasfiye edelim yahut etmeyelim meselesi meydan aldı. Her iki fırka o kadar ileri gitti ki aralarını bulmak kabil olmadı. Evet, bir kısmı rahmetli Veysî'nin devrini ihya etmek istiyor. Diğeri de Mâverâünnehir'den Osmanlılar için pek yeni olan hiç işlenmemiş, yaratıldığı gibi kalmış bir lisan getirmek hevesine kapılıyordu. Her iki taraf bir yığın davalarla, delillerle ortaya atılarak zaten tezebübten kurtulmayan efkârımızı büsbütün karıştırdı. Lisanımızı da, şivemizi de imlâmızla omuz öpüşecek bir hâle getirdi" (Akif, 1910).

Dilin sadeleştirilmesi konusunda Kazanlı Ayaz da bütün Türklerin fikrî gelişmelerinin sağlanabilmesi, halkın menfaatlerinin gözetilmesi için bunun elzem olduğunu ifade etmiş ve lisanın halk tarafından da anlaşılabilir düzeyde sadeleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak bu şekilde cahil halkın aydınlatılarak cehaletten kurtarılıp medeniyet fikrimizin birer muhafızı haline getirilmesinin mümkün olacağını ifade etmektedir.

"Şunun için bizim Türklerin arasında (nerede olursa olsun, gerek Rusya Türkleri, gerek Osmanlılar arasında) bir fikrin terakkîsi için en büyük şart varsa o da avâmın menfa'atini gözetmektir. Tabîî bütün efkârın anlaşılmasının sebebi olan dilde de, bütün efkârın tercümânı olan edebiyâtda da bu şart icrâ edilecek, bu fikir ta'kîb edilecektir: Lisânın avâm anlar derecede sâdeleştirilmesi!...İşte şu sâde lisân sâyesinde biz şimdiki câhil avâmın fikrini açmak ve onların uyumuş dimâğlarını hareket etdir-

mek ve onları mâni'-i terakkî değil, efkâr-ı medeniyemizin muhâfızı yapmak istiyoruz" (Ayaz, 1909).

Bu sadeleşmenin gerçekleşmesi sürecinde Ersoy, ifrat ve tefrit yaklaşımıyla Türkçeyi Farsça ve Arapçanın kelimelerinden/kavramlarından kurtaralım derken, bu seferde yaşayan Türkiye Türkçesinde hiç kullanılmayan halkın tamamen yabancı olup duymadığı Çağatay lehçesinden de kelimeler almanın/aktarmanın, böyle bir teşebbüste bulunmanın da bir maskaralık olacağını ifade etmektedir. Bilhassa gazetelerin, herkese hitap eden bir yayın organı olması nedeniyle halk diliyle yazılması gerektiğini savunmuştur. Akif buna örnek olarak da Kırım'da çıkan Tercüman gazetesinin dilini örnek göstermektedir. Adı geçen gazete Osmanlı Türkçesinin iyi taraflarını almak suretiyle dilini geliştirerek o civardaki Türklerin Türkiye Türkçesine alışmalarını sağlamıştır. Ersoy, 'Hasbihal' başlıklı "Mekteplerde lisan derslerinin öğretim yöntemleri" konulu bir makalesinde de konu ile ilgili olarak: Türkçenin başlı başına bir lisan olmayıp, Doğu'nun en önemli iki lisanı olan Arapça ve Farsçanın yardımıyla var olduğunu ifade ederek; kim ne yapmak isterse yapsın, müfritçe yaklaşımlar, köklü bir tasfiyeye taraftar olanların bütün uğraşlarına rağmen bu iki lisandan Osmanlılara geçen kelimeleri tasfiye etmenin ne şimdi ne de daha sonra mümkün olamayacağını ifade etmiştir (63 Mehmet Akif Külliyyatı, [Hazırlayan: İ. Hakkı Şengüler] İstanbul, 2000, c.V, s.77). Timurtaş'a göre, doğrudan doğruya dil konusundaki yazılı görüşlerine dayanmamakla birlikte farklı ortamlardaki konuşmaları, hatıraları, manzumeleri, makaleleri ve daha da muhimi uygulamalarından hareketle Ersoy'un dil ve dil konusundaki görüşlerini şöyle maddelemek mümkündür:

- Türkçe başlı başına bir dil olmayıp Türkçe, Arapça ve Farsçadan müteşekkil bir lisandır.
- Dil ne kadar sadeleşirse sadeleşsin, Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerin birçoğu Türkçe içerisinde yaşamaya devam edecektir.
- Her dilin bir şivesi olduğu gibi, Türkçenin de kendine has bir şivesi, milli bir vakarı vardır.
- Türk unsurları arasında bir dil birliği sağlanacaksa, bu ancak Türkiye Türkçesi temelinde olabilir.

e. Dilimizin sadeleştirilmesi bir mecburiyettir ve gereklidir.

f. Dilin sadeleştirilmesi konusunda temel ölçü, 'halkın lisanı ve yaşayan Türkçedir.

g. Bir kelimenin sadeleştirilmesi gerekli hale gelmedikçe, o kelimeyi sırf Arapça ya da Farsça olduğu için sadeleştirmek lüzumsuzdur.

h. Sadeleştirme ve yenileştirme işi her eli kalem tutanlarca değil, mutlaka dil uzmanları tarafından yapılmalıdır.

i. Dilin sadeleştirilme işi bir anda değil, uzun bir zaman içerisinde ve tabii mecra-sında gerçekleştirilmelidir.

Akif, Servet-i Fünun edebiyatının mahsulü olan sunî, soğuk, çetrefil ve bunaltıcı dilinden yeni edebiyatımızın sıcak, gerçek ve yaşayan Türkçesine geçiş süreci içinde önemli bir yeri bulunmakta olup, eserleriyle en temiz ve en tabii Türkçenin güzel örneklerini vermiştir. Aynı şekilde halk deyimleri ve kelimeleri de yine onun eserlerinde çokça geçmiş, yine diyalog şeklindeki manzum yazılarında da halkın en tabii ifade ve şive tarzlarını başarılı bir şekilde ortaya koymuştur. Ersoy, gerek dilin sadeleştirilmesi gerekse yaşayan Türkçenin edebiyat dili olarak kullanılması bakımından en çok hizmet etmiş Türkçecilerimizdendir (Timurtaş, 1997).

Ersoy, sadeleştirme konusunda sadece şiir ve nesirlerinde değil Kur'an-ı Kerim mealinde de aynı yaklaşımını devam ettirmiştir. Yaptığı çevirilerde gittikçe bir sadeleşmenin olduğu görülmektedir. Öyle ki Ersoy, Kur'an Meali için yaptığı sözleşme gereğince, yaptığı bazı tercümelerin müsveddelerini İstanbul'a gönderdiğinde, Elmalılı Hamdi bunları okumuş, çok güzel, selis ve sade olduğunu, fakat 'cezâlet' konusunda zayıf kaldığını ifade etmiştir. Ersoy da bunun üzerine; 'Evet, doğrudur, cezâlet itibariyle böyledir. On sene evvel yazsaydım cezâlet olurdu. Fakat bugün lisanda sadeliğe doğru büyük tahavvül var. Onun için cezâletten ziyade sadelik cihetini iltizam ettim.' diye cevaplamıştır (Fergan, 2011). Hatta öyle ki Ersoy, Kur'an kavramlarından olup da sadeleştirilmesi çok da mümkün olmayan takva-muttaki gibi kelimeleri dahi birçok yerde 'saygı-saygılı' biçiminde tercüme etme yoluna gitmiştir. Örnek olarak: "Sonra, Allah'ın o saygılı kullarına yol gösterir..." 682 daha önce kullandığı 'hayat', 'hayât-ı dünyeviye' 'Ey akıl sahipleri' kelime ve tamlamalarını Kur'an Meâlî'nde 'dirilik' ve 'dünya

diriliği' 'Ey düşünür beyni olanlar' biçiminde sadeleştirmiştir. Örnek olarak: "Dünya diriliğinin vereceği faide süreksiz, hâlbuki ahiret Allah'tan korkanlar için daha hayırlı olduğu gibi ecrinizden zerre miktar eksilmeyecek" (683 Kur'an Meali, Nisa:77, s.183).

Kaynakça

- Akif, M. (1910). Hasbihal. *Sırat-ı Müstakim*, 4(92), 238-239.
- Ayaz, K. (1909). Lisan Mas'alesine Dair. *Sırat-ı Müstakim*, 2(51), 381.
- Edib, E. (2011). *Mehmed Akif: Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları* (2. baskı b.). İstanbul: Beyan yayınları.
- Fergan, E. E. (2011). *Mehmet Akif: Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Küçük, M. (2014). Mehmet Akif Ersoy ve Türkçe. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji dergisi*, 93-112.
- Parlatır, İ. (1986). *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'u Anma Kitabı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1997). *Sanat-Edebiyat Dünyasından*. İstanbul: ALFA YAYINLARI.
- ULUÇAY, M. (2014, 10 07). Mehmet Akif Ersoy'un Eserleri Üzerinde Dil ve Üslûp İncelemesi. *Doktora Tezi*. İstanbul, Merkez, Türkiye: Tez.

DOSYA

NECİP FAZIL'IN DİL ANLAYIŞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Recep AYIK

Üstat Necip Fazıl'ın büyüklüğü, vefatından sonra da kendini gösteriyor. Hayattayken neşredilen külliyat çapındaki eserlerinden sonra İstanbul'a Hasret eseriyle başlayan derlemeler, onun külliyatındaki bazı şubeleri tekrar hatırlatıyor. "*Dil ve Edebiyat*"¹ da Üstadın eserlerinden derlenerek teşekkül eden kıymetli bir eser.

Dil ve Edebiyat'ın derlendiği eserler şunlar: Çerçeveler, Edebiyat Mahkemeleri, İdeolocya Örgüsü, Konuşmalar, İman ve İslam Atlası, Hitabeler ve Tanrı Kulundan Dinlediklerim. Mezkûr eserlerde Üstadın dil ve edebiyat üzerine ele aldığı meseleler kitabın banisi olmuş.

Dil ve Edebiyat iki bölümden müteşekkildir. Birinci bölüm "Zevkten Kaideye Dil Hassasiyeti", ikinci bölüm ise "Edebiyat-Sanat" bölümüdür. Birinci bölümde dil üzerine Üstadın değerlendirmeleri ve eleştirileri yer alırken ikinci bölümde edebiyat ve sanat üzerine kendi sanat anlayışını ortaya koyan metinler bulunmaktadır.

Dil meselesi, Tanzimat'tan beri konuşulan ama konuşulan bir mesele olmakla beraber çok nadir birkaç örnek haricinde vuzuha kavuşmamış en kıymetli meselelerimizdendir. Yaşadığımız zihniyet değişimi, alfabe değişimi, dilde sadeleşme çalışmaları tabii seyri içerisinde yönünü bulma iktidarına sahip dilimizi derinden etkilemiş ve hassasiyet sahibi ediplerimizin her an gündeminde olmuştur. Dönemi itibariyle harf inkılâbını, Öz Türkçe çabalarını, güneş dil teorisi gibi vakaları bizzat yaşayan Üstat da dil konusunda hassas davranmıştır. "Ben, dilden daha büyük, dilden daha aziz, dilden daha müdafaalı vatan tanımıyorum. Dil vatanımız kurtuluş savaşını bekliyor" (s.31) diyerek dil üzerine nasıl titrediğini eserlerinde göstermiştir.

Dil ve Edebiyat'ın ilk bölümü, Zevkten Kaideye Dil Hassasiyeti bölümüdür. Bu bölümde 41 fıkra ve 3 kısım (Zavallı Türkçe, Dil Laboratuvarından, Baş Yücelik Emirleri-Harf Davası) bulunmaktadır. Fıkralar, daha ziyade Çerçeveler 1-6 eserlerinden alınmıştır. 1939-43 yılları ile 1973-78 yılları arasında tekabül eden fıkralar yoğunluktadır. Dil inkılâbının

revaçta olduğu yıllara denk düşen fıkraların kıymeti bugün dahi azalmamıştır. Üstat, birçok metinde belli başlı dil hatalarını çözümleri ile birlikte ortaya koyar. Kitapta yer alan dil meselelerini şu başlıklarda toplamak mümkündür:

1. İstilahlar: Üstat, Türkçe'nin İslam ile birlikte mücerrede açıldığını, Türk'ün İslam ile düşünmeye başladığını (s.101) ifade ederek İslam öncesi Türkçenin müşahhas bir dil olduğunu belirtir. İslam'ın kabulüyle birçok istilah Arapça ve Farsçadan dilimize girmiş ve yüzyıllar içinde Türkçeleşmiştir. 19. asırla birlikte Batı dillerinden alınan istilahların milli hançereyle uyumlu olması da tartışma konusu olmuştur. Üstat şu teklifte bulunur:

-izm ile biten istilahlara izma şeklinde (mekanizma, romantizma vs.)

-le ile biten istilahlara ya şeklinde (biyografya, coğrafya vs.)

-que ile biten istilahlara ka şeklinde (estetika, politika vs.)

Bunun haricinde bir istilah uydurmayı veya lehçelerden istilah bulmayı yanlış bir yol olarak görür.

2. Fiille fail arasındaki cem münasebetleri: Fiilin çokluk bildirmesi durumunda, birkaç istisna haricinde, failer çokluk bildirmez. Bu istisnalardan birisi failin fiile uzak düşmesi, diğeri de hümete binnaen faile çokluk atfedilmesidir. "Askerler geldiler." şeklindeki bir cümle fiilde zaten çokluk bulunduğu için faile çokluk verilmesinden dolayı hatalıdır. Doğrusu, "Askerler geldi." olmalıdır.

3. Cem edatları (Çokluk ekleri): Üstat, cem bildiren ifadelerden sonra gelen kelimelerin cem edatı (çoğul eki) almasını büyük bir hata olarak tespit eder. Yıllarca yanlış bir tercümeyle okutulan "Üç Silahşorler" gibi. İsmın önünde sayı bildiren ifade veya birçok, sürü sürü gibi çokluk bildiren ifadeler varsa isim cem edilmez.

4. J-C sesleri: Üstadın üzerinde durduğu temel bir mesele de j-c sesleridir. Farsçadan dilimize geçen j sesi milli hançeremizde aynıyla telaffuz edilmez, c sesine dönüşür: İmaj-imac. Türk hançeresinde bu sese yer yoktur (s.44).

5. İzafet Terkipleri: Tamlamalar meselesi, Tanzimatçılardan bu yana üzerinde durulan meselelerdendir. Üstat da Edebiyat-ı Cedide'yi bu mevzuda

1 Dil ve Edebiyat, Necip Fazıl Kısakürek, 2016, 1. Basım, Büyük Doğu Yay., İstanbul

eleştirir. Tamlamaların Türkçe gramerine göre kurulmasını telkin eder. Batı etkisi ile tekrar savru- lan tamlamaları tenkit eder. Otel Klariç gibi yabancı gramerle Türk dilinde var olan tamlama yanlışlarını vurgular. Bununla birlikte isim ve sıfat tamlamaları karışıklığına da dikkat çeker. "Şimal Afrika" terki- bi hatalıdır. Doğrusunun "Şimalî Afrika veya Şimal Afrikası" olması gerekir (s.46).

6. Ya da: Türkçede böyle bir bağlaç yoktur. Bu bağlacın esası "ya ...ya" şeklindedir. Ya da kullanı- lyorsa ikinci cümle ifade edilmez (s.46).

7. Nispet Edatları: Batı dillerinden gelen -el, -al ekleri Türkçeye uygun değildir. Nispet edatı yerine (sel), (sal), (el) ve (al) getirilerek Türkçeye mal edil- meye çalışılan tabirler, güvercinler arasında eşek arıları kadar vahşi ve yabancıdır (s.99).

8. Nefy edatlarının gayesini anlayamamak: Üstat bunu bir rezalet olarak görür (s.30). İki men- fiden bir müspet çıktığı unutulmamalıdır. Ahmet ve Mehmet'in gelmediğini ifade etmek için "Ne Ahmet ne Mehmet geldi." şeklinde cümle kurulur. "Ne Ahmet ne Mehmet gelmedi." cümlesi her ikisinin de geldiğini ifade eder.

9. Çifte Mastar İleti: Gitmeklik, kalmaklık, sus- maklık değil gitme, kalma, susma şeklinde olmalı- dır (s.30).

10. Alfabe: Üstat, Arap harflerini kavim üstü bir mana ile "İslam harfleri" olarak görür. Arap harf- lerindeki kelime usulünün ilmen daha kıymetdar olduğunu ve yeryüzündeki büyük dillerin birkaçı istisna, alfabede kelime usulünü tercih ettiğini ifade eder. Latin harfleri ise fonetik usulü tercih etmektedir. Bu da ilmen mahzurlu; sanatın, fikrin tekâmülüne zıttır (s.106-107). 1928'den bu yana fikir ve edebiyat sahasındaki kısırlığımızın baş se- bebini Latin harflerinde aramak gerektiği, şimdiye kadar dile getirilmemiş bir hakikattir (s.65).

10 başlıkta ifadeye gayret edilen Üstadın dil hassasiyeti temel çıkış yollarını da ihtiva eder. Bu çıkış yollarının en önemlisi "Millî Hançere"ye uyumdur. Üstat, Türkçeye mal olmuş ve Türkçe-leşmiş kelimelerin dilden atılmasını cinayet olarak görür. Bir diğer cinayet de yabancı kelimelerin dilimize pasaportsuz girmesidir. Yabancı kelimeyi kullanırken onu Türkçe potası içinde eritmek, Türk- çeleştmek gerekir. O kelime ya Türk olacak yahut olamazsa içimize giremeyecektir (s.24).

"Dil buhranımız üzerinde kurduğumuz ölçü teşhisleri üç ana merkezde toplanıyor: 1. Sarf ve

nahvimizi örgüleştireceğiz. 2. İstilah ve kelimeleri- mizi derleyeceğiz. 3. Büyük ve resmî Türk lügatini kuracağız" (s.39/s.92). Üstadın üç unsur üzerine bina ettiği teşhis bugün de geçerliliğini muhafaza etmektedir. Usulde ve esasta üç kaynağımız oldu- ğunu ifade eden Üstat; Türkçe, Arapça ve Farsçayı merkeze koyar. Önce canlı, yaşayan ve konuşu- lan Türkçeden istifade edilmesi gerekir, ardından Arapça ve Farsçada bulunan ve kendi hançerimize uyan, en sonunda da Garp dillerinden devşirilen fakat Türkçeleştirilen kelimelerin kullanılması gere- kir (s.82).

Yazı dili ve konuşma dili farkına da değinen Üstat, sanatkârın halkın konuştuğu dilin sanat dili olduğunu ifade eder fakat halkın konuştuğu dili kullanmanın mutlaka halkın anlaması lazım gelen bir şeyi söylemeğe mecbur olmadığını da belirtir (s.187). Dönemin Müslüman geçinen gençle- ri arasında neşvünema bulan uydurukçayı da eleştirmekten geri durmaz (s.60). J-c harflerinin kullanımı konusunda dönemin muharrirleri Vâ-Nu ve Refik Halit'le polemige girmiştir.

Asırların meselesi olan dilde bir türlü arzu edilen noktaya gelinememesinin sebeplerinden biri de dil üzerine fikir üretenlerin sanat eseri verirken ürettik- leri fikrin uzağına düşmeleridir. Dilde sadeleşmeyi savunan birçok yazar, eser vermeye azmettiğinde iddiasından vurulmaktadır. Peki, Necip Fazıl için de durum böyle midir? Üstat bunu şu şekilde ce- vaplar: "Dikkat etmişseniz benim hiçbir yazımda, olduğu gibi kabul edilmiş hiçbir yabancı kelime yok fakat dil bünyemize millî hançere yoluyla girmiş, sesimizi ve hususiyetimizi almış birçok yabancı kelime vardır. Netice itibariyle tek yabancı kelime yok denebilir." (s.48) Hem Türkçe kullanımında hem üslubunda Üstat, iddia ettiklerine tek bir nok- tada ters düşmemiştir. Onun eserleri, Türkçenin doruklarında asırlar boyu parlayacak dil zevkine ve ruhuna malik eserlerdir.

Dil üzerine oynana oyunları, sadece dili bozma planında değil ruh planında da ele alan Üstat, dilin bozulmasının varacağı nihai noktayı şu şekilde belirtir: "Başta baş karga, yeni dil kargalarının hedefi, (amacını içeren biricik gereksinme) Türk'ü İslam'dan sıyırmak için onun akıl piyanosu tuşlarını bozarak beynini iptal etmektir." (s. 60)

DOSYA

DİL DEVRİMİNİN EVRİMLERİ

Ethem ERDOĞAN

Giriş

Türkiye'nin kurulma süreci, kurucu gücün eskiye dair bagajlardan kurtulmaya çalışma süreci olarak okunabilir. "Eskiye dair bagajlar", o dönemin bütün değerlerini kapsamaktadır. Bu büyük bir dönüşüm hareketi kararlılığıdır. Çünkü hem çağdaşlaşma gibi güçlü bir iddia hem de kimliğin yeniden inşası hedefi vardır. Türkçe bu iki muharrik gücün kesiştiği merkezde yer almaktadır. Yüce devletin (devlet-i âliye) yıkılıp yerine genç devletin (Türkiye Cumhuriyeti) kurulması ve bu genç devletin konumlanma arayışı, ontolojik hatta sosyolojik olarak eskiye dair yüklerin atılma çalışması bir tür meşruiyet arayışıyla açıklanabilir sanırım.

Hanedana yahut millete (oya) dayanmayan yönetim için doğru görünen tartışmalı durumların hayata geçirildiği bir zaman diliminden bahsediyoruz. Kuruluştan itibaren kimlik inşası ve çağdaşlaşma amaçlı, kapsamlı faaliyetler (devrimler) yapılmıştır. Sistemin dışı olan herkes eski paradigmayla yetişmiş kişilerdir. Uç hareketlerle paradigma değişimi çalışmaları başlatılmıştır. Bu değişimi **yeni bir tarih tezi** ve **dil anlayışı** için kurulan, "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" (TTK) ile "Türk Dili Tetkik Cemiyeti" (TDK) kurumları üzerinden görmek mümkündür. Bu kurumlar, kongreler düzenleyip çağdaşlık ve kimlik inşasına çalışmıştır. Bu kurumların 1930'lu yıllarda sözünü ettiğimiz bağlamda faaliyetlerini anlamaya çalışalım.

Dilde Tasfiye ve Öz-Türkçe(cilik)

Dil devriminin ilk hamlesi harf inkılâbıdır. 1928'de Lâtin harflerinden sonra "öztürkçe" başlar. (1932). Halkevleri ile basın-yayın, özleştirme-yi-tasfiyeyi destekler. Harf devrimi "gürültülü"dür, hatta "ulusal ve dini çatışma, ideolojik kavga"dır. "Hükümet üyeleri arasında bile görüş ayrılığı olur. İlim âleminde buna karşı olanlar vardı; Köprülüzâde Fuad Bey ve Yahudi cemaatinin üyesi Avram Galanti, Türk harflerinin (Arap alfabesinin) terakkiye mâni olmadığını izah eden uzun yazıyla zihinler-

de yaşıyor. İsmet Paşa, ani bir değişikliği matbaa sektörünün kaldıramayacağını, hükümet işlerinin, tedrisatın duraklayacağını, ikili kullanım gerektiğini belirtti" (Ortaylı, 2021).

Ziya Gökalp'ın görüşlerinden hareketle "sadeleştirme" başlatıldı. Dildeki yüklerden kurtulma, dili yaşayan kelimelere hasretme gibi makul amaçlar vardı ama iş tasfiyeye dönüştü. Sonraki dönemlerde bu işi yapanların varisi sayılan Türkçü-Milliyetçiler bile bu duruma itiraz etmektedir. Tasfiyeciliğin zararlarını anlatanlardan birisi Hasan Âlî Yücel'in oğlu Can Yücel'dir. Babasından farklı düşünür, özleştirilmeciğe karşıdır: "*Ben, dili babamın da dâhil olduğu Dil Kurumu planında görmedim.*" Yanlılığı şöyle ifade eder: "*Goethe der ya: Dil orman gibidir. Ağaçlar çürür, orman kalır. Bizde ağaçları kesmeye kalktılar. Biz de katıldık buna. Hâlâ kahroluyorum. Yanlıştı.*" (Oral, 1990, s. 130) **Ama denenecektir.** "*Mustafa Kemal, harf inkılâbından sonra dil üzerine eğilmiş ve 1932-1936 yılları arasında özleştirilmeciği denemiştir*" (Ercilasun, 1993, s.59-63). Öztürkçe; yabancı etkilerden arındırılmış Türkçedir. Mesele dilse, "hiçbir kural ya da sistematigi kabul etmeyen doğal yapı" tanımını dikkate alınmalıdır oysa. Çünkü binlerce istisna vardır. Bu başlangıçtan sonra başka bir boyuta evrilir hikâye. Atılan kelimeler mefhum-mânâ hatta imge-çağırışım boyutuyla atılmaktadır. Çünkü bir kelimeyi atmak, onlarca anlamı karşılayan akıl süratini kaybetmektir. Çünkü anlam milyonlarla, kelime binlerle ifade edilebilir. Diğer yandan atılan kelimelerin yerine Batı'dan (ekol-okul, honor-onur vb.), Moğolcadan (Kamutay, Yargıtay vb.), Etrüskçeden (belieten-belieten) kullanımı olmayan ölü kelimeler alınır. Kelime üretmek, işlerlik esasına dayalıdır. Zaten mesele öz ya da başka bir Türkçe çeşidi olarak kalamamış, yaşayan ve kültürün içindeki söz varlığını oluşturan (şarkı-türkü-mâni-ninni-ilahi, deyim-vecize-ata-sözü vb.) şeyler feda edilmiştir.

Vala Nurettin ve Münir Hayri öztürkçecilikte başı çekmektedir. Va-Nu bu anlayışla "Savaş-tan Barışa" romanını yazar. Kitabın önsözünde "öztürkçe hayatımızın merkezindedir. Öztürkçe kullanmak, elifbanın alfabeyle değişmesinden bile kolay olacaktır" der. Vâ-Nû sonra bu görüşlerinden uzaklaşır.1949'da Akşam gazetesinde "Dilde Anarşinin Tarifi" yazısını yazan Vâ-Nû; durumu anarşi olarak tespit ve tarif eder: "*Yaşayan kelimeleri atarak yerlerine uydurmalarını getirmek gayreti ve bundan doğan ikilik, üçlük. Bu anarşiyi önlemenin çaresi ise tarihin bize mâl ettiği kelimeleri, zoraki*

usullerle, meselâ, meşhur anayasa tabirleriyle, meselâ yeni terimlerle Türkçeden kovmamaktır" (Karaca, 2020).

Bu tavrın pişmanlık ifadeleri M. Kemal'den gelir. Falih Rıfkı "Çankaya"da şunları nakleder: "Dili bir çıkmaza saplamışızdır. Bırakırlar mı dili bu çıkmazda? Hayır. Ama ben de işi başkalarına bırakmam. Çıkmazdan biz kurtaracağız." Ama "çıkılmaz" bağlamının asıl cümlesi; "İsmet Paşa'yı gördüm. Konuşamıyoruz, dilsiz kaldık." sözüdür (Çandarlıoğlu, 2012). Dil dışı hareketlerin olumsuzlukları görülmüştür. 1934'te "Osmanlıca-Türkçe Cep Kılavuzları" formülü denenir... Mehmet Doğan "8000 kelimelik sözlük" der buna. Oysa Redhouse'da 100.000 Türkçe kelime, (Doğan, 2021) Şemseddin Sami'nin Kâmûs-ı Türkî'sinde 1.000.000 (Bir milyon) kelime vardır (Arvası, 1996).

Güneş-Dil Teorisi

Dilin çıkmaz durumu görüldükten sonra bu tutumdan vazgeçilmiştir. Bu dönem "tasfiyecilik hareketini ret ve yaşayan dile dönüş devresi" şeklinde adlandırılabilir (Korkmaz, 1995, s.835). Dil saiklerinden çok, bir kuralızsızlık, anarşi oluşturan hatta uydurma yarışına dönüşen öztürkçecilik salgınının kırılması an meselesidir. Atatürk'ün giderek "öztürkçeci"likten uzaklaştığı, bunu "aşırı bir deneme" olarak gördüğü öne sürülür (Y. Taşkın, 2020, s. 347-372). Sonrası çelişkidir! **Millî hamle** olarak görülen Güneş Dil'in itibarına yöneliktir. Teori, 1935'te **Hermann Kivergitsch'in yazdığı "Türk Dillerindeki Kimi Öğelerin Psikolojisi"** çalışmasına dayanır. Özeti şöyledir: "Türkler en eski milletlerdendir. Türkçe tarihin derinliklerinde oluşmuş eski bir dil olup başka dillere kaynaştır. Kelime oluşumu güneşin oluşumu kadar eskidir. Bugün kullandığımız kelimeler aslen Türkçedir" (Karakuş, 2022).

1935'ten itibaren "Güneş Dil Teorisi" başka bir kırılma oluşturur. Bu tezin iddiası kabule dönüşür. Bu dilbilimin değil siyasetin meselesidir. Teoriyi destekleyen yapının dilbilimle ilgisi yoktur. Dünya dilbilim çevreleri tarafından kabul görmeyen teori de öztürkçecilik gibi kısa sürede rafa kaldırılır. "Güneş-Dil Teorisi"nin iki amacı vardır. İlki, "dünyadaki bütün dillerin Türkçeden doğduğu" tezini sistemleştirmek, diğeri "dildeki özleştirilmeciliği durdurmak"tır (Ercilasun, 1993, s.244). Bu teori, saçmalıkları da getirmiştir: "Niagara şelalesinin" (Ne yaygara!) ve "Amazon Nehri"nin isim alışı (Amma uzun!) hikâyeleri... (Lewis, 2007, s.58). Saçmalığın sınırı, pişmanlığın itirafı olmalıdır. Verilerini sıralayalım:

1. Falih Rıfkı: "Yakıştırmacılık ilminin temelini atmıştık" (Atay, 1965).

2. Yunus Nadi: "Gazi gayet tılsımlı bir anahtar buldu. En yabancı sandığımız kelimeler bile Türkçe oluveriyor" (Sevük, 1949, s. 29).

3. Aziz Nesin'e göre bunlar "saçmalıklardan" ibarettir (Nesin, 1985, s. 102).

4. Mehmet Kaplan: Kendi milletinin tarih ve kültürünü öğrenmek isteyen herkes, bu eserleri anlamak ve onlardan zevk almak için, dili bilmek zorundadır. Yabancı kültürlerden istifade etmek için yabancı dili okullarımızda öğretmek maksadıyla emek ve para harcarken, millî kültüre sırt çevirmeği mazur göstermek bir hayli güçtür. Bunun adına gaflet, cehalet ve dalâlet derler" (Kaplan, 1987, s.9-11).

5. Hüseyin Nihal Atsız da "Edirne Mebusu Şeref Bey'e Cevap" başlıklı yazısında Niyagara ve Amazon uydurmalarından bahsetmiş ve Şeref Bey'i sert şekilde hırpalamıştır (Atsız, 1934).

Yeni yönetimler, zihniyeti benimsetmek amacıyla edebiyattan yararlanmaya çalışır. "Öztürkçe" ve "Güneş Dil Teorisi" meselesinde bu yapılmıştır. Duruma uygun hareketlerden bahsetmiştik. Mustafa Kemal'e yakın olan ve günümüzde bile büyük sayılan yazarların hiçbiri, "Öztürkçe" anlayışına yanaşmamışlar, Türkçe yazmışlardır. Başarısızlıkta, büyük yazarların taraf olmaması önemlidir. Edebî eserlerde yer alamamak, kabullenilmemek denemeleri sonlandırır. Bu büyük yazarlar, Peyami Safa, Yakup Kadri, Memduh Şevket'tir. Zaten M. Kemal; "Yaşayan Türkçe" anlayışına yaklaşmıştır (1936-1938).

İnönü döneminde (1938-1950) alanda Latin-Yunan kaynakları esas alınmıştır. 1930'lardaki sadeleştirme-tasfiyecilik zihniyeti devam etmiştir. Sadeleşme çabaları aydınlarca pek doğru bulunmamış, dilde hoşgörülü politika izlenmesi, terimlerin çevrilmesi, Türkçesi bulunamayan terimlerin olduğu gibi kabul edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Sinanoğlu, 1980). Büyük hukukçu, bilim ve fikir adamı **Ali Fuat Başgil**, "cinayet ve suikast" olarak bakar meseleye. Bu suikastı, başka milletlerin başına gelmemiş büyük bir katliam olarak görür. Türkçeyi ideolojik ve politik kararlardan korumak için çok uğraşmıştır. **İnönü** başta olmak üzere resmî makamların dile müdahalesine cesaretle karşı çıkmıştır. "Ruhیاتçı ruh, tarihçi tarih icâd eder mi?" sorusuyla dilci olanların yeni üretme çalış-

ması karşısında şaşkınlığını açıklamıştır: "Hayret ediyorum ki, yirminci asrın ortasında bizler, daha Aristo zamanında halledilmiş basit bilgi meselelerini cevaplandırmak zorunda kalıyoruz." (Başgil, 2018) Türkçeyi savunma mantığı sonrakilere ışık olmuştur: "Niçin **kanun kuvvetiyle**, ana baba dilimizi terk etmeye zorlanıyoruz? Bunun sebebi, lüzumu ve faydası nedir, ne olabilir?" "Eğer **karaya kara, beyaza beyaz** demekle bir suç işlemiş olmazsak, aşikâr ki '**aritmetik**' değil '**hesab**' kelimesi **Türkçedir**; '**yargıç**' değil, '**hâkim**' kelimesi halkçadır..." Menderes döneminde bazı uygulamalardan dönüş adımları atılsa da dil ve tarih alanındaki faaliyetler bu dönemde de sürmüştür. Atatürk yaşarken dilde özleştirmecilik ve Güneş-Dil Teorisinden vazgeçmesine rağmen, ondan sonra da özleştirme-tasfiyecilik devam etmiştir.

Sonuç

Türkçe üzerine kurgulanan hamlelerin tamamı dili geliştirme iddiasındadır. Oysa dili rahat bırakmak, gelişimine en büyük katkıdır. Çünkü söylenenin aksine yönemsiz olarak başlanmış, ayıklama yapılmış, tarihi-kültürel kaynaklardan kopuş ve kırılma olmuştur. Atılan kelimeler çağrışımlarıyla gitmiş, önerilenler millette "dile yabancılaşma" sebebi olmuştur. İfade imkânları beklentinin aksine daralmıştır. Yaşayan-canlı varlık olan dil, zorlama ve müdahaleye izin vermemiştir. Millet konuşmadığı, yaşamayan kelimelerin tutması imkânsızdır. Banarlı'nın ifadesiyle "Kelimeler üzerinde hiç kimsenin oynamaya hakkı yoktur. Çünkü: Kelimeler, millettir" (Banarlı, 2007).

Türkçe, içinden çıkılmaz bir dil anarşisine (Va-Nu) maruz kalmıştır. Sonuç lüzumsuz zorlama sonucudur. Sebebi ve anlamı üzerinde hiç durulmamış, durum anlamsızlığa mahkûm edilmiştir. Açarsak, öztürkçe ürünler mevkute olmuş, unutulmuştur. Ama dilimiz üzerinde İngilizce baskısı lüzumsuz zorlamaların sonucudur. Konuya Alev Alatlı şu tepkiyi verir: "Bir baktık, dile Arapça, Farsça yerine, önce Fransızca, sonra da İngilizce girdi." Toplum yararı iddiası olan meselenin kanun zoruyla uygulanması o meseledeki fayda-zarar hususunda şüpheye sebeptir. Bu da "genel geçer" bir kuraldır. Konuyu Ali Fuat Başgil cümleleriyle sonlandıralım: "Zîrâ bir memleketin dili, o memleket târihinin ve psiko-sosyal varlığının mahsûlü ve asırlar içinde nesillerin birbirine devredip emânet ettiği bir ocak mîrâsı ve bir ecdad mülküdür. Bunda kimsenin, hükûmet adamı sıfat ve otoritesiyle, tasarrufa hakkı yoktur..."

Kaynakça

- Arvasi, S. A. (1996). *Sahte Dindarlar, Sahte Laikler*. İstanbul: Burak Yayınevi.
- Atay, F. R. (1965, 5 16). Hüküm Nasıl Kurtuldu? *Dünya*.
- Atsız, N. (1934). Edirne MEbusu Şeref Beye Cevap. *Orhun*.
- Banarlı, N. S. (2007). *Türkçenin Sırları*. L-M.
- Çandarlıoğlu, K. (2012). belgelerlegercektarih.com. adresinden alınmıştır
- Doğan, M. (2021). *Kelimelerin Seyir Defteri*. İstanbul: Muhit.
- Ercilasun, A. B. (1993). *Dilde Birlik*. Ankara: Ecdad.
- Kaplan, M. (1987). *Türk Milletinin Kültürel Değerleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Karaca, İ. (2020). Öztürkçeciliğin Edebî Eserlere Yansıması. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 60 (1).
- Karakuş, İ. (2022). <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/gunes-dil-teorisi/>.
- Korkmaz, Z. (1995). *Dil İnkılabının Sadeleşme ve Türkçeleşme Akımları Arasındaki Yeri* (Cilt 1). Ankara: TDK.
- Lewis, G. (2007). *Trajik Başarı - Türk Dil Reformu*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Nesin, A. (1985). *Ah Biz Ödlek Aydınlar*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Oral, Z. (1990). *Sözden Söze*. İstanbul: Can Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (2021, 11 14). Harf devrimi. www.hurriyet.com.tr/.
- Sevük, İ. H. (1949). *Dil Davamız*. İstanbul.
- Sinanoğlu, S. (1980). *Türk Hümanizmi*. Ankara: TTK Basımevi.
- Y. Taşkın, M. G. (2020). Modern Türkiyede Siyasi Düşünce. *acarindex*, 60 (1).

DOSYA

NURULLAH ATAÇ: ATAÇ'ÇA

Mustafa BUĞAZ

Giriş

“Kamûs, bir milletin hafızası, yani kendisi; heyecanıyla, hassasiyetiyle, şuuruyla. Kamûsa uzanan el namusa uzanmıştır. Her mukaddesi yıkan Fransız İhtilalı, tek mukaddese saygı göstermiş: Kamûsa” (Meriç, Bu Ülke, 2014, s. 88) der Cemil Meriç “Bu Ülke” isimli meşhur kitabında. Peki, bizim ihtilâlimiz öyle mi yapmıştır? Maalesef. Her şeye dokunduğu gibi dile de dokunmuştur. Yani Kamûsa. Belki de bizim Türk İhtilâlinin en zayıf yanındır dil devrimi. Başarısız olmuş, ölü doğmuş bir proje. Fakat zararı çok büyük! Sonuç: Hafızasını kaybetmiş bir millet, tarih şuurundan bihaber nesiller, güdükleşen sanat, bilim, felsefe, daha da önemlisi klan seviyesine indirilmiş bir dil! Zayıf saymakla bitmez. Herkes alfabeyi konuşuyor, hâl-buki alfabe sadece bir teferruat. Asıl dikkat kesilmesi gereken, dilde yapılan tasfiye ve öztürkçeçilik akımıdır. Bu konuda da ilk akla gelen kişi şüphesiz ki Nurullah Ataç’tır.

Peki, Nurullah Ataç edebiyat hayatının başlarında pek yanaşmadığı bu ucube işlere neden 1940’lı yıllardan sonra girişmiştir? Nurullah Ataç’ın dilde yaptığı bu kıyım ve tasfiyeyi anlamak için onun dünya görüşüne ve müesses nizamla kurduğu ilişkilere bakmak lazım. Çünkü bir insanın dünya görüşü ya da ideolojik bakış açısı, hayatındaki bütün ilişkileri etkiliyor. Zaten onun ortaya attığı fikirlerin, bilimsel bir temele dayanmaktan ziyade birtakım ideolojik kaygıların ürünü olduğunu anlıyoruz yazılarını okuyunca. Özellikle de onun İslam’a ve Doğu medeniyetine karşı duyduğu antipati, öz-türkçeciliğindeki ısrarın ve inadin itici gücü olmuştur. Dilde yaptığı devrimin zararlarını gören Mustafa Kemal bile bir süre sonra vazgeçip dilde tasfiyeciliği bıraktığı halde, Nurullah Ataç 1940’lı yıllardan sonra inatla bu tavrını sürdürmüştür.

Sömürge Aydını

Edward Said’in Şarkiyatçılık (oryantalizm) isimli eserinde ortaya koyduğu Batı’nın sömürgeci zihniyetini ve onun ürettiği sömürge aydını tipolojisini anlamadan bizdeki Batılılaşma serüvenini ve aydınlarımızın içine düştüğü Batı hayranlığını anlayamayız. Edward Said bu kitabında Batıların Doğu’yu nasıl çarpıtarak ele aldıklarını ve bunu hangi yöntemlerle gerçekleştirdiklerini ve böy-

le bir davranışa hangi gaye ile başvurduklarını bütün veçheleriyle göstererek Avrupa’nın geneline sinmiş, Avrupa’nın üstünlüğü fikrine dayanan bir düşünce sisteminin oluşum sürecini ortaya koyar. Said’e göre “Şarkiyatçılık, en genel anlamıyla, Avrupalı olanın, Avrupalı olmayan karşısında, adeta bir doğal türsel özellik olarak üstün olduğu fikridir” (Said, 2014, s. 17). Batı, üstün kabul edildikten sonra, bütün güzelliklerin, bütün iyiliklerin, erdem, hümanizmin ve demokrasinin merkezi olarak görülmüş, Doğu ise çirkinliğin, ahlaksızlığın, miskinliğin, sapkınlığın, despotizmin velhasıl bütün olumsuz düşüncelerin ve yaşamların dünyasına dönüştürülmüştür. Burada hakikâtlardan ziyade Batı’nın Doğu üzerine uydurduğu birtakım fantezilerden ve hayali mekânlardan söz ediyoruz. İşte bu sahte gerekçelerle sömürgeciler, Doğu’nun ıslah edilmesi gereken bir coğrafya olduğunu iddia ederek sömürgeleştirme faaliyetlerine başladılar. Doğu insanının sadece topraklarını bilfiil işgal ederek değil, dillerini, dinlerini, kültürlerini, tarihini de sömürgeleştirerek ele geçirdiler. Yazdıkları kitaplarda aşağılayıcı ifadeler kullanarak Doğu insanının kendi kültürü ve medeniyeti hakkında aşağılık kompleksine kapılmalarına sebep oldular. Hatta düşman ettiler kendi kendilerine!

Doğu medeniyetinin bir parçası olarak Türkiye de bundan nasibini aldı. Türkiye’de de kendi dilinden, kültüründen, örfünden utanan sömürge aydınları yetiştirdiler. Tabii başlarda önlerinde büyük bir engel vardı: İslam. Çünkü Doğu medeniyetini 1500 yılda İslam dini inşa etmişti. Bu yüzden saldırılarını İslam dini üzerinde yoğunlaştırdılar. Onun terakkiye mani olduğunu ileri sürerek Türk aydınının kafasını karıştırıp mukaddeslerinden koparmaya çalıştılar. Cemil Meriç, Avrupa’nın tek emelinin Tanzimat’tan beri Türk Aydınının mukaddeslerini öldürmek olduğunu şu sözlerle ifade eder:

“Şöyle diyelim; Avrupa Tanzimat’tan beri aynı emelin kovalayıcısıdır: Türk aydınına mukaddesi öldürmek. Mukaddesi yani İslâmiyet’i” (Meriç, 2014, s. 176). Bunda da büyük oranda başarılı oldular.

İdeoloji ve Dil

Nurullah Ataç’ın Batılılaşma konusunda çok radikal görüşleri vardı. O, Batı’yı taklit etmek ya da onun sadece tekniğini almakla yetinmez, gerçekten bir Batılı olmayı savunur. Türkiye’nin diliyle, diniyle, örfüyle, tarihiyle topyekûn Batılılaşmasından yanadır:

“Batı’ya doğru... Gidiyoruz Batı’ya doğru. Bir kez çıkmışız yola, kimse durduramaz artık... Peki ya hangi Batı’ya? Bugünkü Batı’ya gitmekle iş bitmez; gerçekten, şöyle içinden anlayıp benimseyemeyiz bugünkü Batı uygarlığını, bütün geçmişini incelemek, öğrenmek, kavramak gerektir” (Ataç, 2012, s.156).

Batı’yı topyekûn benimsemek, Türklerin bırakın İslam geçmişini İslam öncesi geçmişini bile bir kenara bırakıp çöpe atmak demektir. Zaten pratikte uygulanması da imkânsız, hayali bir projedir bu. Onun Türk dili hakkındaki görüşleri de bu aşırı ve dogmatik düşüncelerinden nasibini almıştır. Hazrete göre güya Avrupa medeniyetini ortaya çıkaran dili öğrenmeden, Türkçe Batılılaşma için kullanışlı hale gelemezmiş, bu yüzden mutlaka Yunanca ve Latince öğrenmeliymişiz:

“Arapça ile farsçayı bıraktık, çünkü o dillerin medeniyetinden ayrıldık; Avrupa medeniyetine geçtiğimizi söylüyoruz, o medeniyetin kök dillerini, latince ile yunancayı öğrenmiyoruz. Bunun içindir ki bugün bize gerekli olan dili kuramıyoruz, sıkıntı çekiyoruz. Dil buhranı elbette daha uzun yıllar sürecektir, çabucak kapanması da iyi olmaz. Ama bu uzun müddeti kısaltabiliriz” (Ataç, Dil Devrimi, 1951, s.2).

N. Ataç’a göre, en büyük eksikliğimiz Latince ve Yunanca bilmemekmiş. Hatta bu yüzden bizim aydınlarımız Batılı aydınlar kadar güçlü değilmiş. Eğitim dilini de Latince ve Yunanca yaparsak bizim aydınlarımız da tıpkı Batılı aydınlar gibi gerçek birer aydın olabilecekmiş: “Nedir onların eğitimleri? Yunancaya, Latinceye dayanıyor; onlar Yunan, Latin yazarlarının kurdukları geleneğe bağlı. Öyle ise güçlerini bundan alıyorlar. Demek ki bizim eksiklerimizi gidermek için de o geleneğe uymamız gerektir” (Ataç, 2012, s.49).

Hazret, bir adım daha öteye giderek, Türkçenin bizzat Latinceleştirilmesi, Yunancalaştırılması gerektiğini ileri sürerek aslında kendisinin dil meselesine bakışının bilimsel değil tamamen ideolojik olduğunu gözler önüne serer. Aşağıdaki cümleleri okurken bir Türk aydınının nasıl böyle bir teklifi yapabileceğine hakikaten şaşırıyorsunuz:

“Ben öteden beri, konuşmalarımda olsun, yazılarımda olsun hep bunu söyledim, Türkçenin Latinceleştirilmesi, yunancalaştırılması gerektiğine inandığım içindir

ki öz-türkçeci oldum, ona inandığım içindir ki öz-türkçeyi bırakmıyorum, bu toplumun çocuklarına Latince ile Yunancanın öğretilceği, şöyle iyice, gereğince belletileceği güne değin de bırakmayacağım” (Ataç, Söyleşiler, 1962, s.190-191).

Ataç’ın (ki ismi Arapça Allah’ın nuru anlamına geldiği için Nurullah kelimesinden pek hazzetmez) bu görüşleri yukarıda bahsettiğimiz sömürge aydını tanımına birebir uyuyor. Hem de hiçbir baskı ve zorlama altında kalmadan kendi rızasıyla sömürgeyi kabul eden bir aydın tipolojisi bu. (Gramsci’nin kulakları çınlasın.) Kendi benliğinden utanan, milliyetinin değerlerine tepeden bakan, Batılı olmak için her şeyini feda etmeye hazır cellâdına âşık bir aydın tipiyle karşı karşıyayız.

Prospero ile Caliban

Nurullah Ataç, küçümsediği halkı nitelendirmek için William Shakespeare’in Fırtına oyunundan aldığı Caliban ismini kullanır. Kendisi gibi seçkin kültürden yana olan aydın kesimini de yine aynı kitaptan aldığı Prospero ismiyle niteler. Caliban, gelenekçi, yobaz, tutucu ve cahil insan tabakasıdır. Prospero ise karanlıkla savaşan, ülkesine medeniyet ve demokrasi getiren, bütün güzellikleri kendinde toplayan aydın tipidir. N. Ataç, kendini prospero olarak gören, bu yüzden de halkını küçümseyen, onun ürettiği sanatı sevmeyen, ekseriyetini gerici olarak gören bir zihniyete sahiptir. Bu anlamıyla kültürel seçkin ve halkına üst perdeden bakan bir düşünür profili çizer: “Çoğunluk hep gericidir. Yalnız bizde değil, her yerde. Dedelerden kalma kanılarla, inançlarla yetinir, onların değişmesi gerektiğini anlayamaz, eskinin sürüp gitmesini diler” (Ataç, Okuruma Mektuplar~Prospero ile Caliban, 1999, s. 202).

Halkın ürettiği şiiri de sanatı da samimi bulmaz. Halk şairleri, basit ve sıradan, kendini geliştirmemiş, duruk ve babadan kalma bilgilerle yetinen bir toplumun çocuklarıdır. Halk şiiri samimi değildir, yapmacıktır, şairler kolayca kaçtıkları için onu tercih ederler:

“Halk şiiri, dedikleri gibi bezeksiz, donaksız bir şiir değildir, samimi bir şiir değildir, âşıklar şiiri gönülden koptuğu gibi söylemezler. Bir bakıma halk şiirinden daha yapmacıklı bir şiir yoktur... Neden bu kadar seviyorlar halk şiirini? Bana öyle geliyor ki halk şiirinde gerçek sanat kaygısı olmadığı için, gerçek bir sanat araması

olmadığı için seviyorlar" (Ataç, Karalama Defteri~Ararken, 2011, s. 139-141).

Divan Şiiri Nefreti

Yukarıda, Batıcılığı topyekûn benimseyen biri için İslam ve onun yüzyılların sonunda inşa ettiği medeniyetin aşılması gereken bir engel, bir ayak bağı olduğunu belirtmiştik. Bu açıdan bakıldığında divan şiirini Ataç'ın hedef tahtasına koymasına şaşmamak gerekir. Zira gerek kaynakları bakımından gerekse dayandığı dil ve kültür bakımından, divan şiiri bolca İslami motifler taşır. Bu yüzden hemen kapatılmalıdır, eğitim müfredatından kaldırılmalıdır, gençlerimizle teması yasaklanmalıdır, yoksa Batı acununa giremeyiz:

"Kapatmalıyız artık o edebiyatı, bütünü bırakmalıyız, unutmalıyız, öğretmemeliyiz çocuklarımıza. Onu sevdiğiz, Fuzuli, Baki, Naili gibi şairleri okuyup bir tat duyduğuzca, çocuklarımıza da belleteceğiz, sevdireceğiz diye uğraştıkça Doğulu olmaktan silkinemeyeceğiz, kurtulamayacağız. Batı acununa gerçekten karışamayacağız" (Ataç, Karalama Defteri~Ararken, 2011, s. 97).

Hâlbuki kendisinin duygularıyla düşünceleri arasında gidip gelen çelişkili bir yaklaşımı vardır. Bir taraftan tasfiyesini istediği eski şiirin çocuklarımıza ve gençlerimize dil zevki aşıladığını itiraf eder:

"Şiirimizi, eski şiirimizi kendimiz de okumalı, çocuklarımıza da okutmalıyız. Dilimizi gerçekten öğrenmenin, tadına erip onunla güzel şekiller kurmak gücünü edinmenin başka yolu yoktur... Saz şairlerimizin şiirlerini okumalıyız, ama divan şiirini de bırakamayız. Bize dilimizi asıl onlar öğretecek, tadına asıl onlar erdirecektir. Fuzuli'nin gazellerini okurken, Baki'nin gazellerini okurken o arapça, farsça sözlerin altında Türkçenin tatlı sesini duymuyor musunuz?" (Ataç, Günlerin Getirdiği, 1989, s.149-150).

Eski şiiri sevdiğini hatta bu yüzden kendine kızdığını söyleyen Ataç'a göre duygularımızla düşüncelerimiz arasında kaldığımızda düşüncelerimizden yana tavır koymalıyız. Nesnel ve eleştirel bir söylem ortaya koyabilmek için güya bu gerekliymiş. Aslında bu konuda gerçekten kafası karışık olmasına rağmen sırf inadından ve Doğu medeniyetine olan antipatisinden dolayı divan şiirinin

tasfiyesinden yanadır: "Bilelim ki bizim divanlarımız da boştur. Ben Fuzuli'yi Baki'yi sevmez miyim? Severim o başka. Ama çekinmeden söylüyeyim, boştur o şairler. Birtakım bezeklerle bu toplumun artık yaşatamayacağı bezeklerle doludur" (Ataç, Karalama Defteri~Ararken, 2011, s. 140).

Anlaşılmayan Bir Dil: Ataç'ça

Cumhuriyetin başlangıcında öztürkçecilik devlet politikası olarak uygulansa da daha sonra hata görülerek orta yol seçilmiş, dilde aşırıktan vazgeçilmişti. 1940'lı yıllardan itibaren Ataç, adeta tek başına tekrar bu akımı başlatmış, ideolojik bir inat ve dogmalarla hareket ederek dilimizi bir klan seviyesine indirgemıştır. Yaptığı işte hiçbir bilimsel mantık bulunmamasına rağmen sırf Batı hayranlığı ve Doğu düşmanlığı ile hareket ederek garip ve anlaşılmaz kelimeler türetti. Adının deliye çıkmasına kadar varan bu uydurma dile Ataç'ça diyenler de oluyordu. Çünkü kendisinden başka bu dili kullanan ve savunan yoktu. Yine aynı kaygılarla, Latince ve Yunancanın öğretilmediği ülkemizde alternatif bir yol olarak öztürkçeciliği seçtiğini söyler. Bu işe girişirken duygularından ziyade aklıyla hareket ettiğini, çıkar peşinde koşmadığını, hatta nice kazançları teptiğini iddia eder. Hiç pişman değildir, hatta neden daha önce başlamadım diye hayıflanır:

"Dil işine sonradan giriştim. Daha önce başlasaydım, dil devriminin gerekli olduğunu daha önce anlayabilseydim ne iyi olurdu!.. Erken olsun, geç olsun, giriştim dil işine. Gençler arasında bana uyanlar çok oldu. Yaşlılardan da var. Neden ötekilerden çok bana uyanlar oldu? Dil işine girişmem de bir çıkar kaygısıyla değildir de onun için. Alıklar benim şu bu buyurdu diye, şuna buna yaranmak için öz-türkçeye özendiğimi sanırlar. Oysaki ben, öz-türkçe için nice kazançları teptim, rahatımı kaçırdım, üzdüm kendimi, adımlı deliye çıkarttım. Hepsi de ne dediklerini bilmez, kafalarına düşüncenin gölgesi bile girmemiş birer alıktır bana deli diyenler. Öz-türkçeye özenişim de duygularımın etkisi ile değildir. Lâtince, yunanca öğretilmeyen bir ülkede tek doğru yolun, tek usul (akli, akla uygun) yolun öz-dile gitmek olduğunu düşüncemle anladım da onun için o yolu tuttum" (Ataç, Diyelim~Söz Arasında, 2012, s. 19).

İlerleyen zamanlarda uydurmacılık konusunda öyle aşırı gitti ki artık bırakın kelimelerini cümlelerini anlamakta zorlanmaya başlayan okurlar tarafından

tepkile karşılandı. Çünkü uydurduğu kelimeler öyle garip ve anlaşılmaz idi ki sözlükte bile karşılığı yoktu: "Ne yaparsınız! Ben de uydum herkese, sanat diyorum. Dörüt dedim mi, ne demek olduğunu, hangi kökten kurduğumu hemen söylesem de anlamıyorlarmış, anlamayınca da okumuyorlarmış yazımı" (Ataç, *Diyelim~Söz Arasında*, 2012, s.54).

Ataç, gelen bu tepkiler yüzünden denemelerinde kullandığı öz-türkçe kelimelerin karşılığını ayrıca içinde göstermeye devam etmek zorunda kaldı. İşte onlara birkaç örnek: "Böyle saçma bir tartışmada tüzecilerin savını beğenenler için bir kıyın (ceza) biçmeli: Sayrı (hasta) düştüler mi, bir sağın bile gitmemeli onlara bakmaya. Tüze kurtarsın onları acı çekmekten, ölümden..." "Çok kimseler, dörütün, gökçe-yazının ödevi, kızlarını varlıklı kocalara sağlam ulaştırmaktır sanıyorlar. Sağ-töre dedikleri de bu... Yazar, öldürücüleri birer yiğit diye övebilir, uğruları (hırsızları), da övebilir, kovuşturmaya uğramaz. Biraz açık bir söz söyledi mi! toplatılır betiği" (Ataç, *Günce-2*, 1998, s.181-262).

Sonuç

Yukarıda Batı'nın üstünlüğü söyleminin Doğu'yu ötekileştirmek ve sömürmek amacıyla Batılılar tarafından icat edildiğini söylemiştik. Michel Foucault'un modern dönemde ortaya koyduğu gibi üretilen bilgi nesnelere iktidar ilişkilerinden bağımsız olarak düşünülemez. İktidara sahip olan bilgiyi kendi istediği şekilde inşa eder. Bu anlamda bilgi nesnel ve yansız değildir. İşte Batı teknik üstünlüğün verdiği güçle (iktidarla) kendisini dünyanın merkezine yerleştirmiş, özne olarak kabul etmiş, Batılı olmayan medeniyetleri çevreye konumlandırmış ve sonra da nesne kabul ederek onlar üzerinde tahakküm kurmaya çalışmıştır.

Tanzimat'la beraber Avrupa'nın üretmiş olduğu kolonyalist ve emperyalist fikirler ülkemize de girmeye başlamış ve aydınlarımız üzerinde etkili olmuştur. Bu düşüncelere karşı başlarda entelektüel direnişler olsa da sonraları özellikle Cumhuriyet dönemiyle beraber teslimiyetçi ve tam anlamıyla Batıcı aydınlarımız türemiştir. Bunlardan biri de Nurullah Ataç'tır. Ataç'ın dilimiz, edebiyatımız, kültürümüz ve eğitim hayatımız hakkında ortaya attığı fikirlerin pratikte uygulanamaz, kabul edilemez, aşırı ve zararlı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Tarihte hiçbir millet -asimile olmuşlar hariç- dil ve kültürünü tamamıyla bırakıp Batılı olmamıştır. Onun Türkçeyi Latinceleştirme ve Yunancalaştırma teklifi kendi yerli ve millî kimliğinden nefret eden sömürge aydınlarına has tutum ve davranış içinde

olduğunu göstermektedir. Zaten kendisi de İslam ve onun yüzyıllar içinde ürettiği Doğu medeniyetinden hiç hazzetmediğini söylemekten çekinmez. Eğer Ataç, dilde uydurmaçılık yerine ılımlılığı benimseyip, uç fikirlere savrulmasaydı Türk Edebiyatının Montaigne'i olabilirdi. Yazık etti kendisine!

Kaynakça

- Ataç, N. (1951, Şubat 9). Dil Devrimi. *Ulus*, s. 2.
- Ataç, N. (1962). *Söyleşiler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ataç, N. (1989). *Günlerin Getirdiği*. İstanbul: Can Yayınları.
- Ataç, N. (1998). *Günce-2*. İstanbul: Can Yayınları.
- Ataç, N. (1999). *Okuruma Mektuplar ~ Prospero ile Caliban*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ataç, N. (2011). *Karalama Defteri ~ Ararken*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ataç, N. (2012). *Diyelim ~ Söz Arasında*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Meriç, C. (2014). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Said, E. (2014). *Şarkiyatçılık*. (B. Ülner, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

DOSYA

SÖZLÜK MESELESİ

Salih BORA

Kelimeler, insanın anlamlandırma macerasına yönelik anahtar görevindedir. İnsanı dilin gizli alanına ulaştırır. Bu gizli alanın kapsamı, herkesce bilinmesine rağmen herkesin anlam kotaramamasıyla oluşmaktadır. Bu alandan anlam devşirmek ve bu anlamları hayat içinde kullanmak sadece bir dile sahip olmak değil aynı zamanda dilin sırlarına ulaşmak anlamına da gelir. Bir dile sahip olmanın, tersinden bakışla, anlamları yükleyecek kelimelere ince ayrımlarına varana kadar ihtiyaç duymak olduğunu da ifade etmeliyiz. Ancak anlam yüklenen her kelimenin sonsuz bir ömrü olmayacaktır. Dolayısıyla anlamlar her kelimeye geçici olarak yüklenir.

Kelimelerin anlamlarındaki daralma ya da genişleme hatta kelimenin anlamı karşılayamaması, dilin doğal gelişimine dâhildir. Sosyal ve kültürel değişimler dilde değişimi/gelişimi gerçekleştirir. Dolayısıyla anlam haritasında kendisine ihtiyaç duyulmayan, anlam yüklenmeyen kelimeler kullanımdan düşer. Yüklenen anlamın kültürel bağlarından ötürü bazı kelimelerde ses, kelime, cümle ve anlam değişimleri de olabilir. Bazı kelimeler ise hiçbir değişime uğramaksızın günümüze ulaşmıştır. Türkçe eski ve zengin bir yazı dilidir. Bunu anlayabilmek adına şu cümleyi kuralım: Türkçe yetkin ürünlerin verildiği bir asırda (13. yy) İngilizce henüz kurulmuş, yalnızca ormanlarda-ağaç kovuklarında yaşayan Briton kabilesinin dilidir mesela.

Dillerin söz varlığı, bütün sözlü ve yazılı ürünlerindeki kelime kudretinin bileşkesidir. Ancak bu kudret değişimlere uğrar. Bu değişimleri etkileyen birçok faktör vardır. Sosyal-siyasi değişimler/baskılar vb. Söz varlığının değişim ve gelişim süreçleri son tahlilde ihtiyaç duyulan kelimeler temelinde incelenebilir. Tarihi akış, maruz kalınan etkileri de beraberinde getirir. Dilin yaşayan varlık oluşu bu durumu zorunlu kılmaktadır. Eserler üzerinden bu hareketi takip edebiliyoruz.

İlk sözlüğümüz Divanu Lugati't Türk'tür. Bu sözlüğümüzün adı divandır. Bu eser edebî ürünlerin icmali olduğu için bu adı almıştır. Bunun gibi içeriğe uygun şekilde pek çok isimlendirme yapılmış ama en meşhur olanları lügat (dil-söylemek) ve kamus (okyanus) olmuştur. Günümüzde kullanılan "sözlük" ismi, yapılan işin içerik boyutu-

rını tam anlatamamasına rağmen Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlük çalışmaları bağlamında meşhur olmuş ve alan çalışmaları için de isim olmuştur.

Türk Sözlükçülüğünün Tarihi ve Bugünü

Türk sözlükçülüğü İslam'a giriş sonrası başlamıştır. Türklerin Müslüman olmasıyla beraber Arapça Türkler arasında, Türkçe de İran ve Irak'taki Araplar arasında yaygınlaşmıştır. Dolayısıyla sözlük çalışmaları başlamıştır. Bu dönem sözlüklerinde Araplara Türkçeyi öğretmek kadar, Türklere Arapça öğretmek amacı da vardır.

Türkçe'de bilinen ilk sözlük Kaşgarlı Mahmud tarafından 1072- 1074 yılları arasında yazılan Divanu Lugati't Türk'tür. Eserin adında geçen lügat kelimesi her milletin konuştuğu dil, söyleyiş anlamına gelir. Divan kelimesi de Türk topluluklarının edebî ürünlerinin (sagu-koşuk-destan) bir araya getirilmesinden dolayıdır. Arapça-Türkçe bir sözlük formatındadır. Ansiklopedik bir sözlüktür. Sözlü Türk edebiyatı ürünlerinin kayıt altına alındığı bir eserdir. Kâşgarlı Mahmud, bu eserde döneminin yazı dilinin kurallarını ve söz varlığını toplamıştır. Temel aldığı Türkçe'den hareketle diğer toplulukların ağız özellikleri, ses, söz varlıklarını incelemiştir. Türk kültür tarihinin en önemli eserlerinden biridir. Türk boylarının ağızlarına dair örnekler ve 24 Oğuz boyunun adı ile damgaları ilk kez bir arada verilmiştir. Türk yazı dillerinin, lehçelerinin ve ağızlarının dil özelliklerini belirleyen, söz varlığını derleyerek bir araya getiren Kâşgarlı Mahmud kendisine sonsuz bir ün, bitmez tükenmez bir kaynak sağlaması dileğiyle elde ettiği bu bilgileri yazıya geçirerek ortaya koyduğu eserine *Dîvânu Lugâtî't-Türk* adını vermiştir (TDK, 2022). 12. Asır Harezmi sahasına ait olan Mukaddimetü'l-Edeb, Zemahşeri tarafından yazılmıştır. Arapçayı öğretmek gayesi vardır. Eser Harzem sultanı Atsız b. Muhammed'e ithaftır. Eser, Arapça-Farsça-Türkçe-Moğolca-Çağatayca beş dilli bir sözlüktür (Yüce, 2020). 13. yüzyılda Anadolu, İran ve Irak'ta Farsça, Türkçe ve Moğolca dilleri yaygındır. İbni Mühennâ, "Hilyetü'l-insân ve halbetü'l-lisân" adlı sözlüğünü bu ortamda yazmıştır. İlhanlı Devleti'nin resmî dili Türkçedir ama kültür, idare, ticaret ve toplum hayatında Arapça, Farsça ve Moğolca kullanılmaktadır. İbn Mühennâ eseri bu üç dilin belli başlı özelliklerini esas alarak Arapça yazmış, böylece devrinde bir ihtiyaca cevap verdiği gibi Farsça, Türkçe ve Moğolcanın önemli kaynaklarından sayılan bir eser ortaya koymuştur (Erkan, 1999).

"Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türki ve Acemî

ve Mugalî", Mısır'da Araplara Türkçe öğretmek için yazılmıştır. Yazarın bu eserini temel seviye Türkçe öğretimine yönelik hazırladığı söylenebilir. Türkçenin o dönemde seviyelere ayrılması, öğretilecek kelime ve gramerin de belirlenen seviyeye göre hazırlanması Türkçe öğretimi açısından çok dikkate şayan bir husustur (Sülük, 2016).

"Et-Tuhfetü'z-zekiyye fi'l-Lügâti't-Türkiyye" iki bölümden oluşan Memlük-Kıpçak Türkçesi sözlüğü ve dilbilgisi kitabıdır. Birinci bölüm Arapça-Türkçe sözlüktür. Burada Arapça kelimeler ebced harfleri sırasına göre dizilmiştir. Sözlük alfabetiktir. 3500 Türkçe kelime yer alır eserde (Yavuzarslan, 2012).

Ebû Hayyân'ın, Kitâbü'l-İdrâk li-lisâni'l-Etrâk eserinde Mısır'da konuşulan Türkçenin teorik gramerini ortaya koyar. Türkçe-Arapça sözlük ve dilbilgisi olarak iki bölümdür. Yazarın "Türkî" olarak adlandırdığı dil bir Kıpçak diyalektidir (Develi, 2002).

"Kitabü Bulgati'l-Müştak Fi Lugâti't-Türk ve'l-Kıfçak" (Türk ve Kıpçak Sözcüklerinin Türevlerinin Kitabı)- Cemalü'd-din Ebi Muhammed Abdullahi't-Türkî tarafından 15. yüz yılda yazılmıştır. Arapça Türkçe sözlüktür. Yazar 1500 sözcüğü Kıpçakça ve Türkmençe olarak ayırarak ele almış ve örnelemiştir¹.

"Resûlî Sözlüğü" Altı dilli bir sözlük olması yönüyle Memluk-Kıpçak Türkçesinin önemli eserleri arasındadır. Yemen'de hüküm sürmüş Resûlî Hanedanlığı'nın altıncı sultanı El-Melikü'l-Efdal el-Abbas b. Alî (1363-1377) tarafından 14. yüz yılda yazılmış antolojinin (*Fuşûl Mecmû'a fi'l-envâ' ve'z-zurû' ve'l-hişâd*) içerisinde yer alan yirmi sayfalık (186-206) Türkçe söz varlığını içerir (Güner, 2017). *Codex Comanicus*, Kıpçak Türkçesinin en önemli eserlerinden biridir. Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Kıpçakların söz varlığını içerir. İki defterden oluşan bu eserin kimler tarafından yazıldığı bilinmemektedir. Yazılışından sonra bu iki defter bir araya getirilmiştir. Türk dilinin Latin harfleriyle yazılan ilk eseri olması yönüyle de *Codex Comanicus* ayrı bir önem arz etmektedir (Argunşah-Güner, 2015). Ali Şir Nevai'nin yazdığı, "*Muhakemetü'l Lügateyn*" eseri kelime anlamıyla "iki dilin kıyaslanması" demektir. Ali Şir Nevai, Çağatay sahasının en önemli temsilcisidir. Şair, siyasetçi ve aydındır. Dile olan düşkünlüğü de daha çok dönemin baskın dili Farsçanın şiir diline hakim olması ve Türk

şairlerinin Türkçeyi bırakıp Farsça şiirler yazması üzerine, dönemindeki şairlere ders vermek, onlara Türkçeyle yazmanın önemini ifade etmek için bu eseri yazmıştır. Ali Şir Nevai'nin eserlerinden sonra pek çok Çağatay sözlüğü yazılmıştır. Çağatay sözlükleri çoğunlukla Çağatay Türkçesi-Farsça düzenlenmiştir.

Çağatay sahasının bilinen en eski sözlüğü olan, 2250 madde başı kelime ihtiva eden Abuşka Lugatı'nı hangi tarihte kimin yazdığı bilinmemektedir. Asıl adı belli değildir. **Abuşka** sözüyle başladığından Abuşka adı ile tanınmıştır. Ali Şir Nevâî'nin eserlerinde geçen kelimeleri açıklamak için yazılmıştır. Devrin diğer şairlerinin (Lutfî, Haydar Tilbe, Ubeydullah Han, Sultan İskender Mirza, Sultan Hüseyin Mirza Baykara, Bâbü Şah) eserlerinden de örnekler alınmıştır (Sertkaya, 1988).

"Firişteoğlu Lugatı", En eski Arapça-Türkçe sözlüklerden biridir. Yazar, torunu Abdurrahman için manzum olarak yazmıştır. Eser yirmi iki kıtadır. Büyük bir kısmında Kur'ân-ı Kerîm'de geçen 1528 Arapça kelimenin Türkçe karşılığı verilmektedir. Subha-i Sıbyân ve Tuhfe-i Vehbî gibi Arapça-Türkçe sözlüklere öncülük eden eser bazı âlimler tarafından şerh edilmiş veya alfabetik şekilde düzenlenmiştir (Baktır, 1999). Osmanlı döneminde Anadolu sahasında yazılan iki dilli en eski sözlüktür. Kuran'daki kelimelerin Türkçe karşılığını vermek amacıyla oluşturulan bu eser aynı zamanda Arapça-Türkçe sözlüklerin ilkidir (Yavuzarslan, 2012).

"Ahterî-i Kebir", Kütahya'da müderris olan ve orada ölen Muslihuddin Mustafa yazmıştır. Ahterî-i Kebir Arapça-Türkçe bir sözlüktür. Arapça kaynaklardan faydalanılarak 952 (1545) yılında tamamlanmıştır. Yaklaşık 40.000 kelime ihtiva etmektedir (Kılıç, 1989).

"Lehçetü'l-Lügat" Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi'nin eseri, Türkçe-Arapça-Farsça bir sözlüktür. Esad Efendinin, "Türkçeleşmiş ve halk arasında kullanılan her kelime Türkçedir." düşüncesiyle yazdığı eserde 3.661 kelime yer alır. Madde başı olarak aldığı kelimelerin asıl biçimlerini ve varsa hangi kelimenin galatı olduğunu belirtmiştir (Kırkkulaç, 1999).

Anadolu sahasında yazılan önemli sözlüklerden söz edelim: Farsça-Türkçe ilk sözlük, *Tuhfe-i Hüsâmî*dir. *Tuhfe-i Vehbi* Farsça-Türkçe önemli sözlüklerdendir. İbrahim Miskin'in Türkçe-Farsça

1 <https://www.turkceindirilisi.com/akademik/tarihteki-turkce-sozlukler-6-muhakemetui-lugateyn-ali-sir-nevai-h8253.html>, Son erişim: 2017

Elfaz-ı Türkî-Farisî, Osmanzâde Ahmed Tâib'in *Mir'âtü'l-Müşkil*, İbrahim Vedîd tarafından yazılan *Cevâhirü'l-Elsine...* Farsça-Türkçe sözlükler arasında önemli bir eser olan *Burhan-ı Kâtı Tercümesi* 1797'de Mütercim Asım Efendi tarafından tamamlanarak III. Selim'e sunulur. Kâmusu'l Muhîr, yine Mütercim Asım'ın Firüzâbâdi'den çevirdiği hacimli bir Arapça-Türkçe sözlüktür.

"*Lehçe-i Osmanî*" Tanzimat sonrası A. Vefik Paşa tarafından yazılmıştır. Batılı sözlük geleneğiyle yazılan ilk Türkçe sözlüktür. Tanzimat sonrası yazılan sözlükler arasında Doktor Hüseyin Remzî'ye ait olan *Lûgat-i Remzî*, Ebüzziya Tevfik'in *Lûgat-i Ebüzziya* adlı eseri, Muallim Naci'nin *Lûgat-ı Naci*, Mehmet Selâhî'nin *Kamus-ı Osmanî*, Şemseddin Sami'nin *Kâmûsü'l-Âlâm*, Ali Nazima ve Faik Reşad tarafından yazılan, *Mükemmel Osmânî Lûgati* sayılabilir (Yavuzarslan, Osmanlı Dönemi Türk Sözlükçülüğü, 2009).

Günümüz Türk sözlükçülüğünün yönünü tayin eden eser ise hiç şüphesiz Şemsettin Sami'nin *Kamus-ı Türkî*'sidir. Batılı sözlükçülük *Kamus-ı Türkî* ile ileri bir seviyeye çıkmış ve modern sözlükçülüğün temeli atılmıştır. 1930'dan sonra TDK'nin Türkçe için olumsuz, sözlükçülük için önemli rolü vardır. Sahayı neredeyse tamamen kapatmıştır. TDK tarafından gerek basılı gerek sanal ortamda yapılan bazı sözlük çalışmaları şunlardır:

1. Güncel Türkçe Sözlük
2. Büyük Türkçe Sözlük
3. Sesli Türkçe Sözlük
4. Tarama sözlüğü
6. Kişi Adları Sözlüğü
7. Terim sözlükleri
8. Türk Lehçeleri Sözlüğü
9. Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü, Türk Dil Kurumu
10. Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü

Gerçek bir sözlük arayışı D. Mehmet Doğan'ın kayıtsız kalamaması üzerine yazıldı. Hikâyesi kısaca şöyle: D. Mehmet Doğan ortaokul sıralarında "9. Hariciye Koğuşu"nu okur. Bazı kelimelerin anlamını bilmediği için sözlüğe bakar. TDK sözlüğünde bu kelimeleri ve İstiklal Marşı'nda geçen birçok kelimenin anlamını bulamaz. İstanbul'da askerliği sırasında *Dergâh Yayınları*'na gelip gitmeye başlar. *Dergâh, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'nin yayın hazırlıkları içindedir. Yayın yönetmenliği teklif edilir, o da kabul eder. Üniversitelerdeki TDE hocaları ile madde yazımı için görüştüğünde, hocaların sözlük bulamamaktan şikâyetçi olduğunu tespit

eder. "Ne yapmalı?" sorusuna cevap verenler, "hiç olmazsa **Kamus-ı Türkî** Latin harflerine çevrilip yayımlanabilir." demektedir. Doğan, bu ihtiyaç karşısındaki çaresizlikten rahatsız olur ve sözlük hazırlamayı düşünür. Sahafalarda eski ve yeni harfli sözlükleri toplamakla işe koyulur. Sözlük çalışmasında işe yarayacak her türlü malzemeyi biriktirir. Yazımı için 3 yıl uğraşır. Sözlük tamamlanmıştır ama basacak yayıncı bulunamaz (TYB, 2018). O şartlarda bir tanıtım broşürü basılır, elde olan adreslere gönderilir, bazı gazetelerde ücretsiz yayımlanır. Sözlük ihtiyaçtır, çıkacaktır ve basılmadan bedel ödeyenler ucuza sahip olacaktır. 1981 yılında basılır sözlük. TDK'nin 20.000 kelimesine karşılık 30.000 kelime vardır. Bu şartlarda yaklaşık 1.000 kişi, basılmamış bir sözlüğü talip olur. Bin aboneden elde edilen meblağla 5.000 sözlük basılır ve kısa sürede tükenir. Gerçek sözlüğe olan ihtiyacın derecesi böylece anlaşılmış olur. Alandaki en güvenilir sözlük olma özelliğini sürdürmektedir ve son baskıda kelimenin Osmanlıca yazımı da yer alır. "**Osmanlıca Yazılışlı Doğan Büyük Türkçe Sözlük**" bu baskıda 130 binlik söz varlığına ulaşır. 2552+20 sayfalık bir hacimden söz ediyoruz (PulsulaHaber, 2020).

Sonuç

Gelenekte sözlük için farklı kelimeler kullanılsa da günümüzde bu çalışmaların ortak adı **sözlük** kelimesidir. Dilin söz varlığının bekleşisi olan sözlük, temel başvuru kaynağıdır. Türk sözlükçülüğünün on asırlık bir geçmişi vardır (Günümüzde en çok konuşulan bazı dillerin -İngilizce, Rusça- tarihi bile bu kadar yoktur). Dolayısıyla zengin bir külliyata sahiptir. XIX. yüzyıldan itibaren Türkçeden Türkçeye hazırlanan sözlüklerle yeni bir döneme girilen Türk sözlükçülüğünde *Kamûs-ı Türkî*, modern Türk sözlükçülüğünün temeli olmuştur. Cumhuriyetten sonra TDK aracılığıyla Türk sözlükçülüğü farklı bir yere konumlanmıştır.

Dildeki değişimlerin sonucunu görebilmek için milletin hafızasına bakmak gerekir. Bu hafıza iki kanaldan yürür. İlki kurucu metinler -ki bu anlamda en önemli tanıklardır- ikincisi sözlük çalışmalarıdır. Sözlükler kelime ambarı, anlam deposudur. Dolayısıyla milletin hafızasının saklandığı depodur. Son tahlilde hafızaya büyük zararlar verildiği bir gerçektir ancak nadiren olsa da bu faaliyetler esnasında dil bazı kelimeler de kazanmıştır.

Sözlüklerin bir amacı ve sistematığı vardır. Bu amaç; kültür ve edebiyata dair söz varlığı bağlamında toplumun bütün malzemesi demektir. Ayrıca

alan sözlükleri de vardır. Türkçenin farklı dönemlerde, birbirinden farklı özelliklerde yazılmış bir veya birden çok dilli zengin bir geçmişten söz edebilir durumdayız. Sözlükler herkes için kaynaktır. Dolayısıyla bu alanda yapılan çalışmaların sürdürülebilirliği açısından herkesin desteğine ihtiyaç vardır.

Sözü Geçen Çalışmalar

Argunşah-Güner. (2015). *CodexComanicus*. Kesit.

Baktır, M. (1999). <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-melek?ysclid=lb7ry2blii199309343>.

Develi, H. (2002). <https://islamansiklopedisi.org.tr/kitabul-idrak?ysclid=lb7qh9f91k13496963>. 2022 tarihinde alındı

Erkan, M. (1999). <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-muhenna>. 2022 tarihinde alındı

Güner, G. (2017). *Resuli Sözlüğünün Türkçe Söz Varlığı*. Kesit.

<https://www.turkcenindirilisi.com/akademik/tarih-teki-turkce-sozlukler-6-muhakemetui-lugateyn-ali-sir-nevy-h8253.html>. (2017).

Kılıç, H. (1989). <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahteri?ysclid=lb7s6qjgct168270329>.

Kırkulaç, A. (1999). *Lehçetü'l-Lügat*. TDK.

PusulaHaber. (2020, 4 14). <https://www.pusulahaber.com.tr/bir-sozlugun-hikayesi-1346902h.htm>.

Sertkaya, O. F. (1988). <https://islamansiklopedisi.org.tr/abuska-lugati?ysclid=lb7rrtp-p6a767319071>.

Sülük, Y. (2016). *International Journal of Language Academy* 4(12):67-67. 2022 tarihinde alındı

TDK. (2022). *Dîvânu Lugâti't-Türk*. Ankara.

TYB. (2018, 2 16). <https://www.tyb.org.tr/d-mehmet-dogan-buyuk-turkce-sozluk-33006h.htm>.

Yavuzarslan, P. (2012). <https://islamansiklopedisi.org.tr/et-tuhfetuz-zekiyye?ysclid=lb7q8zq-noz253382547>. 2022 tarihinde alındı

Yavuzarslan, P. (2009). *Osmanlı Dönemi Türk Sözlükçülüğü*. Tiydem.

Yüce, N. (2020). <https://islamansiklopedisi.org.tr/mukaddimetul-edeb>.

DOSYA

Mehmed ARİF: Rumeli'deki Türk varlığı dil ve dine dayanır!

Necla DURSUN

KitapHaber Kitap ve Eleştiri Dergisi olarak 2023 yılının ilk dosya konusu "Manevi Vatan: Türkçe" dosyasını açıyoruz. Bu bağlamda, Türkçenin konuşulup yazıldığı coğrafyalar da da Türkçenin seyrini izlemek adına sizinle bir söyleşi gerçekleştirmek istedik. Röportaj isteğimizi kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz. Makedonya'da yaşayan bir edebiyatçı olarak Makedonya'daki Türkçeden ve Türk Edebiyatından bahsedecek olursak bu kulvarda Balkan coğrafyasında Türkçenin durumu ve genel seyrini nasıl açıklarsınız?

Öncelikle söyleşi teklifiniz için teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Söyleşinin başında, "Türkçenin çekilmediği yerler vatandır." veciz ifadesinin sahibi büyük şair Yahya Kemal Beyatlı'nın memleketi, firuze kubbeli Üsküp'ten tüm okuyuculara en kalbî selam ve muhabbetlerimi iletiyorum. Fikrimce bizim Rumeli'deki Türk varlığımız iki ana unsura dayanmaktadır; dil ve din yani Türkçe ve İslam. Bu bağlamda Türkçe bizim vazgeçilmez değerimiz olup her daim yaşatılması, geliştirilmesi ve nesilden nesile düzgün ve zengin bir biçimde aktarılması gerekmektedir. Balkanlarda ve keza Makedonya'da Türkçe asırlar boyunca hem konuşma hem de yazı dilinde yaşatılmıştır. Osmanlı'nın Balkanlardan çekilmesinin ardından yaşanan göçler, sürgünler, baskı ve katliamlar sonucu bölgede Türkçenin sesi kısalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar yaşanan bu sessizliğin ardından Yugoslavya'nın kurulmasıyla beraber devlet kontrolünde okullarda Türk dilinde eğitim başlamış, devlet destekli Türkçe gazete, dergi ve kitap yayınları hızla artmaya başlamıştır. Her ne kadar devlet kontrolünde olsa da Makedonya Türk Edebiyatı tekrar canlanmaya başlamış, özellikle çocuk edebiyatı alanında Balkanlarda ses getiren eserler meydana gelmiştir. Millî ve manevî değerlerimizden yoksun bırakılan edebiyatımız, Yugoslavya'nın dağılmasıyla bir ara döneme giriyor. Bu ara dönemde edebiyatı canlandırmak adına yapılan girişimlerle yeni dergiler, kitaplar ve gazeteler yayımlanmaya başlıyor. Böylelikle millî ve manevî değerlerimizi önceleyen eserler ve yayınların ortaya çıkmasıyla

Çağdaş Makedonya Türk Edebiyatı yükselmeye başlıyor. Rumeli coğrafyasının farklı bölgelerinde gelişen Türk Edebiyatı benzer zorluklardan geçtiyse de varlığını hâlâ devam ettiriyor. Genç edebiyatçılar yeni eser ve çalışmalarla bir önceki nesilden devraldığı Türkçenin ses bayrağını dalgalandırma-ya devam ediyor.

Türkçenin son yüzyılda yaşanan değişim ve dönüşümleri ekseninde Balkanlar'daki durumu hakkında neler söylersiniz? Dil konuşuldukça mı kendini devam ettirir yoksa okundukça mı?

Türklerin yoğun yaşadığı Rumeli şehirlerinde Türk toplumunun iyi bir şekilde organize olup sivil toplum alanında kayda değer çalışmaların yürütüldüğünü söyleyebilirim. Öğretmenlerimizin de Türkçenin yaşatılması adına sarf ettiği emekler çok önemlidir. Siyasî ve sivil mücadeleler sonucu Makedonya'da birkaç belediyede Türkçe resmi dil olmuştur, Türkçe eğitimde de ilerleme kat edilmiştir. Diğer Balkan ülkelerinde Türkçenin resmileşmesi ve Türkçe eğitim hususlarında durumun pek parlak olduğunu söyleyemem. Makedonya bu konuda nispeten daha iyi durumdadır. Tüm bu mücadelelere rağmen Rumeli'de ana dilde Türkçe eğitim hakkından mahrum bırakılan on binlerce, Makedonya'da ise binlerce soydaşımız mevcuttur. Bu sorunların çözümü için Türk toplumunun tüm paydaşlarının ciddi bir şekilde çalışma yürütmeleri gerekmektedir. Rumeli'de Türkçenin yaşatılması birçok açıdan zorluk teşkil eder. Tam bu noktada sorunuza cevap vermek istiyorum. Rumeli'de Türkçe mücadele edildikçe devam edecektir. Mücadele edilmeyen bölgelerde dilimizin günden güne nasıl erimeye mahkûm edildiğini, devlet kurumlarının Türk toplumuna yönelik sistematik yöntemlerle gizli asimilasyon politikası güttüğünü görmekteyiz. Her şeye rağmen önce mücadele azmimizi diri tutmalı, başta Türkçe eğitim hakkımızı her alanda yüksek sesle dile getirmeliyiz. Yörüklerimizin dilinde manilerimiz, annelerimizin dilinde ninnilerimiz, ninelerimizin dilinde masallarımız, dedelerimizin dilinde türkülerimiz hiç sönmesin, Türkçemiz ilelebet yaşasın ve yaşatılsın inşallah.

Dergiler, bir dilin enine boyuna konuşulduğu, eser üretip o dilin anlamının yerleşmesine, farklı türden eserler yayımlayarak da edebiyat alanına katkı sağlayan mihenk noktalarıdır. Siz de Makedonya Köprü Dergisi'nde editörlük görevini yürütüyorsunuz. Balkanlarda Türkçenin dergiler üzerindeki yansımaları hakkında neler söylersiniz?

Dergiler, Rumeli'de Türk dili, kültürü ve sanatının yaşatılması, geliştirilmesi ve gelecek nesillere aktarımında ciddi rol üstlenmişlerdir. Rumeli'de Osmanlı Türkçesinin kullanımı birçok bölgede İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Dolayısıyla Rumeli'de konuşulan Türkçede birçok kadim kelime ve kavram hâlâ kullanılmaktadır. Komşu milletlerin dillerine de binlerce Türkçe kelime hediye etmişizdir. Hâlihazırda Rumeli'de çıkan dergilerde İstanbul Türkçesi kullanılmakla birlikte dergilerde yer alan yöresel masal, mani ve ninnilerde farklı şive ve ağızlara rastlanmaktadır. Makedonya'da 21 yıldır aralıksız yayın hayatına devam eden ve ülkedeki tek Türkçe kültür, sanat ve edebiyat dergisi hüviyetine sahip olan Köprü Dergisi, bölgedeki Türklerin kültür, sanat ve edebiyat hafızası niteliği taşımaktadır. Derginin bir amacı da Makedonya'da yazan Türk gençlerinin kendi deneme, şiir, hikâye ve edebî metinlerini yayımlayacağı bir zemin oluşturmaktır. Bu bağlamda dergimiz tabiri caizse bir mektep, bir ocak, bir okul gibi çalışmaktadır. Bölgedeki birçok edebiyatçı, şair, denemeci ve hikâyeci ilk eserlerini Köprü Dergisi'nde yayımlamıştır. Üsküp'te yayın hayatına devam eden Köprü, millî ve manevî kültür hafızamızın muhafazası ve gelecek nesillere aktarımı hususunda önemli bir rol üstlenmektedir.

Türkiye Türkçesinde doğal gelişim seyri yerine "Öztürkçecilik", "Güneş Dil Teorisi" gibi bazı metotların uygulanması gibi Balkanlardaki Türkçe için herhangi bir metot uygulandı mı?

Balkan savaşlarının ardından Türklere ve doğal olarak Türkçeye büyük baskı ve zulümler uygulandı. Türkçe resmi kurumlarda ve yerel yönetimlerde yok sayıldı. Türkçe eğitim hakkımız kısıtlandı. Buna ek olarak Türkiye'de uygulanan dilde sadeleştirme yöntemi bizi de etkilemekle birlikte, Osmanlı Türkçesinin yazı ve konuşma dilinde İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürmesi, geçmiş ile olan bağlarımızın yıpranmış da olsa etkileşimde kalmasını sağlamıştır. Bu bağlamda dilde sadeleştirme yöntemini tasvip etmediğimi belirtmek isterim. Diğer dillerden asırlar içerisinde doğal etkileşim sonucu dilimize giren unsurlar dilimizi zenginleştirmiştir. Anlam, estetik, fonetik ve mana açısından zengin olan dilimizi fakirleştirme projesi olarak gördüğüm dilde sadeleştirme hareketi, Türk millî varlığına büyük bir tehdittir. Umarım bu konuda Anavatan Türkiye'de bazı çevreler tarafından yapılan yanlışlardan vazgeçilir, zengin dilimize sahip çıkar ve gelecek nesillere ufuk açıcı kültürel bir miras bırakabiliriz.

Makedonya'da verilen Türkçe eğitimde; ders kitabı, branş öğretmeni, kütüphane ve kaynak temini konularında içinde bulunulan durum hakkında bize neler söylersiniz? Bir dil sizce nasıl yaşatılır?

Ülkemizde 63 ilköğretim okulu (ilk ve orta öğretim dâhil), 15 lise ve 5 üniversitede Türkçe eğitim verilmektedir. İlköğretim ve lise düzeyinde 8 bini aşkın öğrencimiz Türkçe eğitim alırken, 6 yüze yakın Türk öğretmenimiz görev yapmaktadır. Maalesef farklı sebeplerden dolayı 5 binden fazla Türk öğrencimiz Türkçe eğitimden mahrum bırakılmaktadır. Türkçe eğitim veren kurumlarımızda başlıca görülen sorunlar şunlardır: yönetici eksikliği, Türkçe ders kitaplarının eksikliği, eğitimde yeterli derecede Türk öğretmenlerin atanmaması, bazı okulların teknik imkânlardan ve çağdaş eğitim şartlarından mahrum bırakılmış olması. Bu noktada özellikle yerel yönetimlerin duruma müdahale etmesi gerekirken bilinçli bir şekilde çeşitli engeller çıkartılmaktadır. Dolayısıyla bu sorunların çözümü ancak kararlı siyasî bir iradeyle mümkündür. Rumeli'de Türkçemizin yaşatılması için sürdürülen mücadelenin artarak etkili bir şekilde devam etmesi gerekir.

"Balkan Türkçesi" diye bir gerçek var. Bize bu konuda bilgi verebilir misiniz? Ana dilde konuşmanın önemi hususundaki düşüncelerinizi öğrenebilir miyiz?

Rumeli'deki farklı Türk ağız ve şiveler bu toprakların kadim değerleridir. Bu değerlerin yaşatılması Türk varlığının bu topraklarda kök saldığının göstergesidir. Pek tabii soydaşlarımız İstanbul Türkçesini bilmektedir. Günlük konuşmada yerel şive ve ağızlar kullanılırken, yazı dilinde İstanbul Türkçesi kullanılmaktadır. Dilimizde 'eski kelimeler' hâlâ yaşatılmaktadır. Örnek olarak: mektep (okul), muallim (öğretmen), mabet (muhabbet), mintan (gömlek), mahsus (özellikle), manzume (şiir), imtihan (sınav), edep (terbiye) vs. Hanelerde konuşulan güzel Türkçemizin yerel yönetimlerde ve merkezi devlet kurumlarında resmileşmesi, eğitim kurumlarında yer alması Türk millî varlığımızın devamı açısından hayati önem teşkil etmektedir.

Balkan dillerinden konuşabildikleriniz var mı? Türkçe ve diğer Balkan dilleri arasındaki benzerliklerden söz edecek olursak bize neler söylersiniz?

Makedonca, Boşnakça, Sırpça ve biraz Arnavutça biliyorum. Zaten bu dillerle tüm Rumeli'deki

her milletle anlaşabilirsiniz. Bulgarca, Hırvatça ve Slovence de Makedoncaya çok yakın diller. Arnavutça dışındaki diller Slav dilleri grubuna ait olduğu için hem yazı hem telaffuzda ciddi benzerliklere sahiptir. Saydığım her dilde de Türkçeden geçen kelimeler kullanılmaktadır. Onlarda da sadeleştirme denemeleri olmuşsa da, halk arasında hâlâ Türkçeden geçen kelimelerin sayısı azımsanmayacak derecede çoktur.

Balkanların müzik geçmişinin Türkçenin yaşatılmasına etkisi var mıdır? Türkçenin ileriye taşınmasında günümüzde verilen yeni eserler ve dil anlamında nitelikleri hakkındaki düşüncelerinizi bizimle paylaşabilir misiniz?

Asırlardır yaşatılan mevlit geleneği ve meclislerde söylenen ilahilerin, nesilden nesile aktarılan mani, ninni, masal ve türkülerin de Türkçenin yaşatılmasında önemli bir yeri vardır. Özellikle Türkçenin yasaklandığı dönemlerde sözlü kültürün ve müziğin Türkçenin yaşatılması konusunda ciddi katkıları olmuştur. Günümüzde Rumeli müziği canlı bir müzik türü olarak tanıtılmışsa da, Rumeli'nin hikâyesi acı ve gözyaşlarımızla doludur. Açıkçası, hikâyemizi daha iyi bir şekilde halka anlatacak modern sözlü ve görsel eserlere hasretiz.

KitapHaber Kitap ve Eleştiri Dergisinin "Manevi Vatan: Türkçe" dosyasını içeren 2023 yılının ilk sayısına verdiğiniz destekten dolayı teşekkür ederiz.

Bu fırsatı bana tanıdığınız için hem şahsım adına, hem de Köprü Dergisi adına teşekkürlerimi sunar, çalışmalarınızda başarılar dilerim.

Mehmed Arif Kimdir: 1992 yılında Makedonya'nın başkenti Üsküp'te doğdu. Üsküp Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi; Ekonomi Fakültesi; Finans Yönetimi Bölümünde lisans eğitimini tamamladı. Kalkandelen Devlet Üniversitesi; Şarkiyat Bölümü; Türk Dili ve Edebiyatı alanında yüksek lisans yapmaktadır. Hâlihazırda STK yöneticiliği ve dergi editörlüğü yanı sıra kitap editörlüğü, mütercimlik ve program sunuculuğu yapmaktadır. 2017 yılında Divan Yayıncılık'tan "Divanını Yakan Şair" isimli ilk şiir kitabı yayınlandı. 2019 yılında MATÜSİTEB tarafından ilk defa düzenlenen Yücel Ödülleri Töreninde - Yılın Edebiyatçısı Ödülü'nü kazandı. Aynı yıl Kuzey Makedonya Uluslararası Maarif Okulları tarafından "Türkçeye Değer Katan Genç Yazar" ödülüne layık görüldü.

DOSYA

KENAN EVREN'İN YASAKLI KELİMELERİ

Müzeyyen ÇELİK KESMEGÜLÜ

Türkiye Cumhuriyeti, demokrasisi darbe ve vesayetlerle sekteye uğramış bir devlet olarak 100. senesini tamamlıyor. Kurulduğu ilk yıllardaki tek parti döneminde baskı siyaseti uygulanmıştır. Demokrasiye ilk adım olarak geçilen çok partili sistem neticesinde de 1946 seçimleri yapılmış ve sonuç yine değişmemiştir. Sonrasında 1950 seçimlerinde iktidara gelen Demokrat Parti iktidarı da liderlerinin 1960 darbesi sonrasında asılmalarıyla son bulmuştur. Siyasî tarihimizde darbeler bununla da sınırlı kalmamıştır. Ülkedeki iç karışıklıkları, sağ-sol kavgalarını, kötüye giden ekonomiyi bahane eden cuntacılar nihayet 1980 yılında yeni bir darbeye daha imza atarak devletin alnına kara bir leke daha sürmüşlerdir.

1980 darbesi daha profesyonel daha zalim ve daha sistematiktir. "Darbe sonrası; resmî rakamlara göre 650.000 kişi gözaltına alındı, 230.000 kişi askerî mahkemelerce yargılandı, cezaevlerinde ise işkence sonucu 171 kişi olmak üzere yaklaşık 300 kişi öldü, 48 kişi (24 adli suçlu, 15 solcu, 8 sağcı, 1 terörist) idam edildi, 1.683.000 kişi ise fişlendi."¹

Kenan Evren 1980 darbesi neticesinde devlet başkanı oldu. Yeni yönetim ve yeni anayasa halk oylamasına sunuldu. Yeni anayasa ve Kenan Evren'in devlet başkanlığı da halkın büyük çoğunluğunun evet oyuyla 1982 yılında kabul edildi. Günümüzde dönem dönem değişiklikler yapılmış olsa da bu anayasa hâlâ geçerlidir.

TRT'yi, PTT'yi ele geçirerek başlatılan bir darbeydi 1980 darbesi. Öyle ki iletişim kanallarının ele geçirilmesi bir nevi üstünlüğün de ele geçirilmesiydi. O dönemde belki korkudan belki de ülkedeki iç karışıklıkların ayyuka çıkmasından kaynaklanan halk huzursuzluğu neticesinde toplumun pek çok kesimi darbeyi desteklemişti. Kimisi şu an bile hâlâ darbenin o dönem için gerekli olduğunu savunmaktan geri durmamaktadır.

1980 sonrası döneme Kenan Evren'in bazı uygulamaları damga vurmuştur. Kenan Evren doğduğunda henüz harf inkılâbı yapılmamıştı. Muhtemeldir ki okuma yazmayı Arap harfleriyle öğrenmişti. Çocukluğunda, eğitim hayatında konuşulan dil de Osmanlı Türkçesiydi. Harf İnkılâbından sonra yeni bir alfabeğe geçiş aşamaları ışık hızıyla olmayacağı için Evren eski Türkçe diyebileceğimiz dil kültür dairesi içinde yetişmişti.

Genel Kurmay Başkanlığı yaptığı dönemlerde de özellikle sol kesimin Osmanlı Türkçesinden gelen kelimeleri kullanmayı tercih etmemesi ve öztürkçe kelimeleri yoğun olarak kullanmaları yüzünden olacak ki Evren, öztürkçe kelimelerin TRT'de kullanılmasını bir tür karşı dil devrimi şeklinde yasaklamıştı. Hatta öyle ki bazı kelimeleri cümle içinde kullanmak o dönem için solculuk kabul ediliyordu. Örneğin: *devrim, evrim, utku, ulaş, yoldaş, yurttaş, süreç, emek, entelijansiya, sistem, barikat, burjuvazi* gibi... Evren de bundan hareketle 1985 yılında TRT'ye bir emir göndererek bazı kelimelerin kullanılmasını yasakladı. İşte o kelimeler:

adıl (zamir), akçasal (malî), andaç (yadigâr), anı (hatıra), anımsamak (hatırlamak), anlak (zekâ), anlatı (hikâye etme), ansımak (hatırlamak), aymaz (gafil), aymazlık (gaflet).

bağıl (izafi), bağıntı (münasebet, nispet), bağıt (akit), bağlaşık (müttefik), bağlaşmak (ittifak etmek), başyapıt (şaheser), başyazman (başkatip), belirteç (zarf), bellek (hafıza), benzeti (benzetme, teşbih), betim (tasvir), betimlemek (tasvir etmek), betimsel (tasvirî), biçem (üslûp), bileşim (birleşim, terkip), budunbilim (etnoloji), bulunç (vicdan).

çoşumculuk (romantizm), çağcıl (modern, asrî), çevren (ufuk), çevrim (devir), değgin (dair, ait, ilişkin).

deneyim (tecrübe), deneysel (tecrübî), derslik (dershane, dersane), devingen (hareketli, müteharrik), devingenlik (hareketlilik, dinamizm), devinim (hareket), devinmek (hareket etmek), devrim (inkılâp), devrimci (inkılâpçı), dışalım (ithalât), dışlamak (yok saymak, ilgilenmemek), dışsatım (ihracat), dingin (sakin), dinginlik (sükûnet), dinlence (tatil), dinsel (dinî), dirimsel (hayatî), dize (mısra), dizge (sistem), dizgeleştirmek (sistemleştirmek), dizgesel (sistemli, sistematik), doğa (tabiat), doğacılık (tabiatçılık, naturizm), doğal (tabîi), doğalcı (naturalist), doğalcılık (naturalizm), doğallık (tabîilik), dokunca (zarar), duyumsal (duyu ile ilgili, ihsasî), duyumsamak (ihyas etmek, duyumak, ima etmek), düşlemek (hayal etmek), düşsel (hayalî), düşün (düşünce, fikir), düşünsel (fikirî), düzelti (düzeltme, tashih), düzeltmen (musahhîh).

eder (fiyat), edim (fiil), edimsel (fiilî), eğitimsel (eğitimle ilgili, terbiyevî), eğitsel (eğitimle ilgili, terbiyevî), ekin (kültür), ekinsel (kültürel), eleştirel (tenkidî), eleştirisel (tenkidî), esin (ilham), esinlemek (ilham almak), eşgüdüm (işbirliği, koordinasyon), etkin (etkili, faal, aktif), etkinlik (etkili olma, faaliyet), etmen (âmil), eytişim (diyalektik).

gereksinim (ihtiyaç), gereksinme (ihtiyaç duy-

¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/12_Eyl%C3%BCD_Darbesi 15.01.2023

ma), gereksinmek (muhtaç olmak, ihtiyaç duymak), giz (sır), gizem (sır, esrar), gizemci (mistik), gizemcilik (misticizm), gizil (potansiyel), görece (izafî), görelî (izafî, nispi), görelilik (izafiyet), görsel (görmeye ilgili).

ikircim (tereddüt), ikircimli (tereddütlü, mütereddit), imge (hayal, imaj), imgesel (hayalî), irdelemek (tetkik etmek), istenç (irade), işitsel (işitmeyle ilgili), izlence (program).

kalıt (miras), kalıtsal (irsi), karşın (rağmen), kesenkes (kati olarak, kesin olarak), kesinkes (kesin olarak), koşaç (bildirme), koşut (paralel), kuram (nazariye, teori), kuramcı (nazariyeci), kuramsal (nazarî, teorik), kuşku (şüpheli).

nedensellik (illiyet), nicel (nicelikle ilgili), nitel (nitelikle ilgili).

olanak (imkân), olanaklı (mümkün), olanaksız (imkânsız), olası (muhtemel), olasılık (ihtimal), onursal (fahri).

ödençe (tazmin), ödün (taviz), öngörü (basiret), örneğin (meselâ, sözgelimi), öykü (hikâye), öykücü (hikâyeci), öykücülük (hikâyecilik), öykülemek (hikâyeye etmek), öykünce (fabl), öykünmek (taklit etmek), öyküsel (hikâyeye gibi), özdekçi (maddecî), özdekçilik (maddecilik), özdeksel (maddî), özelli (hassa), özgün (orijinal), özgür (hür, serbest), özgürlük (hürriyet, serbestlik), özveri (fedakârlık), özyaşam (otobiyografi).

rastlantısal (tesadüfî), ruhsal (ruhî, psikolojik).

sanal (mevhum), saptamak (tespit etmek), seçil (fonetik), sevecen (şefkatli, müşfik), sevecenlik (şefkat), sınav (imtihan), simge (sembol, remiz, timsal), söylem (şive, telaffuz), söylence (efsane), söyleşi (sohbet), söylev (nutuk), sözel (lafzî).

tanrısal (ilahî), tarihsel (tarihî), tasım (kıyas), tekdüze (monoton, yeknesak), tinsel (ruhî),

toplumbilimsel (sosyolojik), tüm (bütün), tümce (cümle), tüze (adalet, hukuk).

ulaç (zarf fiil), ulus (millet), ulusal (millî), ulusallaştırmak (millileştirmek), ulusallık (milliyet, millîlik), ulusçu (milliyetçi), ulusçuluk (milliyetçilik), uluslararası (milletlerarası), usa vurmak (muhakeme etmek), uslamlamak (muhakeme etmek), ussal (aklî), uygulayım (teknik), uygulayım bilim (teknoloji).

varsıl (zengin).

yadsımak (inkâr etmek), yandaş (tarafdar), yanıt

(cevap), yapay (yapma, sunî), yapısal (yapıyla ilgili), yapıt (eser), yasal (kanunî), yaşam (hayat), yaşamöyküsü (hayat hikâyesi, biyografi), yazın (edebiyat), yazman (kâtip), yerleşke (yerleşme yeri, kampus), yetişek² (program), yinelemek (tekrar etmek), yoğaltıcı (tüketici), yoğaltım (türetim), yontu (heykel), yontucu (heykeltıraş), yontuculuk (heykeltıraşlık), yönetsel (idarî).

zorunlu (zarurî, mecburi), zorunluluk (zaruret, mecburiyet).³

Kelimelere dikkat edilirse hepsinin öztürkçe olduğu görülmektedir. Kenan Evren bu öztürkçe kelimelerin uydurukça olduğunu, dilimizi ve dinimizi bozduğu için kullanılmasının yasaklandığını etrafındakilere söylemiştir. İlginçtir ki bu kelimelerin tamamı dil devrimi sonrası kullanılması önerilen kelimelerdir. Kelimelerin solcu kabul edilmesi ve bu yüzden yasaklanması da gerçekten oldukça ilginçtir.

Bununla ilgili komik bir anekdot da anlatılır. Aziz Nesin'e Kenan Evren'in öztürkçe kelimeleri yasakladığı aktarıldığında Kenan Evren'in soyadının da yasaklı kelimeler arasında olması gerektiğine dikkatleri çeker. Der ki: "Bundan sonra ona Kenan Kâinat diyeceğim."

Bu durumun bir diğer ilginç yönü de bu meseleyle ilgili pek fazla bir çalışmanın yapılmamasıdır. İnternet üzerinden ulaştığım bir makalede bu yasağa kısa bir bölümde değinilmektedir. Ayrıca Z Tarih Dergisi'nde yer alan bilgiler dışında herhangi bir detaya rastlamamaktayız. Bu durumun birkaç sebebi olabilir: Darbe dönemi yasakları ya da kişilerin bu meseleye eğilme konusundaki korkuları. Özellikle akademiye başımıza bir şey gelir endişesi de meselenin geri planda kalmasına yol açmış olabilir. Ülkemiz bu ve bunun gibi kişilerin anlık kararlarıyla ve baskıyla ortaya attıkları mantık dışı uygulamalarla defalarca karşı karşıya gelmiştir. Kültür değişime dirençlidir. Dil devrimi nasıl dili tamamen yozlaştıramadı ve değiştiremediyse bu uygulamada bahsi geçen kelimelerin yasaklanması da ülkede bir ideolojiyi sonlandırmamıştır. Diğer yandan yasaklı kelimelerin bazıları günümüzde konuşma dilinde yaygın olarak kullanılırken bazıları hiç kullanılmamıştır. Pek çoğuna ise edebî eserlerde bile rastlanmamaktadır. Bunun sebebi dilin canlı bir varlık olması ve kendi canlılığı içinde uygun gördüğü kelimeleri bünyesine alırken uygun görmediklerini daha doğmadan yok etmesidir. Dile müdahalenin dil devriminde olduğu gibi Kenan Evren'in yasakçı uygulamasında da pek bir anlam ifade etmediği ise apaçık ortadadır.

2 Dil Derneği'nin Türkçe Sözlük'ünde "yetişek" karşılığı "yetişim, formasyon"dur

3 <https://ztarihdergisi.com/80-darbesinin-yasakladigi-devrim-sozcukleri/> 15.01.2023

DOSYA

MODERN ÇAĞDA EDEBİYATIN DİLİ

Mustafa UÇURUM

Bir metne edebî demenin önemli kıstaslarından biridir dil. Anlatıma kattığı zenginlik ve fark ile kullanılan dil; beslendiği kültürel altyapı ve yaşanan çağın imkânları ile buluşunca özellikle sanatsal zevkin belirgin olarak hissedildiği türlerde kendini daha çok belli eder. Şiir, söz sahibinin kendi özvarlığı ile tüm sanatsal birikimini de ortaya koyduğu bir türdür. Kişi, birçok türde çalışmalar ortaya koysa da asıl sanatçı kimliğini şiirleri belirler. Necip Fazıl, Sezai Karakoç, İsmet Özel ve daha birçok isim farklı türlerde çalışmalar ortaya koysa da tümünün ilk olarak "şair" olarak ifade edilmesi şiirin söz gücünden kaynaklanmaktadır. Şiir dışında kalan türlerdeki başarılarında şairliklerinin payı yadsınamayacak bir noktadadır.

Anlama katılan gücün ilk basamağında dil vardır. Dilin kullanım alanının farkında olan şair bunu şiirine ve yazdığı metinlere sindirebildiği müddetçe yazarlık sıfatını taşıyabilir. Bu, edebî dönemlerin tümünde de bu şekilde vücut bulmuştur. Sanatçı; sözü alır, zihninde yoğurur, bulunduğu çağın rengiyle buluşturduğu sözleri yazdıklarının üzerine bir imge yağmuru gibi serper. Metinle buluşan sözün asıl kaynağı olan dil, bulunduğu çağın tam anlamıyla yüzüdür. Tanzimat dönemini Cumhuriyet döneminden ya da Garip şiirini II. Yeni'den ayıran keskin çizgi de dile yüklenen anlam ve dil üzerindeki hâkimiyettir.

Dilin hayatla olan bağı onun canlılığıyla ilgilidir. Yaşayan dilin zamanla olan teması, etkileşim anlamında da güçlü bir etkiye sahiptir. Zamanın dilini kullanmakla kabul görmek arasındaki bağ, dilin içindeki hayat emarelerinde gizlidir. Divan Edebiyatı ile aynı dönemlere rast gelen Halk Edebiyatı şairlerinin arasındaki dil farkı da dile yüklenen hayat rengi ile ilgilidir.

Daha çok Millî Edebiyat Dönemi ile başlayan dilde sadeleşme çalışmalarının amacı dilin anlaşılır kılınması ile ilgili adımlardan oluşur. Türkçe sözcükleri kullanmak, anlaşılmayı eserin gayesi haline getirmek gibi bakış açıları dilin sade bir hâl almasında etkili olmuştur.

Günümüz edebiyatında herhangi bir oluşumdan ya da birliktelikten bahsetmek mümkün değil.

Bireyselliğin bilinçli bir tercih olduğu modern zamanlarda herkesin şahsına münhasır bir tavır takındığına şahit oluyoruz. Artık sözün etki alanını kuşatan sadece sosyal hayat değil, modern çağın dijital dili de yazılanlar üzerinde etkili olmaya başladı.

Günlük dil, dijital dil, ilmî dil, edebî dil, geleneksel dil ya da insanı içine alan olgular çerçevesinde oluşan herhangi bir dil, kişinin yaşantısı ile paralel olarak kendine yer bulmaya çalışır. Dilin kapladığı alan ve kişi üzerindeki etkisi onun ortaya koyacağı çalışmanın da merkezindedir. Artık, bir hengâmenin ortasında yaşamayı seçen günümüz insanı, bunun neticesinde karma bir dilin de müsebbibi olmuştur.

Bugün ortaya konan bir çalışmada karşımıza çıkan dil evreninin renkliliği yaşamdan aldığı dokunuşların neticesindedir. Bilindik olandan farklı olarak yeni bir söyleme biçimi olan edebî düzen, günümüzde günlük hayatla omuz omuza bir bütünlük sağlar. Öz varlığını koruyarak büründüğü edebî türün şekliyle karşımıza çıkan dil, artık günlük hayatla çelişmeyen bir mesafededir. Anlatılan nesnelere, olaylar, kavramlar söz sahibinin dil evreni kadar yaşam evreniyle de ilintili bir sürece girmiştir. Yani, edebiyat hayatı ile sosyal hayat artık ortaya konan çalışmalarda bir bütün olarak kabul edilmekte.

Günümüz şiirinin dil eksenini, canlı bir kimliğe sahiptir. Şiirdeki anlam yoğunluğunu şair, imgelerle ve betimlemelerle sağlar. Hayatın sesi günlük dilin imkânlarıyla buluşarak edebiyatın yaşayan yüzü ile örtüşür şiirde. Şiirde geçmişten günümüze uzanan çizgide anlam sorunu divan edebiyatı, Tanzimat, Servet-i Fünun gibi dönemlerde daha çok dil üzerine yoğunlaşırken günümüzde şairin imge ve kurgu dünyası daha çok öznel bir hal aldığından anlam ve anlamsızlık daha çok bireyseldir. Bu da II. Yeni'nin edebiyatımıza bir armağanıdır.

Çocuk edebiyatında dil daha bir hassas dengenedir. Şairin ve yazarın imge dünyasıyla çocukların hayal dünyası arasındaki dengenin sağlıklı kurulması, anlaşılır olma noktasında çocuklar için yazılan her cümle daha da önem kazanmaktadır. Günümüzde çocuk edebiyatı gibi devasa bir dünyadan bahsedebiliriz. Farklı sebeplerle olsa da yoğunlaşan çocuk yayınlarının dil sorunu anlaşılır olma noktasında bazı kırılmalar yaşamaya müsaittir. Günümüz çocuk edebiyatında çocukların seviyelerinin gözetilmemesinden kaynaklanan bir karmaşa da yaşanmaktadır. Yapılması gereken,

çocuklar için oluşturulan tüm metinlerde millî bir dil kullanmaktır. Anlaşılır ve sade bir dil ortaya konan çalışmaların muhataplara daha kolay yoldan ulaşması mümkündür.

Kurmacanın imkânları edebî dilin elini de kuvvetlendirmiştir. Çağın gereklerine ayak uydurarak oluşturulan fantastik kurgu ya da imgelem dünyasının gizemi dilin kıvraklığıyla buluşunca okuma zevkinin üst seviyelere çıktığı bir edebî ortamdan bahsedebiliriz.

Günlük dil gibi geniş çaplı bir kavramdan bahsedince önümüze çıkacak her türlü yaşamın dille buluşması, sokak jargonunun özellikle öykü ve romanda kullanılması gibi bir yolu da açmıştır. Sosyalleşen dil, Türkçenin açtığı yoldan geçiyor olsa da argonun kırık dökük savruluşunu da beraberinde getirmiştir. Yaşantıdaki savruk dil, ister istemez metinlere de yansımış; özellikle öykü dilinin konuşma diliyle olan mesafesi ortadan kalkmış, metinlerde sıradan bir dilin egemenliği baş göstermiştir.

Mecazlar, anlam çeşitlilikleri, cümle kurguları ve terimler dilin zenginliğidir. Edebî sanatlarla ağıdalı bir şekilde sağlanan anlam genişlemeleri günümüzde artık söyleyişin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Dilin müzikalitesini kullanmak anlam çerçevesinde akıcı bir üslup olarak tüm metin türlerinde aranan bir özelliktir.

Hız çağının insanları olarak kuşatılmış bir evrende dar alan paslaşmaları yapmayı bir kurtuluş olarak görmek belki bir süreliğine durumu kurtarsa da artık sıradan hiçbir şeyin hayat şansı yok. Dilin kullanım alanları bu sebepten gün geçtikçe genişliyor. Türkçe anlam genişlemesine müsait bir dil olduğundan, kurgusal bir zeminde anlatımın kırılma noktalarını daha net tespit etmek gerekiyor. Çoklu anlamın zihni kuşatması bir nevi zenginleştirilmiş bir anlatım olarak düşünülmeli. İşte, dilimiz bize bu imkânları sunan ve özellikle günümüzün kapalı devre çalışan zihinlerine tüm kapıları açan bir anahtar rolünü üstlenmektedir.

DOSYA

DİJİTALLEŞEN DİL VE DEĞİŞEN ANLAM

Enes CAN

Dil, var olduğu toplumdan etkilenen, onunla birlikte gelişen ve dönüşen bir organizmadır. Bu bağlamda Humboldt'a göre dil bir eser değil, faaliyettir. Eser sonradan dokunulması, düzenlenmesi, değişiklik yapılması mümkün bir ürünken dil; eskiyen, değişen ve yenilikler doğuran bir kaynaktır (Üçok, 2004). "*Dil değişimleri, sesler, sözcük anlamları, kullanım şartları, sözdizim kuralları olmak üzere dilin her kademesinde görülebilir. Değişimler diğer dillerin etkisiyle olabileceği gibi dilin kendi dinamizmi ile de gerçekleşebilir*" (Huber, 2008).

Geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş bir medeniyetin devamı olan ülkemiz, geçmişten günümüze din, sanat, bilim, kültür ve yönetim gibi konularda farklı kültürlerle etkileşim içinde olmuştur. Bu etkileşim, Türk dilinin diğer dillerle olan etkileşiminde de kendini göstermektedir. Türkçe; Çince, Farsça, Urduca, Arapça, Rusça, Ermenice, Macarca, Fince, Romence, Bulgarca, Lehçe, İtalyanca ve Arnavutça dillerinden etkilenmiştir. Bu diller arasından en çok Çince, Arapça, Farsça ve Rusçadan etkilenmiştir (Yüksekkaya, 2006).

Dilin bu canlı ve sürekli değişim içerisinde olan yapısı, var olduğu toplumun istek ve ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Nitekim bu istek ve ihtiyaçlar toplumların karakteristik özelliklerinin dillere olan yansımaları da göstermektedir. İlkel toplumlarda kullanılan kelimelerin, sanayi toplumlarında kullanılan kelimelerle farklılık göstermesi bunun bir sonucudur. Bazı toplumlarda kullanılan kelime sayısı çok azken, bazı toplumlarda aynı nesneyi anlatan onlarca kelime türetilmesi de toplumların ihtiyaçlarının bir sonucudur. Modern zamanın getirdiği hızlı değişimler, toplumsal değişimlerin yanında önüne geçilemez bir dil melezleşmesi sorununu da gündeme getirmiştir. Dijitalleşme, toplumsal ihtiyaçların yanında radyo, televizyon, gazete ve diğer medya araçlarını bir araya getirip, tek bir kaynaktan erişilebilir hale getirmiştir. Bu bağlamda dünyanın gittikçe küreselleşen bir köy hâline gelmesi, dildeki bozulmaların da tüm dilleri etkisi altına alan bir küresel melezleşmeye evrildiğinin göstergesidir.

Mcluhan, melezleşme kavramını Global Köy isimli kitabında şu ifadelerle tanımlamaktadır; "*yeni bir sistemin ötekine eklenmesi ve kısmen bütünleşmesidir*" (Mcluhan & Povers, 2001).

21. yüzyılın başlarından itibaren toplumsal değişimleri açıklamaya çalışan sosyal bilimciler, küreselleşmiş bir köye dönen dünyamıza çeşitli isimler takmışlardır. Peter Drucker; 'bilgi toplumu', Yoneji Masuda 'enformasyon toplumu', Manuel Castells ise 'ağ toplumu' olarak tanımlamıştır (Dolgun, 2005). "*1980 -1990 yılları arasında doğan Y Kuşağı ve 1990 yılından sonra doğan Z kuşağını tanımlayan en iyi anahtar sözcük 'hız'dır. Özellikle Z Kuşağı hızın önem kazandığı tüketim toplumunun içine doğmuştur. Hızlı yemek yiyen, hızlı iş değiştiren, hızlı okuyan, nihayetinde hızlı yazan, sabırsız bir kuşak olarak nitelendirilmektedir*" (Karahisar, 2013).

Hızın kıtalar arası mesafeleri bir tuşla ortadan kaldırdığı günümüzde, internet aktif kullanıcı sayısı her geçen gün artmaktadır. İnsanlığın hayatında büyük değişimler ve dönüşümler yaratan internetin, mobil cihazlarda da kullanılmaya başlanmasıyla gündelik yaşam pratiklerinin de bu dönüşümden etkilendiği görülmektedir. Mobil cihazlarla beraber iletişimde zaman ve mekân ortadan kalkmış, bu cihazlar temel iletişim araçları haline gelmiştir. "*WeAreSocial 2020 raporuna göre, mobil kullanıcı sayısı 5.19 milyar tekil mobil abone sayısına ulaşarak dünya nüfusunun yaklaşık %67'sini oluşturmaktadır. Dünya nüfusunun %53,3'ü ise mobil internet kullanıcısı olarak açıklanmış ve bu oranın bir önceki yıla (2019) oranla %8,6 artış gösterdiği tespit edilmiştir*" (Bayrak, 2022).

Dijital medyanın kullanımının giderek artması bu alanda kullanılan dilin de yaygınlaşmasına neden olmuştur (Bilge & Kırık, 2021). Toplumsal dilin dışında farklı kullanım sorunları ortaya çıkaran bu yeni dil; değişen kelimelerle, bozulan dil anlatım kurallarıyla, türetilen yabancı kelimelerle kendini göstermektedir. Ayrıca öznenen yoksun, tamamen yargı bildiren kelimelerle iletişimin yaygınlaştığı ve bunun da yazı dilini büyük bir çoraklaşmaya götürdüğü göz ardı edilemez bir gerçektir. Dijitalleşmeyle beraber dilde ortaya çıkan bazı sorunlar şunlardır:

- Sözlük adı altında, anlık zaman dilimlerinde

gündemle ilgili yorumların yapıldığı mecralar kendi dillerini oluşturmuştur. Argo ve küfür terimleriyle dolu bu oluşumlar, mizah altında pek çok kelime bozukluklarıyla doludur. Bu mecralarda farklı anlamlara gelen "Yok böyle bişii", "ayar vermek", "şukela vermek", hede/hödö" gibi ifadelerle sıkça rastlanmaktadır (Gürel & Yakın, 2007). Sözlük platformlarında klasik anlamda dilbilgisi kuralları yoktur ve ç, ğ, ö, ü, ş gibi harfler genellikle kullanılmamaktadır (Karahisar, 2013).

- Konuşma dilinin yazıya doğrudan yansıtılması: 'Geliyom, gidiom, şööle, nassın, şimdik, dubi-dakkavb' (Karahisar, 2013).
- Kelimeleri yabancı harflerle yazma: Yoq, war, qelsene, taxi vb.
- Kelimeleri daha da vurgulamak: Offf, ahhh, selamm, bennn, hayırrrrr, evetttt, hımmmm, heeeeyyyy vb. (Yaman & Erdoğan, 2007).
- Ş harfi yerine sh; ç harfi yerine ch kullanarak yazmak: Sheker (şeker), chark (çark), sherbet (şerbet), chilekesh (çilekeş), shekil (şekil), berdush (berduş) vb. (Temur & Vuruş, 2009).
- Yabancı kelimelerin birlikte kullanımı: Free takılalım, chokcoolcıkımısın, hafızamdandetele olmuş, format attım anılarıma vb.
- Kelimelerin rakamlarla birlikte kullanılması: Kahve6 yapıyorum, ömrümü 7 bitirdi, 2leme dushtum, telef10 calıoo vb. (Karahisar, 2013).
- İngilizce kelimeler: Byes (güle güle), bradır (erkek kardeş), F.M. (female, male), hru (how are you), oks (okay), pls (lütfen), p.c. (bilgisayar), tnx (teşekkürler).
- Kısaltmalar: a.e.o (Allah'a emanet ol), cvp (cevap), i.a (iyi akşamlar), s.s. (seni seviyorum), s.a. (selamünaleyküm) vb. (Karahisar, 2013).

Yukarıda görülen ve birkaçına değinilen bozulmaların, anlık ve süreli olarak devam ettiği bilinmektedir. Bu bozulmaların yanında yazı dilinde büyük bir kullanım alanı bulan emoji dili, dijitalleşen dilin en popüler ögesi hâline gelmiştir. Emoji; dijitalleşmeyle beraber ortaya çıkan, iletişime yeni bir boyut kazandıran, popüler kültürün sözden arındırılmış simgesel aktarımını temsil eden, duygu ve düşünceleri aktaran sembol ve simgelerdir (Sev, 2018). Emojiler akıllı telefonlarla beraber, oldukça yaygınlaşan ve iletişimde sıkça başvurulan bir araç olmuştur. İnsanların bir takım duygu ve düşüncelerini yazı diline başvurmadan alıcıya ulaştırabildikleri semboller sayesinde, birden çok duyguyu aktarabilme imkânına ulaşmaktadırlar. Evrensel anlamlar ve duyguları temsil eden bu dil, dünyanın tüm kitasında ortak bir dil olma yoluna girmiştir.

'Gösteri toplumu', 'vitrin dünya' gibi nitelendirmelerle anılan dünyamız, görsellik üzerine kurulu bir ifşa düzenine adım atmaktadır. Bu sürecin içerisinde dilin de görselleşmesi ve simgeleşmesi kaçınılmaz bir sonuç olarak, emojilerin kullanım alanını büyük bir oranda arttırmıştır. Yapılan araştırmalara bakıldığında da emojilerin yazılı iletişimde sıkça başvurulan bir araç olduğu görülmektedir. Dünyadaki aktif internet kullanıcılarının bir günde yaklaşık 6 milyar emoji kullandıkları görülmektedir¹ Ayrıca sosyal medya platformlarında sıklıkla kullanılan emojilerin ülkeler bazında sıralamasına yönelik yapılan bir araştırmaya göre en çok emoji kullanılan ülke Hindistan olarak açıklanmıştır. Danimarka, Norveç, Şili ve Brezilya sırasıyla Hindistan'ı takip eden ülkelerdir. Türkiye ise bu sıralamada 14. sırada yer almaktadır².

Tüm bu sonuçlar bağlamında, dünya üzerinde aktif konuşulan dillerin tümünü etkisi altına alarak istila eden, dijitalleşen bir dil sorunu ortaya çıkmaktadır. Dijitalleşmeyle beraber yeni işlev kazanan kelimeler, bozulmaya uğramış yaygın kullanımlar ve kendi terminolojisini oluşturan bu iletişim aracı, güncel bir dil sorunu olarak önümüzde durmaktadır. Değişim ve dönüşümün kaçınılmaz bir sonucu olan bu sorun, melezleşmesini sürdürerek yeni ve kurlsız bir dilin hâkimiyet alanını da genişleterek hayatımıza dahil olmuştur. Bu sorunla gecikmeden yüzleşmeli, çözüm önerileri üzerine kafa yormalıyız. Aksi hâlde susmaya uzun zamandır alışmış insan, konuşacak kelimelere ihtiyaç duyduğunda belki de elinde tamamen mekanikleşmiş bir dil kalacaktır.

1 www.marketinturkiye.com.tr, 2022

2 www.roofdigital.com, 2022

Kaynakça

- Bayrak, H. (2022, 12 15). <https://dijilopedi.com>. <https://dijilopedi.com/2020-dunya-internet-sosyal-medya-ve-mobil-kullanim-istatistikleri/> adresinden alındı
- Bilge, R., & Kırık, A. M. (2021). Dijital çağın evrensel iletişim kodu; emojilerin üniversite öğrencileri üzerindeki etkisi. *İNİF E-Dergi*, 6(2), 361-385.
- Dolgun, U. (2005). *Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Gürel, E., & Yakın, M. (2007). Ekşi Sözlük: Post-modern Elektronik Kültür. *Selçuk Üniversitesi İletişim*, 4(4), 203-219.
- Huber, E. (2008). *Dilbilimine Giriş*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Karahisar, T. (2013). Dijital Nesil, Dijital İletişim ve Dijitalleşen (!) Türkçe. *Academic Journal of Information Technology*, 4(12), 72-82.
- Mcluhan, M., & Povers, B. R. (2001). *Global Köy* çev: Bahar Öcal Düzgören. İstanbul: Scala Yayınları.
- Sev, İ. G. (2018). Sözlükçülük'te emojilerden yararlanma mümkün müdür? *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 72, 734-748.
- Temur, T., & Vuruş, N. (2009). İnternet (Genel Ağ) Ortamında Türkçenin Kullanımına İlişkin Bir Çözümleme. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(22).
- Üçok, N. (2004). *Genel Dilbilim (Lengüistik)*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- www.marketinturkiye.com.tr. (2022, 12 25). www.marketinturkiye.com.tr: <https://www.marketinturkiye.com.tr/haberler/emojileri-nicin-kullaniyoruz>. adresinden alındı
- www.roofdigital.com. (2022, 12 19). <https://roofdigital.com/turkiyede-ve-dunyada-sosyal-medyada-en-cok-kullanilan-emojiler-aciklandi/> adresinden alındı
- Yaman, H., & Erdoğan, Y. (2007). İnternet Kullanımının Türkçeye Etkileri: Nitel Bir Araştırma. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 3,2.
- Yüksekkaya, G. (2006). *Türk Dili Kitabı*. İstanbul: Duyap Yayınları.

DOSYA

DİL VE KONUŞMA GELİŞİMİNDE TEKNOLOJİNİN ETKİSİ

Necla DURSUN

I runeachteen me? (Ayran içtin mi?), A weteachteam. (Evet içtim.), Catch bar duckeachteen? (Kaç bardak içtin?), On bar duckeachteam. (On bardak içtim.)

Bugün üzeri tozla kaplanmış olsa da doksanlı yılların ortaöğretim öğrencileri bu diyalogu hatırlayacaktır. O günlerde bu cümleleri okuyanlar ilk seferinde anlamayarak bir defa daha okurdu. Etrafındakilerse onların yüzlerinde belirecek ifadeyi merakla beklerdi. İngilizce öğrenmek için ek ders alınan, kurslara gidilen ve başka ülkelerden mektup arkadaşı edinilen bu zaman diliminde İngilizcenin gündelik hayata nüfuz etmesinin yollarından biri de yeni yeni yaygınlaşmaya başlayan internetti. İlgi çekici ve merak uyandırıcı bu mecrada var olmak isteyenler yapmaları gerekenleri araştırdıklarında sanal bir isme ihtiyaç olduğunu öğrendiler ve "nickname" yani "takma ad" bulma akımının başlatıcısı oldular. Örneğin; adı "Gözde" olanlar "in-eye" adını tercih ederken, adı "Helin" olanlar "hell-in" takma adının taliplisi oldular. İkinci örnek özelinde; hell:cehennem, in:içinde demek olunca ve birlikte "cehennemin içi" gibi bir anlama gelince bu nickname "atıl hale gelen takma adlar" güruhuna ilave edildi. Nicknameler komik, bilimsel, anlamsız hatta hüzünlü olsa da tüm kullanıcılar sanal ortama giriş gereklerinden birini tamamladılar. Teknolojinin yayılmasında önemli köşe taşlarından biri olan "internet cafe"lerde takma adlarıyla ilk sanal iletişimlerini kurdular. Zamanla sembollerle de iletişim kurulabileceği keşfettiler. Hiyeroglifleri akla getiren bu iletişim şeklinde noktalama işaretleri başroldeydi. Yazıyı yazan eğer mutluyorsa sadece iki nokta ve paranteze :), sinirliyse X (x harfine ve paranteze ihtiyaç vardı. O günlerde noktalama işaretleriyle haberleşme bu gün çok sık kullandığımız emojielerin ayak sesleriydi.

İnternette bu gelişmeler yaşanırken bazı kelimelerin günlük dilde kullanımı hızla sıradanlaşarak Türkçe karşılığının bulunmasına fırsat kalmadan neredeyse oldubittiye gelerek kullanılmaya başlandı. Örneğin; "icetea, fastfood, freeshop, creditcard, cafe, part time" kelimeleri çabucak benimsendi. Giyim kuşam alışverişinde "small", "medium", "large" sözcükleri sarf edilirken başına

getirilen bir adet "X" harfinin bedeni bir ölçü büyüttüğü/küçülttüğü de aynı oranda bilinirlik kazandı. Yanı sıra bazı yabancı kelimeler bazı sınıflandırmalara hizmet eder şekilde kullanılır oldu. Örneğin; "Fakir ameliyat olur, zengin operasyon geçirir. Fakirin bebeği şımarıktır, zengininki hiperaktif. Fakir işe gider, zengin ofise geçer." denilerek zengin olmak yabancı kelimelerle anlatılırken "A4" deyince aklınıza 'kâğıt' yerine 'Audi otomotiv markası' geliyorsa zenginsiniz" denilerek dilin "fakir"leştiği göz ardı edildi. "Her teknik alanın olduğu gibi bilişim dünyasının da kendine özgü terimleri vardır. Fakat Türkçe açısından baktığımızda, bilişim alanında alanlara nazaran farklı bir husus söz konusudur. Bu farklılık da, bilişim dünyasında kullanılan terimlerin daha çok yabancı kaynaklı kelimelerden oluşmasıdır. Ayrıca bilişim teknolojisi, toplumun hemen hemen her kesimi tarafından kullanılmakta ve bu alanın terimleri daha geniş bir yayılma alanına sahip olmaktadır. Bu sebeple bilişim dünyasında ve özellikle Genel Ağ'da, sosyal medyada hemen her gün yeni bir terimle karşılaşmak mümkündür" (Kabadayı, 2016-09). Dünya her zamanki hızında dönüp mevsimler değişirken yıllar su gibi aksa da teknoloji ışık hızıyla yol aldı. Kelimelere, sembolle ve kısaltmalara olan teknolojik dokunuşla yeni bir dil türedi ve bir dünya dili haline geldi. Telaffuz edildiği anda kabul görüp baş döndürücü bir hızla konuşulmaya başlanan bu yeni dil, geliştirilen türlü teknolojik yenilikle hayatımızın her alanına sızdı. En başta da iletişim kanallarına ve ana dillere. Oysaki insanların birbiriyle anlaşmasında yegâne vasıta "dil" değil miydi? Kendi kuralları çerçevesinde yaşayan, dönüşen, değişen ve temelinde sesler olan bir iletişim sistemi olan "dil".

"Dil" in Dili...

İnsan doğduğu andan itibaren dünya ile olan ilişkisini önce beden dili ve mimikleriyle sonrasında anadiliyle kurar. Evvela anneden, ardından yakın çevreden öğrenilen ana dil bilinçaltına inerek iç ve dış dünya ile kurulan bağda aracı rolü üstlenir. Ana dil, bireyin içine doğduğu toplumun geçmişten gelen tüm değerlerini kapsarken millet olma bilincini de inşa eder. Sıklıkla söylenen "İnsan dil ile düşünür." cümlesinin devamında tarih sahnesinde yer almış medeniyetler oluşumlarını ve gelişimlerini dile borçludurlar. Edebiyat, sanat, müzik, felsefe, tarih, folklor, hukuk, spor gibi birçok disiplin, kültürün taşıyıcı öğelerinden olmakla beraber "dil" bu öğeler içinde ayrı bir yere sahiptir. Ulusların ortak sosyal varlığı olma, hem kurucu hem de genişletici olma özelliğiyle kültürel yapının bir bütün olarak

muhafaza edilmesini sağlayan tutkal vazifesi görmektedir. Bir milleti ayakta tutan, millî şuuru besleyip sosyal hayata düzen ve intizam getiren dil, ait olduğu topluluğun kültürünün topluluğun fertlerine olduğu kadar diğer toplumlara tanıtılmasına, yaygınlaşarak kabul görmesine de vesile olmaktadır. Kültür dil ile sözlü, harflerle yazılı hale dönüşerek ölümsüzlük şerbetini yudumlamaktadır.

Yazınsal olarak her ne kadar İtalyancada kuzular "beee"lese, Almandada horozlar "kikiriki" diye ötseler de bugün teknolojiyle ve küreselleşmenin etkisiyle temelde aynı sesi çıkaran kuzuların Türkçede "mee" dediği horozların "üürüü" diye öttüğü gerçeğiyle kültürler ve diller birbirlerini tanımakta, etkileşim içine girmektedirler. "Küreselleşme" terimi; ekonomi, eğitim, kültür, sağlık ve günlük hayatta olduğu kadar dil anlamında da kendisinden bahsettiren bir kavram olurken popüler ve akademik yazında sıkça yer almaktadır. Küreselleşmenin ve teknolojik gelişmelerin sağladığı olanaklardan biri olan "kolay iletişim" sayesinde dünya daha küçükmüş gibi algılanırken "birbirinin aynısı olmak" halinden sıklıkla söz edilmektedir. Bu hızlı değişim, çok kültürlülük ve çok dillilik zenginliğinin pırlıtsını azaltırken her geçen günle dünya çapında sözel ve yazınsal mecralarda yeni sözcükleri gün ışığına çıkartmaktadır. Prof. Dr. Hamza Zülfikar'ın Türkçe Şurası'nda dile getirdiği gibi geçmişte Farsça, Arapça, Ermenice, Rumca, Fransızca ve İtalyanca bazı kelimeler Türkçede yer almıştır (Zülfikar, 2022, s. 387). Bugün uygun bir Türkçe karşılık bulunarak uyumlaştırılan yahut olduğu gibi aktarılan bu kelimeler kullanılmaktadır. Örneğin Fransızca kökenli "istasyon" kelimesi "benzin istasyonu", "radyo istasyonu" ve "içme suyu istasyonu" gibi kullanım genişliğiyle kendisine yer edinmiştir. "Start vermek", "revize etmek", "detone olmak" gibi kelime öbekleri ise bu konudaki diğer örneklerdir. Dışarıdan gelen kelimelerin olduğu gibi kullanıma alınması "dilde bozulma" olarak nitelenmektedir. "Dilin bozulması, bir toplumun geri kalmaya başlamasının ilk nedenlerinden biridir." (Cevizoğlu, 2008, s. 137). Bu görüşü destekleyen bir anlatı Peyami Safa'nın şu cümlesinde yer almaktadır: "Dünyanın bütün milletleri, birbirlerinden kelime almaya devam ediyorlar. Fakat karşılığı bulunabilecek bir yabancı kelimeyi Türk Lügatine sokmak Türkçenin kendi kaynaklarıyla zenginleşmesi ve tekâmül etmesi kabiliyetini bıçaklamaktır" (Safa, 2018, s. 34). Değişim ve dönüşümün globalliğine değinen Oxford Languages yöneticisi Casper Grathwohl'un Independent Gazetesi'nde yayımlanan konuşmasında "Hepimiz İngilizcenin

değişen yolculuğunun parçasıyız." cümlesiyle dile getirdiği tüm dünya dillerinin değişim içinde olduğudur. Kültürel yönelimlerin ve güncel gelişmelerin etkisiyle çeşitli disiplinlere ait yaşananlarla türeyen ve kullanımı artan kelimelerin tüm dünya dillerinin gündeminde olduğudur. Örneğin; Oxford İngilizce Sözlük'ün her yıl düzenlediği "Yılın Kelimesi" etkinliğinde teknolojiyle yayılan kelimelerin etkisi rahatlıkla izlenmektedir. Son yıllarda seçilen sözcükler, geleneksel kelimelerin 21'inci yüzyıl iletişiminde yetersiz kaldığının bir göstergesidir. Etkinlik kapsamında 2014 yılında "vape" (elektronik sigara), 2013'te "selfie" (öz çekim), 2012'de "gif" (bir sayısal resim saklama biçimi), 2005'te "podcast" (seri halinde yayınlanan ses ve video dosyaları) gibi teknoloji kaynaklı kelimeler rakiplerini geride bırakmıştır. Kullanıcıların duygularını kelimelere ihtiyaç duymadan ifade etmelerine imkân sağlayan "emoji"yi 2015'in kelimesi olarak seçen leksikograflar (sözlükçüler) 2022 yılındaki etkinlikte kelimelerin ilk defa halk oylaması ile belirleneceğini dünya kamuoyuna duyururken etkinlik tarihinde ilk defa yapılacak bu seçim tercihi manidardır. Sözlük bilimciler tarafından kısaltılan 2022 yılı kelime listesinin en güçlü adayı tüm dünya dillerine geçen "metaverse"dir. "Dijital evren" anlamına gelen "metaverse"nin ilk kez 1992'de yayımlanan bir romanda yer aldığı göz önüne alınırsa oldukça genç bir teknolojik kelime olduğu söylenebilir.

Son yıllardaki teknolojik gelişmeler, iletişimin güçlenerek hızlanması, sosyal medya kullanımının yaygınlaşması, dijital göçebeliğin ve evden çalışmanın artması gibi nedenlerle dilimizdeki yabancı sözcüklerin oranı hızla artmıştır. Yaşadığımız son on-on beş yılda ise bu artış katlanarak büyümüştür. "Dünya büyük bir teknolojik gelişme yaşadı. Her alanda gerçekleşen yeni buluşlar, yeni ürünler günlük yaşamımıza girdi. Bu yeni ürünlere hemen karşılıklar bulunamadı. Onları gümrük kapılarında durduramadık. Böyle olunca ürünler adlarıyla birlikte geldiler. Zaman içinde bunların bir kısmını Türkçeleştirdik. Ama giriş öyle hızlı oldu ki, ne yazık ki yenildik" (Aydoğan, Çukurova Üniversitesi Teknoloji Araştırma Merkezi). Anlatılan bu hıza örnek vermek gerekirse finansal teknolojileri ifade etmek için kullanılan "FinTech" kelimesi iyi bir seçim olur. Türkçe karşılığı "fintek" şeklinde kullanılan FinTech'in yazım şekli ise İngilizcedeki bu ifade şekline özel bir anlam katarak onu özel bir terim haline getirmektedir. Bu noktada "FinTech" hem özel bir isim hem de sıfat olarak karşımıza çıkarken "fintech" kelime olarak kullanılmaktadır (fintechistanbul, erişim: 24.11.2022).

Teknoloji Oyuna Girdi Bazı Kelimeler Taca Çıktı

Dilimize teknolojiyle geçen kelimeleri derlemek için biri lise diğeri ortaokul öğrencisi olan çocuklarıma, işyerimde Z kuşağının temsilcisi genç çalışma arkadaşlarımla sohbetlerine ve sosyal medyaya kulak vererek oluşturduğum liste aşağıda olup alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir.

Bitcoin: 2008 yılında deneysel olarak hayatımıza giren şifrelenmiş dijital paradır. Dünyanın herhangi bir yerindeki herhangi bir insana kolayca ödeme yapmayı sağlayan bitcoin "internet para birimi" olarak da adlandırılmaktadır.

Challenge: Sosyal medyada bir gönderinin, fotoğrafın veya videonun kullanıcısı tarafından paylaşarak akıma dönüştürülmesidir. Popüler olan paylaşımlar akıma katılanlarca önerilirken "challenge" yani "meydan okumaya davet etmek" anlamına gelmektedir.

Emoji: Yazılı iletişimde bir duyguyu ya da düşüncüyü ifade etmek için kullanılan küçük ikonlardır. Japoncada "resim" anlamına gelen kelimenin ilk harfi "e" ve harf/terim anlamına gelen "moji" kelimelerinin birleştirilmesi ile türetilmiştir.

Emojiler hayatımıza öylesine nüfuz etmiştir ki iş arkadaşlarına veda etmek için yazdığı e-postayla emekliye ayrılan bir çalışma arkadaşımın elektronik postası bizleri hüzünlendirirken gülümsetmişti:

"Yoğun bir tempo 🏃🏻‍♂️📧📞📊📈📉 ile çalıştığım bunca yıldan sonra ev hayatına alışabilecek miyim bilemiyorum 🤔, arkadaşlarım hızla alışacağını söylüyor 🗣️. Öncelikle kendime sonrasında seneye üniversite sınavına hazırlanırken yanında olacağım yakışıklı oğluma 🎓 ve ne yapacağımı pek kestiremeyen ve her gün temizlik 🧹 yapacağımdan endişe duyan sevgili eşime 🧑🏻 çok daha fazla vakit ayıracağım 😊 ve hafta sonuna sığdırmak 📅 zorunda kaldığım her şeyi canım istediği zaman gerçekleştirebileceğim. Gezip dolacağım çok yer, 🌍🏞️🏡🏠 okuyacağım çok kitap 📖, yetiştireceğim çok çiçek 🌻🌺, ilgileneceğim birçok spor 🏃🏻‍♂️🏊🏻 tadacağım çok yemek 🍔🍕🍷 ve edinmeyi düşündüğüm hobilerim var 🎮🎨". "

Fenomen: Sosyal medyada belirli sayıda takipçiye sahip, genelde çeşitli yerler gezip fotoğraflarını paylaşan ya da ilgilendiği konular hakkında bilgilerini paylaştıkları videolar çekip yayınlayan kullanıcılarıdır.

Hastag:(#) sembolü ile kullanılan, boşluksuz şekilde yazılıp içeriklerin daha fazla kişiye erişmesini sağlayan söz öbekleridir. Instagram'da paylaşılan fotoğrafların açıklama kısmında #müzik #kitap #kahve yazımındaki gibi yazılarak kelimelerle fotoğrafların aynı başlık altında toplanmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca daha fazla beğeni almanın yöntemlerinden biridir.

Influencer: Kendi alanında uzman kabul edilen ve sosyal medya üzerinde istikrarlı takipçileri olan, fikrine güvenilen ve onayına başvurulmuş kişidir. Bu kişiler sosyal medyayı aktif şekilde kullanırken paylaşımlarıyla çok sayıda kişiye ulaşmaktadır.

Like atmak: Sosyal medyada paylaşılan herhangi bir gönderinin, videonun ve içeriğin altında yer alan beğen butonuna tıklamaktır. Bununla paylaşılan içeriğe olan beğeni gösterilmektedir. Çünkü sosyal medyada çok sayıda beğeni almak önemli bir göstergedir.

Lol: İngilizce'de «laughingoutloud» ya da «lots of laughs» kelime gruplarının kısaltması olan "LOL", "sesli güldüm/çok güldüm" anlamına gelmektedir. Önceden bir şeye çok gülmüdüğünde «Hahaha» şeklinde belirtilirken bu gün "lol" tercih edilmektedir.

Online: "Çevrimiçi" olmak anlamına gelen "online" terimi; mesajlaşma programlarında, iş hayatında kullanılan çeşitli mecralarda, sosyal medyada ve alışveriş sitelerinde kadar birçok sosyal alanda kullanılmaktadır.

Selfie: Son yılların en popüler teknolojik terimi olan "selfie", kendi fotoğrafını çekmek anlamına gelmektedir. Selfie çubuğunun icadına sebep olan selfie için olmadık yerlerde girişimde bulunarak yaralanan ve hayatını kaybeden bağımlıları bulunmaktadır.

Stalk, Stalker: Hakkında bir şeyler öğrenmek istenilen kişinin tüm sosyal medya hesaplarını incelemeye stalk, bu davranışını alışkanlık haline getirenlere "stalker" denilmektedir.

Story: Sosyal medyada bağlantılı kişiler tarafından sadece 24 saat izlenebilir özelliğine sahip görsellerin yer aldığı alandır.

Trol: Sözlüklerde "gemilerde kullanılan bir çeşit balık ağı" olarak yer alsa da teknolojiye bambaşka bir anlama gelen trol; sosyal medyada birini sınırlendirmek için kasten, provokatif paylaşımlar ve yorumlar yapan kullanıcıları tarif etmektedir.

Youtuber: Yaptığı her şeyi kayıt altına alarak kendi adına tahsisli Youtube kanalında kaydettiği videoları izlemeye açan kişilere verilen isimdir. Bunu meslek haline getirmiş ve oldukça yüksek tutarlarda kazanç elde ederek hayatını sürdüren kişilerin varlığı bilinen bir gerçektir.

Sonuç

Bugün bilgisayarların, akıllı telefonların ve internet ağının yaygınlaşmasıyla; facebook, viber, messenger, twitter, linkedin, instagram, whatsapp, tango, skype, swarm, line vb. sosyal medya kanallarının etkisiyle artık emojiyle iletişim kuruyor, like'larla beğeniliyor, stalk'larla araştırma yapıyor, özel anlarımızı selfie ile kalıcı hale getiriyoruz. Görünen o ki teknoloji geliştikçe ve zaman ilerledikçe yeni yeni sözcükler türeyecek, hem sanal ortamda hem yüz yüze iletişimde dile yönelik değişiklikler daha da artacak. Gelişigüzel yazma, konuşma ve dijital ortamda yazılı ve görsel içerik yayımlamayla artan dildeki bozulma ve yozlaşmayla dili hatalı kullanma dilin büyüsunü yitirmesine sebep olmaktadır. Bu durumun önünü almak için ilköğretimde internet okur-yazarlığına yönelik eğitimlerin hem öğrenciler hem velilere verilmesi, interaktif seminerlerle konuya dikkat çekilmesi, hızlı okuma yarışmalarıyla hikâye/şiir/öykü yarışmalarının düzenlenerek öğrencilerin katılımının teşvik edilmesi kanayan yaraya pansuman niteliğinde olacaktır.

Gündelik Uyarlamalar

Espresso makinesinin üstün espri yeteneğine sahip olduğu için bu isme layık görüldüğünü söyleyenlerden tutun da bir "teknoloji sözlüğü"nin gereğine ve oluşturulmasına yol açan komik, düşündürücü ve bir anlamda başka alanlara yönlendirici gelişmelerin izleyenlerinden biri olarak aşına olduğum kadarıyla oluşturduğum diyalogla metni sonlandıralım.

"-Slm,nbraşkitom,ayçiçeeem,cnm annem. (Selam, naber aşkım, ayçiçeğim, canım annem.)

-Nossunbeybisi,herşeymüq olsun diyeyğraşıyom. (Ne olsun bebeğim, her şey mükemmel olsun diye uğraşıyorum.)

-Bu gün @'li kuru fasulye pişirir misin? (Bu gün etli kuru fasulye pişirir misin?)

-Hayırrrolmassssçünkü dün a1000 biber dolması istedi. (Hayır olmaz çünkü dün abin biber dolması istedi.)

-Böööööeeeeekuscamsşindi, hiç likelamam biber dolmasından. (Bö kusacağım şimdi, hiç hoşlanmam biber dolmasından)

-* : O. Öyle denmezdim@e. (Şaşkın smiley. Öyle denmez nimete.)

-İyani a1000m de bu günkü hayalimi 7walla. (İyi yani, abim de bu günkü hayalimi yedi walla.)

-Başka gün bakarız, kapatıyorum, 1 dk içinde PC de online olmam lazım. (Başka gün bakarız, kapatıyorum, 1 dk içinde bilgisayarda çevrimiçi olmam lazım.)"

Kaynakça

- Aydoğan, B. (Çukurova Üniversitesi Teknoloji Araştırma Merkezi). *Türkçeye Giren Yabancı Sözcükler ve Otel Adları*. 12 12, 2022 tarihinde <https://turkoloji.cu.edu.tr/DIL%20SORUNLARI/07.php> adresinden alındı
- Cevizoğlu, H. (2008). *Türkiye ve Üzerine Oynanan Oyunlar*. Ankara: Cevzkkabuğu Yayınları/Işık Yayıncılık.
- fintechistanbul. (erş trh: 24.11.2022). *Fintek ve FinTech*. İstanbul: <https://fintechistanbul.org/fintek-ve-fintech/>.
- Kabadayı, O. (2016-09). *Bilişim Dünyasının Dili: Sanal Ortam Türkçesi*. Ankara: <https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/09/14-09-2016.pdf>.
- Safa, P. (2018). *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*. Ötüken Yayınları.
- Zülfikar, H. (2022). *Türkçe Şurası*. Asbü Yayınları.

DOSYA

TÜRKÇE MESELESİ

Ayşe BAĞCA

Türkçeyi Mesele Edinmek

Ali Fuat Başgil, kendi tabiri ile öztürkçe hastalığının yayıldığı bir dönemde kaleme almış olduğu makalelerden oluşan küçük çaplı bir eser ile okuyucu karşısına çıkıyor. Kitap içerisindeki her bir bölüm, 1945 senesinin yaz aylarında Cumhuriyet ve Vatan gazetelerinde makale olarak çıkmış, daha sonra da 1948 senesinde "Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti" tarafından küçük bir broşür halinde neşredilmiştir. Başgil okuyucu ile arasına bir mesafe koymaksızın, bütün samimiyeti ile bir dertleşme ruh hali içerisinde okuyucusuna seslenir. Yazmış olduğu önsözde meramından bahseden yazar, neşredilen bu yazılar neticesinde aldığı tepkilerden bahsederken, bir yandan da yayınlanma aşamasında uygunsuz bulunup çıkarılan bölümleri imkân bulamadığı için kitaba dâhil edemeyişinin üzüntüsünü dile getirir.

Ali Fuat Başgil Kimdir?

Temel olarak dilde devlet zorlaması ile yapılan değişiklik ve yenileme çalışmalarının tenkidini bulacağımız bu kitabın, öncelikle yazarını tanıyalım. Ali Fuat Başgil 1893 yılında Samsunlu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Tanınmış bir ailenin çocuğu olup, ilköğrenimini Çarşamba, orta öğreniminin bir kısmını İstanbul ve bir kısmını da Paris'te görmüştür.

Vatanî görevini yedek subay olarak I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesinde ve 4,5 yıl cephe- den cepheye koşarak tamamlamıştır. Öğrenimine askerlik bittikten sonra devam etmiştir. Grenoble Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuş, Paris Hukuk Fakültesi'nde doktora yapmış ve Paris Edebiyat Fakültesi Felsefe Kolu ile Paris Siyasi İlimler Mektebi'nden diploma almıştır. Lahey Devletler Hukuku Akademisi'nin kurlarını tamamlayıp mezun olmuştur. 1929 yılında üç fakülte ve bir yüksekokul diploması ve hukuk doktoru unvanı ile memleketine dönmüştür. 1930 yılında Ankara Hukuk Fakültesinde doçent, daha sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi "Esas Teşkilat Hukuku" profesörlüğüne tayin edilmiştir. Yine aynı üniversitede 1943 yılında aynı bölümün kürsüsünde Ordinaryüs Profesörü olarak binlerce öğrenci yetiştirmiştir. 17 Nisan 1967'de İstanbul Kadıköy'de eşi ile birlikte yaşadığı evinde vefat etmiştir.

Cumhuriyet ile birlikte yapılmış olan pek çok yenilik ve inkılâba istinaden memleketin millî dili olan Türkçe üzerinde de yenileme, öztürkçeleştirme adı altında bir takım müdahalelerde bulunmaya çalışılmıştır. Dönemin akademisyen, siyasetçi, eğitimci, tıpçı, hukukçu pek çok önemli toplum önderlerine bu konuda destekleyici olmaları adına ikna çabalarına gidilmiştir. Bu konuyu benimseyip görev edinenler olduğu gibi Ali Fuat Başgil gibi şiddetle karşı duran isimler de olmuştur. Millî dilin uyduruk kelimelerle yeniden bir dil hâline getirilmek istenmesi Başgil'i harekete geçiren ve oldukça endişelendiren bir konudur. Başgil "*Bir memleketin dili o memlekette bilfiil yaşayan, yani konuşulan ve yazılan, gönüllere ve zekaya hitap eden dildir. Ve dilin milliyeti, kelime ve unsurlarında olmaktan çok, bünyesinde ve üslubunda; umumi ahenk ve edasındadır. Nitekim mimari bir eserin milliliği, mesela Süleymaniye camimizin Türklüğü, taşında tokacında değil, inşası tarzında ve terkinindedir. Süleymaniye Camiinin taşı, mermeri şuradan, buradan getirilmiştir diye bunları söküp atmamak, o canım şaheseri tahrip etmektir.*" diyerek millî olanı bir bakıma tanımlamıştır. Dildeki bir kelimenin her nereden alınırsa alınsın zaman içerisinde tekâmülünü gerçekleştirip millî bir unsur haline geleceğini savunur. Fakat ismarlama bir biçimde köksüz ve ruhsuz kelimeler imal etmek bir milletin intiharı olacaktır. Bu durum bir milletin yüz yılına mal olacak kadar tehlikeli bir durumdur. Bir nesil kendinden önceki bir nesli anlayamayacak ve bir bağ kuramayacaktır. Halk içerisinde kullanılan dil ile akademi ve siyasî cemiyet arasında kapatılmaz bir uçurum oluşacak, devlet ve millet arasındaki bağlar kopacaktır. Bu endişelerle karşı bir teyakkuza geçen Ali Fuat Başgil, pek çok aşağılama, engellenme ve hatta yargıya taşınan tepkiye maruz kalmıştır. Âlimleri bir gecede cahil bırakan bir harf devriminden sonra manevi olarak pek çok mahreme kasteden bu hastalıklı uygulama karşısında Başgil sağlam bir duruş sergilemiştir.

Atatürk'ün bir önerisi ile başlayan öztürkçe hareketi, onun Türkiye'nin dil bakımından parçalanmaya doğru gittiğini sezinlemesi sonucunda, 1935'de "Güneş-dil Teorisini" gündeme getirmiştir. Buna göre yeryüzündeki bütün hayat belirtileri bir ana kaynaktan yani güneşten çıktığı gibi, bütün diller de Türkçeden, bu ana dilden çıkmıştır. Şu halde, bu gün dilimizde Arapça ve Farsça gibi görünen kelime ve tabirler, hakikatte öyle değil, menşeleri zamanların karanlığı içine gömülmüş ve

unutulmuş Türkçedirler.

Bu konuda pek tartışma taraftarı olmayan Başgil, konuyu tatlıya bağlaması açısından bu fikri olumlu bulur. Fakat daha sonra İnönü dönemine geldiğinde öztürkçe meselesi yeniden gündeme taşınır. İnönü bir yararlılık gösterme sevdasıyla yeniden Türkçeye musallat olur. Ciddi baskı ve yaptırımlarla yeni neşredilen kitaplarla, okullarla, akademik çevreyi etkisi altına alarak bu idealini gerçekleştirmek ister. Çevresindekiler konuya "kraldan çok kralcı" bir yaklaşımla bakarlar, önünü ardını pek de hesaba katmazlar.

Başgil'in her fırsatta dile getirdiği, konu hakkındaki tenkitlerini bilen İnönü, onun ipini çekmeyi kafasına koymuş olsa bile çevresindeki vekillerin Başgil hakkındaki müspet söylemlerini dikkate alarak bundan vazgeçmiştir. Son olarak da daha içinden çıkılmaz bir hâl alan bu öztürkçe meselesinde Ali Fuat Başgil'in, Hasan Ali Yücel'e ifade ettiği "ilerisine gitmeyelim, fakat geriye de dönme-yelim" fikrini onaylayarak hatasına son vermiştir.

Kitapta olaylar pek çok hatıra ile iç içe anlatılmıştır. Dönemi ve koşulları gözlemlemek açısından sosyolojik de birçok ipucu veriyor bize. Ali Fuat Başgil yaşamı boyunca millî değerlere sahip çıkmış ve münevver bir toplum inşa etmeye çaba göstermiştir. Yine son söz olarak dilimizi ve bu haklı mücadeleyi korumak adına yapılması gerekenleri sıralayarak satırlarına son vermiştir.

Türkçe Meselesi, Ali Fuat Başgil, Yağmur Yayınları, 2018 İstanbul, S.s:92

DOSYA

NECMİYE ALPAY KILAVUZLUĞUNDA TÜRKÇENİN SORUNLARI

A. Erkan AKAY

Dil, onu kullananların çoğu için bir amaç değil araçtır. Konuşan ve yazarlar arasında dile özenler kadar onu hor görenler de bulunmakta, dolayısıyla zaman, dilleri hem zenginleştirmekte hem de yıpratmaktadır. Bu yıpranmanın, eğitim sisteminde anadili-yabancı dil dengesinin anadili aleyhine bozulması, gündelik işlerinde yabancı dilleri daha fazla kullananların anadillerini korumaya özen göstermemeleri, kültür yayılmacılığı, teknoloji üretenlerin dile kattıkları kelimelerin kolay kabul görmesi gibi sebepleri olmaktadır. Dilin gündelik iletişimden öte bir değeri olduğunu fark etmeyenlerden bu yıpranmayı tersine döndürmelerini veya en azından ona direnmelerini beklemek anlamsız olabilir ancak dili bir sanat eserinin yapı taşı olarak kullananların ihmâli kabul edilemez. Kusursuzluğu yakalamak mümkün olmasa da elden gelen özen esirgenmemelidir. Necmiye Alpay'ın, ilk basımı 2000 yılında yapılan "**Türkçe Sorunları Kılavuzu**", bu alanı dolduran nadide bir eser olarak dile dair hatalarımızın alışkanlığa dönüşmemesi için biz dil işçilerine yardımcı oluyor.

Kılavuz, hacminin çoğu kelimelerin yazım ve söylem yanlışlarını düzeltmekle ilgili olduğu hâlde bununla yetinmiyor. Bir imla kılavuzu olmanın ötesine geçerek, özellikle hatalı kalıpları, kullanımları ve cümle kurgularını düzeltme konusundaki işlevi ile önem kazanıyor. Bu öneme binaen sözlük düzenindeki bir kılavuzu incelemenin ve anlatmanın zorluğunu göze alacağım. İçerikten bazı güncel ve önemli parçaları örneklendirmemiz kılavuza olan ihtiyacın anlaşılmasını sağlayacaktır. Aynı zamanda kılavuzun çalışma prensibini de ortaya koymuş olacağız.

Adfiillere Ek Getirilmesi

"Yemeye" mi, "yemeğe" mi?

Adfiiller ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında araya bir Y harfi girmesi gerekiyor. "Baklavayı yemeye başladık", "yemek yemeyi unutma!" vb. Adfiiller sesteş oldukları adlarla karıştırılmamalı. Örneğin "yemek" sözcüğü ad olarak kullanıldığında ünlü harfle başlayan bir ek alınca sondaki

K harfinin yerini Y değil, Ğ harfi alır. "Yemeğe tuz koydun mu?", "bu yemeği unutma!" gibi (s.16). Bu bölümde gördüğünüz gibi, konu herkese hitap eden bir tarzla hem detaylıca açıklanmış, hem de örnekle pekiştirilmiş. Bu örnekler kılavuz boyunca, hatalı kullanım-doğru öneri çiftleri olarak devam ediyor. Yazar akademik dile hapsolmemiş.

Kılavuz, **ayrı-bitişik yazım tereddütlerine** değinirken bizlere sözlüklerle ilgili bir ipucu veriyor. Aradığımız ikiliyi sözlükte bulamıyorsak bu, kelimelerin ayrı yazılması gerektiği anlamına gelmiş. Eğer bulabiliyorsak onları bitişik yazılmış halde bulacağız. Sözlükler, kelimeleri tek tek ele alan kılavuzlar olduğundan bu basit mantığı kavramak zor olmasa gerek. Bu konudan bir örnek verecek olursak; kılavuzumuzda "anadil" ve "anadili" kelimeleri bitişik yazılıyor. Malumunuz TDK sözlüklerinde bu kelimeler ayrı yazılır. Dolayısıyla TDK sözlüğü hem az önce bahsettiğimiz sözlük mantığına ters düşüyor hem de "anayasa" kelimesini bitişik yazarak bir çelişkiye düşüyor. Kılavuzumuz bu çelişkiye düşmüyor. Bu konuda tereddüt yaşatan örnekler çok fazladır. Okuma ahengini korumak için birbirine sıkı sıkıya tutunmuş ve kalıplaşmış ikilileri bitişik yazmak gerektiğine inanıyorum. Yazarımız da yazarların benzer sözlük dışı tercihlerine saygı duymak gerektiğini ifade ediyor.

Neler Var?

"Alıntıların Yazılması" kısmında (s.23) 7 madde, "Ayraç (Parantez) Sorunları" kısmında (s.34) 5 madde, "Düzeltilme (Şapka) İşareti" kısmında (s.78) 5 madde, "Virgül Sorunları" kısmında (s.248-249-250) 9 madde ile ilgili konunun tüm ihtimallerini irdeleyen açıklamalar mevcut. Bu kısımları incelerken bazı kurallarda neden karara varılmadığını anlama imkanınız oluyor. Yabancı kelimelerin ve onlara gelen eklerin yazılışları açıklığa kavuşturulmuş (s.252). "Fiyat"ın ürünün karşılığı, "ücret" in ise emeğin karşılığı olduğunu öğrenip bundan sonra metinlerinizde bu ayırdı yapabileceksiniz (s.92).

Dilde tasarruf ilkesi, ihmal edildiğinde üst düzey okura sıkıntı veren konulardandır. Hele heceler ve kelimeleri sarfi çoğunluk tarafından benimsenegörsün; dil, içinden çıkılmaz bir çileye dönüşür. "Geçerlilik" yerine "geçerlik", "tutumluluk" yerine "tutum", "sorumluluk" yerine "sorum", "görmemezlikten gelmek" yerine "görmezden gelmek" gibi doğru ve sade kullanımlar dilin çir-

kinleşmesini ve çetrefilleşmesini de önleyecektir (s.95-96). "... gibi geçinmek", "... gibi addetmek", "pek yok gibi", "hemen hemen ... gibi" ifadelerindeki "gibi" (s.97), "yerine ikame etmek" ifadesindeki "yerine" (s.119), "kendine görev edinmek" ifadesindeki "kendine" (s.140), "kullanım şekli" ifadesindeki "şekli" sözcükleri de gereksiz yinelemeye sebep olmalarıyla bu ilkeye muhalefet etmektedirler. Yazarın "deneyimlemek" sözcüğünü kılavuzuna dahi almamış olmasını manidar buldum. Tabii tasarruf deyince aklımıza yazıyı yerli yersiz kırpma da gelmemeli. Diğer bölümlerde "Bir Fazlalığı", "Bir Eksikliği", "Çoğul Eki Yerine Bir" (s.46), "Çoğul Eki Eksikliği", "Çoğul Eki Fazlalığı" (s.63-64), "Olarak Eksikliği", "Olarak Fazlalığı" (s.184-185) başlıkları altında fazlalıklarla beraber eksikliklerin de yine doğru kullanım önerileriyle birlikte ele alındığını görüyoruz.

Bileşik özel adların yazılmasındaki hatalara

yazılı ve görüntülü basından aşınayızdır. Kılavuzumuz bu noktada bileşimin ikinci kelimesine göre davranmayı salık veriyor. Beyoğlu'ndan, Kırklareli'nden, Tekirdağ'dan gibi (s.44) ... Bunların yanı sıra "giriş yapmak", "çıkış yapmak", "dönüş yapmak" gibi kullanımlar da basın vesilesiyle dilimize yerleşen tepinmelerdir. Kılavuzumuz bu kullanımların gerektiği yerler olduğunu da belirterek yersiz olanları tespit ediyor ve bu mutedil yaklaşımıyla danışanına güven veriyor. Diğer yandan yayın süresini doldurma çabası ile sözüz uzatmaları ve sık güncellenen haber metinlerine düzeltmelerin müdahale edememesi nedenleriyle muhabirlerimizin dilinin günden güne bozulduğuna hep birlikte şahit oluyoruz. Bu nedenle muhabirlerimize bu kılavuzu bir başucu kitabı edinmelerini ve zaman buldukça onunla hemhâl olmalarını tavsiye ediyorum.

Karıştırılan Kelimeler

Bildiğiniz gibi sokak dilinin en büyük sorunlarından biri bazı kelime ve kavramların birbiri yerine kullanılmasıdır ve bu nadiren de olsa yazı diline de sirayet eder. Karşılık/karşın (s.52), karmaşa/kargaşa (s.135), katıksız/katışksız (s.137), kendi/kendisi (s.140), kendine özgü/kendine özel (s.141), keyfiyet/keyfilik (s.142), mahzur/mahsur (s.151), nasılsa/nasıl olsa (s.177), ne kadar/ne denli (s.178), pelesenk/persenk (s.193), rehin/rehine (s.199), tabii/tabii (s.224), yalnız/yalnızca (s.254) kullanımlarının birbirine karışması, -de bağlacının yazılması (s.68), dil düzeyi sorunu (s.73), "haiz" kelimesinin hatalı kullanımı (s.103), "teşrif" kelimesinin hatalı

kullanımı (s.234), red anlamındaki "hayır" ile iyilik anlamındaki "hayır" kelimelerinin söylenişlerindeki vurgu farkı (s.107), -ki eki fazlalığı (s.146), saatlerin yazılması (s.201), sayıların yazılması (s.206) gibi konularda birçok örnek ve düzelti önerisi kılavuzda yer alıyor.

Hem yazı hem konuşma dilinde çok rahatsız edici sorunlardan biri de **çifte edilgen** sorundur. Bu hata, yüklemi edilgen yapmak için kullanılan N ve L ünsüzlerinin bazı fiillerde ardı ardına kullanılmasıyla ortaya çıkar. "Kavranılmak" hatalı kullanım örneği olarak verilmiş ve doğrusunun "kavranmak" olduğu belirtilmiş. Yazar, edilgen duruma geçtiklerinde bazı fiillerin birbirlerine karışma ihtimali belirlediği için, insanların ikinci edilgenliğe ihtiyaç duyduklarını söylemiş. "Bir de o pantolonu deniyor", "benzine zam gelecek deniyor" cümlelerindeki "deniyor"lar farklı anlama geldikleri hâlde aynı şekilde yazılıyor. Bu karışıklık bilinçaltımızda bir fark ihtiyacı doğuruyor ve bilinçsizce "...zam gelecek deniliyor" ifadesini tercih ediyoruz; oysa bunun dilde teknik bir karşılığı yok (s.62). Bu gereksiz başvuru bileşik fiillerde söz konusu olunca ortalık iyice karışıyor.

"Hastalığın erişkinlerde de görülebileceği unutulmamalıdır." > görülebileceği

"Salt dil düzeyinde çalışabilinir." > çalışılabilir

"yorumlanılagelmiştir" > yorumlanagelmiştir. (S.62)

Görünen o ki cümlelerin gelişine ve gidişine güvenmeli, okurun cümleden doğru anlamı çıkarabileceğini hatırlamalı ve dili zorlamaktan kaçınmalıyız. Olmadık edilgenliklere başvurmak bizi hataya sürükleyecektir. Stephen King'in "Yazma Sanatı" adlı kitabında verdiği en önemli ipuçlarından birinin edilgen cümlelerden kaçınmak olduğunu hatırlıyorum. Elbette İngilizce ile Türkçe arasındaki yapı farkından dolayı edilgen cümleler aynı sonucu doğurmayabilir ancak fazla edilgen dilin metnin dengesini bozacağı aşikârdır.

Söz Dizimi Sorunları

Hem öğrenim hayatımız boyunca hem de okuma ve yazmalarımızda "**cümle düşüklüğü**" tabiriyle sık karşılaşırız. Kılavuz bu konuyu oldukça ayrıntılı ele almış ve birçok alt başlık açmış. Yükleme yakınlık, öznenin yeri, özne yüklem tutarsızlığı, art arda gelen fiillerde edilgen çatı, art arda gelen sıfatlar, niteleyenle nitelenenin karıştığı cümleler, art arda gelen adların türdeşliği, art arda gelen adlarda ekler, iyelik eki sorunları başlıklarına ilaveten sözlü anlatımdaki incelikler ve pürüzler bu bölümün başlıklarını oluşturuyor (S.213-218). Cümlelerin vurgusunu yükleme yaklaştır, özneyi başta veya sonda kullan, önce yüklemle öznenin tutarlılığını, sonra ard arda sıraladığın kelimelerin bütüncül tutarlılığını mutlaka kontrol et. Kılavuzun verdiği bilgileri öğüde dönüştürmeye çalışınca ortaya böyle bir özet çıkıyor. Bu öğütler metnimizi basit ama yıldırıcı hatalardan kurtarabilir. Özellikle, uzadıkça öznesiyle yüklemi arasındaki bağı kaybeden cümleler ustalık değil acemilik göstergesi oluyor. Öncelikle cümleleri kısaltmalı, sadeleştirmeli, ağırdal değil özlü hâle getirmeli.

Virgöl Sorunları

Kılavuz bu bölümde virgölün kullanılacağı durumları sıralamanın ötesine geçmiş; hatalı virgöl kullanımlarını dokuz başlık altında detaylandırmış. İnce noktalara temas etmiş.

Sorunlu örnek: "Şimdi ismini verip, ihbar etmeyeceğim iki mühim gazeteci kardeşle."

Yazar, söz konusu gazetecilerin ismini veriyor olsaydı, cümledeki virgöl yerinde olurdu. Vermediğine göre, virgöl gerekmiyor (s.248).

Konuşanın babası olduğu sanılabilir.

Konuşanın, babası olduğu sanılabilir. (s.249)

Buradaki gibi anlam değiştiren virgöl hatalarını

düzeltilmekle birlikte TDK imla kılavuzlarında kural olarak verilen "ve", "veya", "ile" gibi bağlaçlardan sonra virgöl koyulmaz ifadesinin yol açabileceği sorunlardan da bahsedilmiş. Kuralın istisnaları olabileceği yine örneklerle gösterilmiş.

Bu anlayış temelde idealist, ve sistemli olmayan bir biçimde de Hegelcidir.

Ahmet, Lara ile var olmanın anlamını, yaşamın sırrını keşfedecektir.

Ahmet, Lara ile, var olmanın anlamını, yaşamın sırrını keşfedecektir. (s.249)

İngilizcenin Tuzakları

Yazar, İngilizceden dilimize geçen veya Hollywood Türkçesi dediği çevirilerle metinlerimize ve filmlerimize bulaşan dil sorunlarına kılavuzun gövdesinde birçok kez değinmiş ve kılavuzun sonunda bunları derlediği özel bir bölüm de açmış. Özellikle çok uluslu kurumsal şirketlerde "aksiyon almak" ifadesi yaygındır. "To take action" fiilinin dilimize sokulmuş hâli olan bu ifade aslında bunu kullananların dil beceriksizliğinden başka bir şey ifade etmiyor. Zira dilimize geçtiğinde harekete geçmek, eylemde bulunmak anlamında kullanılan bu ifade İngilizcede "önlem almak" niyetiyle kullanılıyor (s.267). Oysa bugün çeviri yazılımları dahi bu hatalı geçişi kabullenmiş ve "harekete geçmek" anlamını benimsemiştir. "Fitness" kelimesi zindelik, dinçlik olarak çevrilebilecekken TDK sözlüğüne olduğu gibi girmiş ve "sağlıklı yaşam" karşılığıyla yer edinmiş. Bu anlam yüksek ödüllü bir bilgi yarışmasında sorulduğunda ve yarışmacıyı faka bastırıldığında çok üzölmüş, haksızlığın büyük bir maddi kayba dönüşmesine içerenmişim. Bu durumda "fitness yapmak", sağlıklı yaşam yapmak anlamına mı geliyor dersiniz? "Casting", "catering" gibi sözcükler de daha makul karşılıkları varken hem sözlüklere hem de hayatımıza oldukları gibi girmiş diğer sözcüklerden (s.269). "Toplantı set etmek" gibi abuk sabukluğun zirvesinde sözler kullananlar çoğunluktaiken bu sözcüklere muhalefet etmek elbette kifayetsiz kalıyor ama dilimizi kapıp gidiyor oldukları da bir o kadar gerçek. Örneğin "know-how" kelimesinin Türkçesini bir çırpıda bulabilecek, ve konuşmalarında onu tercih edecek yönetici pek az bulunur. Bu kelime o kadar benimsenmiştir ki Türkçesi neydi diye sorsanız, muhatabınız bir paragraflık açıklama yapmak zorunda kalır. Oysa kılavuzumuz, yerine göre "beceri" ya da "uygulama yetisi" ifadeleriyle onu karşılayabileceğimizi

söylüyor (s.270). İş hayatına yerleşmiş bir kavram olduğundan ben "işbilgisi" karşılığını uygun görüyorum, zira çoğunlukla "aktarmak", "almak", "vermek" fiilleriyle birlikte kullanıldığında kalıplaşması daha kolay olurdu.

Sonuç

Necmiye Alpay, dilin gerek teknik gerek kullanım kaynaklı sorunlarına mesai harcamış, çitayı bir imla kılavuzunun üzerine taşımıştır. Yazı işlerine meraklı ve yazı işlerinden sorumlu herkesin bu kılavuzu edinmesi, kitaplığının rafında değil masasının üzerinde hazır bulundurması elzemdir. Ancak kolay ulaşılabilen yetkin kaynakların kullanımı, özen ve işbirliği sacayaklarının birlikteliğiyle metinlerde kusursuzluk sağlanabilir. Sözlük ve kılavuzlara erişim çağın şartlarında kolaylaşmıştır. Onları kullanma niyetinde birleşenlerin göz nuru olarak tamamlanan metinler okuma zevki verecek, dimağımızı genişletecektir.

Çocuk Okura Kitap Tavsiyesi: Yazının sonuna her zaman olduğu gibi çocuk-geç okurlar için iki kitap tavsiyesi ekleyelim. Bu sayımızda gündeme aldığımız kılavuzun mimarı Necmiye Alpay, küçük felsefe meraklıları için iki kitabı Fransızcadan çevirerek Türkçemize kazandırmış.

Bilge Sokrates'in Ölümü, Jean Paul Mongin, Metis Yayınları, 2016.

Martin Heidegger'in Böceği, Yan Marchand, Metis Yayınları, 2017.

KAYNAKÇA;

Alpay, Necmiye. (2020, 7. Basım 2021) Türkçenin Sorunları Kılavuzu. Metis Yayınları.

DOSYA

SÖZCÜKLERİN PEŞİNDE BİR ÖMÜR: DELİ VE DAHÎ

Şerife Saliha BUĞA

"Her şeyin tarihini belgelemek, Tanrı'nın yarattığı her şeyi izah eden bir kitabı dünyaya sunmak istedim." (Deli ve Dâhî filminden)

Allah (c.c) ilk insanı, atamız Hz. Âdem'i, yarattı ve bütün varlıkların isimlerini öğretti ona (2/31). Şeytanın, ayaklarını kaydırmak suretiyle, onları buldukları konumlarından çıkardığında ise Hz. Âdem Rabbinden birtakım kelimeler alarak tövbe etti ve tövbesi kabul edildi (2/37). Nihayetinde âlemlerin Rabbi cennetten çıkarılıp dünyaya sürgün edilen insanoğlunun, farklı kavimlere ayrılması gibi, dillerinin de farklı olmasını murat etti. Peki, Wittgenstein'in dediği gibi, bu dillerin/dilimizin sınırları varlığımızın sınırlarını mı teşkil etmektedir? Yine onun ifadesiyle, dil dünyayı kurmakta mıdır? Ya da Heidegger'in dediği gibi, dil Varlık'ın evi midir? Aslında bu soruların cevabı çok da gizli değildir; Kur'an'a kulak vermek cevaba erişebilmek için kâfi gelecektir. Zira yüce Allah renklerimiz farklı olması gibi dillerimizin farklı olmasının da varlığının ve kudretinin delillerinden sadece biri olduğunu buyurmaktadır (30/22). Yani dil, İhsan Fazlıolu'nun da ifade ettiği gibi, *"Varlık'ın tecellilerinden biridir... Dünyayı kurmaz, yalnızca ifade eder ve dile getirir."* (Fazlıoğlu, s. 59) Ancak bu dilin önemini eksiltmez; çünkü *"Dil, düşüncenin bir ifadesidir."* (Fazlıoğlu, s. 161) Öyle ki insan kimliğinin en önemli parçalarından birisi olan ana dilini korumak yerine ondan uzaklaşmaya başlarsa düşünemez; taklit etmekten ileri gidemez.

Kelimelerden örülmüş bu dünyada ise her toplumun, dillerinde yer alan kelimelerin anlamlarını, köklerini, türlerini, deyimlerini öğrenmesi, kısacası derin bir deniz olarak niteleyebileceğimiz dilinin derin sularına dalabilmesi için mihmandarlara ihtiyacı vardır. O mihmandarlığı yapacak olan da sözlüklerden başka bir şey değildir. Bir sözlüğün meydana gelmesi ise hiç kolay bir iş değildir; uzmanlık istemekle birlikte, büyük sabır da gerektirmektedir. Zira dilin canlı bir varlık olması sebebiyle

bir sözlük için tamamlanma diye bir durum pek mümkün olmadığından insanın ömrünü alabilmektedir. Bu sürecin zorluğunun bilincinde olan Ali Ural Türkçeye gönlünü ve ömrünü vermiş, Doğan Büyük Sözlüğü'nün yazarı Mehmet Doğan için şu sözleri sarf edecektir: *"Güzel işler kendiliğinden güzel olmuyor, irade sahibi adamlar meşaleyi yakmadıkça bütün projeler karanlıkta kalıyor. Düşlerin gerçekleşebilmesi kuşatıcı bir bakışla mayalanmalarına bağlı ve yeni Nasrettin Hocalara ihtiyaç var bu yüzden. Doğan'ın gölü mayalamaktan daha zor bir işe kalkıştığını söylesek abartmış olmayız"* (Özbahçe, s. 285).

İşte yazımızın konusunu teşkil edecek olan, Oxford İngilizce Sözlüğü'nün çıkış hikâyesini konu alan, yönetmen koltuğunda Ferhad Safinia'nın oturduğu, başrollerini Mel Gibson ve Sean Penn gibi usta oyuncuların paylaştığı, 2019 yapımı biyografi türündeki filmimiz de böyle zor, sancılı bir süreci gözler önüne sermektedir. Nasıl olduğuna isterseniz gelin birlikte kısaca bir göz atalım.

Deli Ve Dâhî Filmine Kısa Bir Bakış

Mehmet Doğan'dan yüz yıl kadar önce yaşamış olan, döneminde meşaleyi yakma atılganlığını göstererek yirmi yıldır üzerinde çalışılmasına rağmen bir türlü tamamlanamamış olan Oxford İngilizce Sözlüğü'nün tamamlanmasına öncülük etmek adına kolları sıvayan dil sevdalısı James Murray'ın (Mel Gibson) karşılaştığı engelleri aşarak sözlüğün editörlüğüne getirilmesi sahnesiyle karşılar film seyircilerini. Bütün tutkusu dil olan, yıllardır bunun için kendisini hazırlayan Murray kendinden öncekilerden farklı bir yol deneyecek, İngilizcenin konuşulduğu topraklarda yaşayan insanlara yardım çağrısında bulunarak bu işin altından hep beraber kalkmayı talep edecektir. *"İngiliz dili adına yazılacak bir sözlük için İngilizce konuşan Büyük Britanya, kolonileri ve Amerikan halkına kitaplar okuyup hülâsa etmeleri için yapılacak bir davet."* şeklinde başlayan davet mektuplarını insanlara ulaştırmaya başlarlar. Bu mektuplar kısa zamanda dönüşler almalarına vesile olacaktır; postalar kelimeleri Murray'a taşımaya başlamıştır. Dört bir taraftan kelimeler gelmeye devam ederken Murray'ın yolu, sığınmacı olarak İngiltere'ye gelmiş, ancak gördüğü sanrılar yüzünden bir insanın canına kıymış, bu yüzden de mahkeme kararıyla akıl hastanesine gönderilmiş, Birleşik Devletler ordusundan emekli yüzbaşı cerrah Dr. William Chester Minor (Sean Penn) ile kesişecektir. Bir kitabın arasında onun kalem aldığı çağrı mektubuna denk gelen doktorun dünyasında bu büyük yankı uyandıracak ve doktor

sözlüğe binlerce kelimelik yardımında bulunacaktır. Murray ve ekibi çalışmalarında, Minor sayesinde, iki kat hızlı ilerleme kaydedeceklerdir. Bu süreçte delilik ile dâhîlik arasındaki ince çizgide gelgitler yaşayan doktorun vaziyetinden ise Murray sözlüğün ilk cildini ona hediye etmek üzere yanına gittiğinde haberdar olacaktır. Fakat bu durum "Biri İskoç, biri Amerikan; biri Oxford'dan, biri Yale; ikisinin de saçları ağarmış. Biri dâhi diğeri ise deli." iki kişi arasında büyük bir dostluğun oluşmasına engel teşkil etmeyecektir. İlerleyen zamanlarda Minor'un hastalığının nüksetmesi yeni sözcükler göndermesine engel teşkil edince sözlüğün ilerleme hızında bariz yavaşlamanın baş göstermesi ve onun içinde bulunduğu vaziyetin dışarı sızdırılması, pusuya yatmışçasına Murray'ın bir hata yapmasını bekleyenlerin eline koz vermiş olur. Nihayetinde de bu kişiler onun sözlüğün başından alınmasına sebep olacaklardır. Bu haber, gecesini gündüzüne katarak kendini sözlüğe adayın, bunun için ailesine bile yeterli zaman ayıramayan Murray için büyük bir yıkım anlamına gelmektedir. Dertleşmek için yanına gittiği arkadaşı Freddie ile aralarında geçen diyalog ise yazımızın girişinde ifade ettiğimiz şeylerin özeti mahiyetinde gibidir:

"-Her şeyin tarihini belgelemek, Tanrı'nın yarattığı her şeyi izah eden bir kitabı dünyaya sunmak istedim. Hiç değilse İngilizce olarak. Ama beni mağlup etti. Şimdi ise benim için anlam ifade eden her şeyden oldum.

-Hiçbir dil, ilelebet olduğu gibi kalamaz James. Yaşamın ötesine zuhur etmiyorsa tabii.

-Fakat mutlak surette tamamlanmamışsa nasıl nihayete erebilir?

-Bize verdiğin yürek sarsıntısının ilk darbesi bu işe verdiğin katkıydı. Senden sonra gelecek nesiller, onlara yolu gösterdiğin için bunu devam ettirebileceklerdir. Lâkin asla tamam olmayacak. Bırak gitsin, kendine vakit ayır."

Sonuç

Murray pes etmeyi hiç düşünmeyecektir. Hakını aramak, tutkuyla bağlı olduğu işine geri dönebilmek için, Churchill dâhil, çalmadık kapı bırakmayan Murray nihayetinde işinin başına dönerek yaktığı meşaleyi ömrünün sonuna kadar taşımaya devam edecektir. Öyle ki onun bu gayreti 1908'de şövalye nişanı ile ödüllendirilmesini sağlar. Cihan

Aktaş kaleme aldığı bir yazısında: "Size düşünme ufkunu açan bir kelime öğreten yazar, o kelimeyi kullandığınız her metinde cümlelerinize karışır" (Özbahçe, s. 186) der. Murray hayata gözlerini yumduğu vakit arkasında T harfine kadar tamamlayabildiği binlerce kelimedenden oluşan dev bir eser bırakarak geride kalan insanların her metninde yaşamaya devam etmiştir anısıyla.

Nihayetinde film, Cumaoglu'nun kıymetli eserinde (Cumaoglu, 2021) yer alan filme dair incelemesinde dikkat çektiği üzere, ciddi bir İngilizce propagandasına yer vermektedir. Ancak hem bir dilin insan hayatındaki yerine, insanın düşün dünyasındaki önemine vurgu yapması hem de dile ömrünü adanmış insanların geçtikleri yollarda karşılaştıkları sıkıntıları, yaptıkları fedakârlıkları bir nebze de olsa gözler önüne sermesi sebebiyle oldukça kıymetli bir yapım olduğu görüşümdedir. Umulur ki film bu açılardan kıssadan hisse çıkarmamıza; ana dilimiz güzel Türkçemizin kıymetini anlamamıza, onu koruma noktasında gerekli hassasiyeti göstermemize vesile olur. Bu yolda emek harcayan; bu yola ömürlerini adayan kıymetli insanlara minnetle...

Film: Deli Ve Dâhî

Yönetmen: Ferhad Safinia

Yapım Yılı: 2019

Kaynakça

Cumaoglu, U. (2021). *Vertigo Etkisi*. İstanbul : İzdiham Yayınları.

Fazlıoğlu, İ. (2020). *Soruların Peşinde*. İstanbul: Ketebe Yayınları.

Özbahçe, O. D. *Mehmet Doğan'a Armağan*. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.

DOSYA

DİL VE KÜLTÜR İLİŞKİSİNİN TÜRKÇE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Murat DENİZ

Dil, bir toplumun ya da bir milletin sözsözsel anlatım dizgisi, duyguları, düşünceleri, seçimleri açıkça göstermeyi mümkün kılan her türlü işaret sistemi olarak bilinç içeriklerini, duyguları, arzuları, düşünceleri tutarlı bir anlam çerçevesi ya da modeli içinde ifade etme yolu ya da yöntemidir. En yalın anlamda dil, insan düşüncelerinin, bilgi ve birikimlerinin dışı aktarım aracıdır (Karabulut, 2021) . Dil, insanla insan, insanla diğer var olan şeyler arasında birleştirici bir ilişki kurar. Öyle ki, insan olmak, dilin eseridir. İnsan ancak dili sayesinde insandır. Dil olmadan insan ile hayvan arasındaki varlık farkı ortadan kalkar. Dil olmadan insan, ne bilgi, teknik, sanat, felsefe... gibi üstün başarılarla ulaşabilir, ne de onun her türlü faaliyetleri, değer duyguları, hürriyeti vb. hususlar kendi içinde anlam taşır. Çünkü bütün bunlar, toplum içerisinde fikir ve duyguların dil ile naklinden doğmuştur (Yazoğlu, 2002) . Dil, bireylerin üyesi olduğu topluma olan bağlılıklarını ifade eder ve onlara bir hüviyet kazandırır. İnsan, dünya ya geldiği toplumdaki ve zamandan ayrı düşünülemez. Bireyler var oldukları toplum ve o toplumun diline karşı sorumlu olarak doğarlar. Bu sorumluluk karşılıklı bir ilişkiyi meydana getirir. Bu ilişki ile birlikte dil bireye toplumun kültürel değerlerini verir, bireyde dilin güncel ve dinamik yapısını koruması için ona can verir.

Birçok görüşe ve Ziya Gökalp'e göre, dil bir kültürel değerdir. Toplumlarda ortak bir düşünce etrafında toplanan dil, milletlerin geçmişlerinden aldıkları bir mirastır. Ortak tarihe sahip bireyler aynı zamanda ortak bir kültüre de sahiplerdir. Kültürel birikim dil aracılığıyla bireylere aktarılır. Bu vesile ile bireyler bir yandan dillerini öğrenirken bir yandan da atalarının milli ve manevi değerlerini ve yaşam şekillerini öğrenmiş olurlar.

Kültür, Latince "toprağı ekip biçme" anlamına gelen "Culture" kelimesi ile Fransızcadan dilimize girmiştir. Kültür, kapsamı açısından oldukça geniş bir konudur. Bir milletin, yüzyıllar boyunca ortaya çıkardığı yaşam tarzlarının kodlarını içine alan hafıza gibidir. Kültür, milletin asırlar boyunca ilgi, algı, tutum ve davranışlarla tezahür eden yaşam biçimi, maddi ve manevi değerler toplamı olup nesilden nesile aktarılmıştır (Göçer, 2012). Gökalp'e göre kültür, bir milletin dini, ahlaki, akli, estetik, lisanî, iktisadi ve fenni hayatlarının ahenkli bir bütünüdür (Gökalp, 1975). Yine Ziya Gökalp, "hars" diye ifade ettiği, kültürü milli; medeniyeti ise evrensel olarak ifade etmektedir. Kültürü, ortak geçmişe sahip bireylerin ortaya çıkardığı ve medeniyetinde kültürlerin etkileşimi ile oluştuğunu söylemektedir. Peki, bu ifadede ki gibi kültür gerçekten milli mi? Ya da medeniyet gerçekten evrensel mi? Bu soruyu uzun zamandır kendime sormaktayım. Bir millet

kendi kültürünü inşa ederken başka kültürlerden hiç mi etkilenmez? Kültürel etkileşime kapalı milletlerin gelişemediği ve zamanla yok olmaya yüz tuttuğu bilinen bir ifadedir. Buna karşılık kültürün kapalı olduğu ve milli olduğunu söylemek eksik bir ifade olabilir. Eksik yanı şu olabilir ki; milletler, milli kültürlerini inşa ederken, kendi değerlerinden taviz vermeden, kendi değer ve yargılarına bağlı kalarak coğrafi etki içerisinde başka kültürler ile temas kurarlar. Temas kurulan farklı kültürel değerleri kendi kültürü içerisinde harmanlar ve o kültüre esir olmak yerine o kültürün kimi yanlarını kendi değerleri ile yeniden yorumlar. Bu vesile ile farklı milletlerin etkileşimi, milli kültürü ortaya çıkarır.

Dil, kültürü asırlar boyunca taşıyan bir lokomotif gibidir. Şuan dünyada kaç dilin konuşulduğunu söylemek oldukça zordur. Çünkü nerdeyse her millet ve topluluğun kendine has bir dili vardır. Bununla birlikte çeşitli tespitlerde üç binin üzerinde dil olduğu söylenmektedir. Tam olarak nasıl oluştuğu bilinmemekle birlikte dillerin ses taklidinden doğdukları düşünülmektedir. Ve yine birçok dil henüz yazı dili aşamasına dahi gelemediği ve konuşma dili olarak varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir. Türk yazı dili ile alakalı ilk bulgular M.S. VIII. Yüzyıla kadar uzanmakta ve Asya'dan, Anadolu'ya ve Avrupa'ya kadar ulaşmaktadır. İlk Türk alfabesiyle yazılmış olan Orhun Abideleri dilimizin ilk yazılı örneğidir. Her bir sözünün manalarla dolu olduğu bu üç yazıttan oluşan abide asırlar öncesinden bir nidadır. Bu geniş coğrafya ve uzun tarihsel zaman içerisinde, Türkler birçok yazı dili de kullanmışlardır. Bunlar; Kök-Türk, Uygur, Arap-İslam, Kiril ve Latince'dir. Bu değişimlerin neredeyse hepsi farklı bir kültür ile karşılaşma sonucunda meydana gelmiştir. Bu dil değişimlerine baktığımızda tam manasıyla bir kültürel kopuş ya da tam bir kültür emperyalizmi sonucunda oluştuğunu söyleyemeyiz. Burada güçlü ya da köklü kültürün baskın gelmesi söz konusudur. Ama buna rağmen Türkçe asırlar öncesinden günümüze kadar varlığını korumuş ve tarihin her döneminde var olmuştur. Uygurlar, zamanında değişim din eksenli olmuş ve din değiştiren Türkler bununla birlikte yazı dillerini değiştirmişlerdir. Arap-İslam'da aynı şekilde olup İslam dine geçen Türkler, İslam dininin etkisi ile bu alfabe kullanmaya başlamışlardır. Kiril alfabeti ise Rus emperyalist politikası ile kullanılmıştır. Latince'de ki durum ise yeni kurulan Türk devletinin 1 Kasım 1928 yılında, 10. Yüzyıldan bu tarihe kadar Türk devletlerince kullanılan Arap Alfabesinin, Türkçeye uygun olmamasından dolayı değiştirerek yani alfabe geçmesiyle başlamıştır.

Yeni Türk Devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, 1928 yılında bir dil devri-

mi yapılarak, Osmanlıca diye ifade edilen ama Osmanlı Türkçesi tabirinin daha doğru olacağını düşündüğüm yazı dilinden vazgeçilmiştir. Bu vazgeçiş sırasında Osmanlı Türkçesi ve Osmanlı ile alakalı olumsuz birçok değerlendirmede ortaya atılmıştır. Dil devriminin yapıldığı ortam, sözde gerekliliği ve Osmanlı dönemi oldukça olumsuz eleştirilere maruz kalmıştır. Bir makalede geçen ifadeler ile "bazı kesimler Cumhuriyetin kuruluşundaki alfabe değişikliğine karşı çıkmaktadır. Yaklaşık dokuz asır boyunca kullanılan alfabeden çıkılması şok etkisi yaratmıştır. Oysa Cumhuriyet devri geçmişteki çaba ve gayretlerin neticelendiği bir dönem olmuştur. Matbaanın 'gâvur icadı' olduğuna inanılması ve bir asır geç gelmesi gibi durumlar ilim ve teknikte Batı'yı ya da gelişen ülkeleri takip etmemeyi doğurmuştur. İslam medeniyeti ilerlemeye açık bir özellik taşıırken zihni ve kültürel açıdan Arap etkisine giren Osmanlı'da Türk kültürü geri planda kalmıştır. Bu durum Selçuklu'dan beri mevcuttur" (Efe, 2020). Ve bilinen ifadeler ile Osmanlı Türkçesinin, Türkçeye uygun olmadığı, okunmasının zor olduğu, okur-yazar oranının düşük olduğu. Bu genel ifadelerde ki niyetin çokta iyi olmadığı kanaatindeyim. Çünkü bu ifadeleri kullananlar, dil devrimi ve yapılan nice devrimler ile öz değerlerine yabancılaşmış bir milletin ortaya çıktığını görmek istemeyenlerdir. Bu inkılâp ile asıl amacın bir milletin geçmişi ile bağıni koparmak, laik ve Avrupalı bir nesil inşa etmek olduğu bilinen bir gerçektir. Bu süreçte yapılan en önemli hamlenin de İslam ve İslam dünyasıyla olan ilişkileri koparmak olduğu su götürmez hakikattir. Unutmamak gerekir ki 7. Yüzyılın ortalarında İslam'ı tanımaya başlayan bu millet akınlar halinde ve büyük bir muhabbet ile bu dini kabul ettiler. Bu kabul edişin akabinde de dini terimleri öğrenerek bunları kendi dillerine yani Türkçeye geçirdiler. Bunlar Türkçenin bir zenginliği oldu. Akabinde Anadolu'ya gelen Türkler çeşitli bağlar kurarak ve birlikte yaşmanın bir sonucu olarak hem kültürel hem de dil noktasında birbirlerini etkilediler.

Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsçayı Türkçe potasında kaynaştırarak hem kendine zenginlik katmıştır hem de bu dili kullananların kelime ve kavram dünyasını genişletmiştir. Osmanlı Devleti nasıl ki birçok unsuru bir arada tutmuşsa, Osmanlı Türkçesi de aynı şekilde farklı dilleri bir arada tutarak Türkçeyi korumuştur (Ak, 2017). Osmanlı Türkçesinin kaldırılmasının olumsuz birçok etkisi olmuştur. Osmanlı Türkçesinin terk edilmesiyle, 600 yıllık zamana yayılan bir devlette yazılmış olan ilmi, dini, tarihi, edebi vs. eserler okunamaz hale gelmiştir. Arşivde sayısız belge ve evrak beklemekte ve herkesin dilinde olan ve sıradan bir söz halini alan ama bir o kadar da insanın içini yakan

ifade, dedelerimizin mezar taşını dahi okuyamaz hale geldik. Günümüzde bu eserlerin okunabilmesi için Osmanlı Türkçesinin öğrenilmesi bir gerekliliktir ve her bireyin Osmanlı Türkçesini öğrenmesi bir sorumluluk ve zorunluluktur.

Günümüze baktığımız zaman ise özellikle bulunduğumuz coğrafya ve çevremizde cereyan eden olaylar bize nasıl bir durumun içerisinde olduğumuzu göstermektedir. İslam dünyasına karşı başlatılan mücadele bir kültür emperyalizmi şeklinde devam etmektedir. Kendi kültürüne ve tarihine yabancı bireyler, kendi kitaplıklarından uzakta kalarak yabancı ellerden medet umar hale gelmiştir. Daha ötesi kendi öz değerlerine ağızlar dolusu hakaretleri aydınlık ve çağdaşlığın bir gerekliliği olarak görmekteyiz. Dillerinde Türkçeden uzak lisanlar, giyim kuşamlarında bu toprağın kültüründen bir parça dahi olmayan insanlar türedi. Türkçe ve İngilizceyi harmanlayarak garip bir dil oluşturan bu nesil yabancı kelimesiz tek bir söz dahi edemez oldu. Tabelalar yabancı kelimeler ile doldu, dil eğitimi ile İngilizce bir birine karıştı. Yabancı dilde eğitim bir moda halini aldı ve anadilini tam bilmeyen çocuklar daha anaokulunda yabancı dil eğitimi alır oldu. Türk Edebiyatı yerine Türkiye Edebiyatı diyen aklı kendinde saklılar peydah oldu. Belki de Türk tarihi boyunca Türkçe ve Türk kültürü hiç uğramadığı kadar büyük saldırılara uğrar oldu.

Sonuç olarak, dil ve kültür birbirini takip eden ve ayrılmaz iki parçadır. Dil ne kadar zengin olursa kültürde aynı zenginliğe sahip olur. Dile ne kadar sahip çıkarsak kültürümüzde o kadar sahip çıkmış oluruz. Kültürün var olması dile bağlıdır ve dilimize sahip çıktığımız kadar varız. Bundan dolayı dilimizin sağlam yapısını korumalı ve bu yapı içinde kültürümüz her daim var edebilmeliyiz.

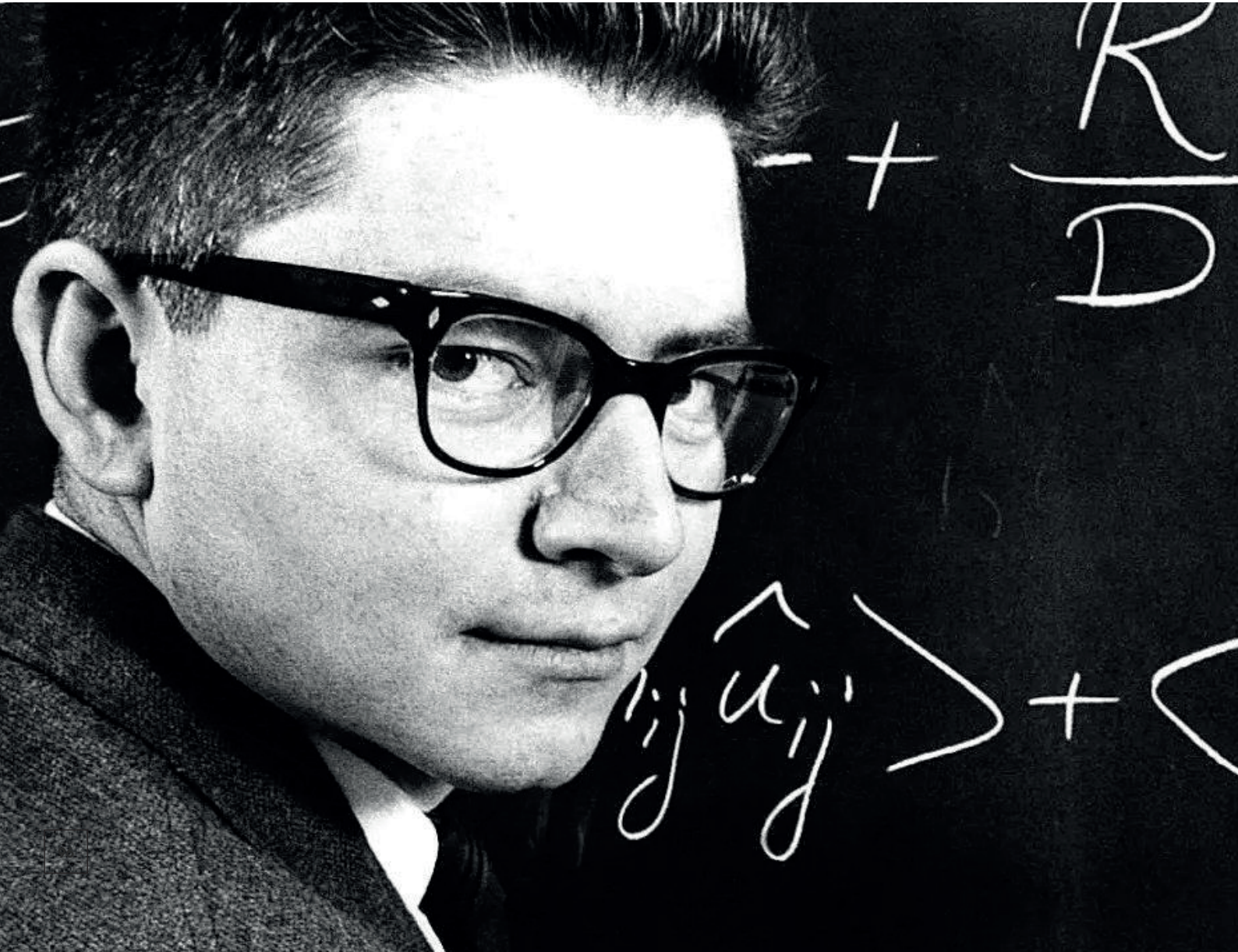
Kaynakça

- Ak, M. (2017). Dilde Birlikte Yaşama Tecrübesi Olarak Osmanlı Türkçesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16-33.
- Efe, K. (2020). Dil Medeniyet İlişkisi ve Arapça Etkisi Açısından Türkçe. *Türk Dünya Araştırmaları*, 281-294.
- Göçer, A. (2012). Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine. *Türk Dili*, 50-57.
- Gökalep, Z. (1975). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Sebil Matbaacılık.
- Karabulut, S. (2021). Medeniyet Dili Olarak Türkçe. *Akademik Sosyal Bilimler Dergisi*, 334-343.
- Yazoğlu, R. (2002). Dil- Kültür İlişkisi. *EKEV Akademi Dergisi*, 21-43.

DOSYA

ÖMRÜNÜ TÜRKÇEYE ADAMIŞ BİR MÜCADELE İNSANI: OKTAY SİNANOĞLU

Tuba YAVUZ

Bir milleti oluşturan bireyler arasında iletişimi sağlamak, onların geçmişle bağını kurmak, düşünce dünyalarını şekillendirmek dil vasıtasıyla gerçekleşir. Bu bağlamda millî bilinç ancak dil bilinci ile oluşur. Türk dili sadece devletin belli kurumlarının ya da dil bilimiyle meşgul olanların üzerine düşüneceği sınırlı bir alan değildir. Devlet eliyle, yasaklarla, yasalarla, teşvikle dil bilinci bir yere kadar oluşur ancak kalıcı, köklü bir idrak için toplumu oluşturan kişilerin Türkçeyi bilmesi, dilin mantığını kavraması, belli bir şura erişerek hareket etmesi gereklidir. Dil, kültür aktarıcısı olmasının yanında kültürü de oluşturur. Zira düşünceler dille şekillenir, bildiğimiz kelimelerle düşünürüz, öğrendiğimiz kelimeler sınırcı yazabiliriz.

Dil canlıdır, değişkendir, diridir. Bütünleşmeyi sağladığı gibi bölünmeye de neden olabilir. Toplum oluşturur; vatani vatan yapar. Bugün Türkçe üzerine hangi meseleyi tartışsak tartışalım şüphesiz aklımıza ilk gelen isim Oktay Sinanoğlu'dur. Ömrünü millî kültüre, Türkçeye adanmış küresel dünyanın sömürge anlayışı karşısında Türkçeyi evladını kucaklar gibi kucaklamış, nerede olursa olsun, nasıl baskı altında kalırsa kalsın direnmiş, bilim dili olarak Türkçe için çalışmış bir mücadele adamıdır o.

Oktay Sinanoğlu, dil meselesini kültür meselesi olarak görmüş bu konudaki düşüncelerini çeşitli dergi ve gazetelerde yayınladığı makalelerde, katıldığı konferanslarda dile getirmiştir. Düşüncelerini anlatarak halkın belli bir şura ulaşması için pek çok kitap yazmıştır. Bu kitaplardan bazıları şunlardır: *Bye Bye Türkçe* (2000), *Büyük Uyanış* (2002), *Ne Yapmalı* (2003), *Hedef Türkiye* (2002), *İlerisi İçin* (2007). Ayrıca bilimin Türkçe olması gerektiğini savunmuş bu bağlamda da eserler yazmıştır. *Türkçe olarak Fiziksel Kimya Terimleri Sözlüğü* (Türk Dil Kurumu, 1978), *Açıklamalı Fizik Kimya Matematik Ana Terimleri Sözlüğü* (Türk Dil Kurumu, 2007) bu eserlerden bazılarıdır. Onun kadar bu mesele için çalışan, Türkçenin bilim dili olması konusundaki ısrarından vazgeçmeden mücadele eden kişi maalesef ki azdır. Özellikle yabancı dille eğitim meselesine sıkça değinmiş, sömürgeleştirilmek istenen Türkiye'ye karşı en

büyük hamlenin dilini sömürgeleştirmek ve yok etmek olduğunu hem kitaplarında hem konferanslarında dile getirmiş, toplumun her kesimine ulaşmayı hedeflemiştir.

Oktay Sinanoğlu henüz yirmi altı yaşında profesörlük almış; zekâsıyla, başarılarıyla adından pek çok ülkede sıklıkla söz ettirmiş bir akademisyendir. Bilim insanı olarak diğer akademisyenlere de öncülük etmek istemiştir. Harvard ve Yale üniversitelerinde dersler vermiş, Almanya'nın en önemli ödüllerinden biri olan "Aleksander Von Humboldt Bilim Ödülü"nü kazanan ilk kişi olarak tarihe geçmiştir.

Oktay Sinanoğlu kuantum fiziği ve kimyası, moleküler biyoloji ve matematik alanlarında pek çok teorem geliştirmiş, dünya bilim literatürüne önemli katkılarda bulunmuştur. Tüm bu çalışmalarını neticesinde Nobel Kimya ödülüne de iki defa aday gösterilen üretken bir bilim insanıdır. Esasen bu yazımda Sinanoğlu'nun bilimsel çalışmalarını anlatmak gayesinde değilim. Amacım bilim insanı da olsa fizikle, matematikle, kimyayla da meşgul olsa yurt dışında kabul gören bir akademisyen de olsa diline sahip çıkan bir mücadele adamını tanıtmak.

Bugün eline geçen ilk fırsatta yurt dışına kapağı atma derdinde olanların, çat pat öğrendikleri yabancı dille kendilerini "üstün" ya da "farklı" gören, kendi kültürüne burun kıvrıranların bu imkânlarla sahip olsalardı belki de bırakın Türkçeyi savunmak Türkçe konuşmayı bile zül göreceklarını biliyoruz. Bana kalırsa Sinanoğlu'nun kıymeti de bu noktada başlıyor. Tüm imkânlarına, kariyerine rağmen ısrarla Türkçe diye feryat etmesi, onun milletine olan bağlılığını da gösteriyor. Ayrıca Türkçeye bu kadar sahip çıkması, yılmadan bu meseleleri anlatması özellikle günümüz gençlerine güzel bir rol modeldir diyebiliriz.

Türkçe Giderse Türkiye Gider

Oktay Sinanoğlu dil mücadelesini eserlerinde *Türkçe Giderse Türkiye Gider* serisiyle vermiştir. Seri *Bye Bye Türkçe*, *Hedef Türkiye*, *Büyük Uyanış* ve *Ne Yapmalı* eserlerinden oluşur. Ayrıca "*Türk Aynştaynı*" ve "*Türk Dehası*" da bu seriyeye gereken eserlerdendir. O, adım adım millî değerlerinin bilincine varan ve bu bilinçle harekete geçen bir toplum inşa etme çabasındadır. Türkçe konusundaki bilinçlenmenin Türkiye'nin can alıcı sair tüm meselelerine yansıtacağına inanır. Bunu diler. Ülkemize yapılan saldırıların en mühiminin dile yapılanlar olduğunu savunan yazar, ısrarla bu saldırıları fark etmemiz gerektiğini vurgular. Sina-

noğlu'nun *Türkçe Giderse Türkiye Gider* serisindeki tüm eserlerinde birkaç temel mesele üzerinde durulur.

Yabancı Dille Eğitim Sorunu

Tanzimat dönemi ile birlikte hatta öncesinde de adım adım kendini gösteren Batı'nın sahte medeniyet algısı dilin de tahribatında önemli bir etkidir. Sinanoğlu Batı'nın sömürgeciliğini fark etmek, özellikle dil üzerindeki sahte medeniyet tahakkümünü görmek gerektiğini düşünür. O, Türkiye'nin üzerindeki tehlikenin farkındadır. Uyandırıp harekete geçirmek ister.

Kendi medeniyetini, geleneklerini bilmeden Batı medeniyetine hayranlık duyanlara üzüldü. Bunu devlet eliyle ya da özel kurumlara destekleyen kolejleri, yabancı dille eğitim veren okulları eleştirir. Ona göre dil olmazsa millet olmaz, dil giderse ülke gider. Bu bağlamda millî değerlerini tanıyan, bunlara sahip çıkan bilim insanları ve sanatçılar yetiştiren okullar olması gereğini savunur. Oktay Sinanoğlu yabancı dille eğitim veren okulları kendi kendini tarihten sildirecek bir soy kırım tavrı olarak görece kadar sert bir tutum sergiler. Eğitimin her safhası ana dille olmalı, yabancı dil bir ders olarak okutulmalı, tüm dersler asla yabancı dille okutulmamalıdır diye düşünür.

Özellikle Batı'nın misyonerlik faaliyetlerini bu kurumlara daha da hızlandırdığını iddia eder. Sinanoğlu Batı'ya dil öğrenmek ya da eğitim almak için giden gençlerin kendi dillerine yeterince hâkim olmadan ve Türkçeyi doğru kullanmadan başka dilleri öğrenmelerini ve sırf bu dilleri bildikleri için ülkemizde itibar görmelerini eleştirir. Yurt dışına öğrenci göndermek için ayrılan kaynakların kendi kültürünü tanımaya da ayrılması gerektiğini iddia eder. Bir ülkenin eğitim dilini tümüyle yabancı dile çevirdiğinizde bir buçuk nesil sonra o ülkenin dili yok olur tezinden hareketle eğitim dili meselesi Sinanoğlu için öncelikli çözüme ulaşması gereken meseledir. Millî bir eğitim şuurunun oluşturması, bu doğrultuda yapılan planlamalarla okullarda eğitim verilmesi gereğine işaret eder. Millî eğitimin artık millî eritime dönüşerek Türkçeyi eritmekten başka bir işe yaramadığı kanaatinde. Bu sebeple ana dille eğitimin sadece söylemlerde değil uygulamada da olması gereğini savunur. Gençler, seçecekleri mesleklerde gerçekten yabancı dile gerek duyuyorsa yabancı dile önem vererek öğrenmeli fakat onun dışında, bir sektör için devletin sınırlı kaynakları harcanmamalı fikrinde. Sinanoğlu olaylara gerçekçi bakar. Okulların hazırlık sınıflarında bir yıl gösterilen yarım

yamalak İngilizcenin pratik hayatta gençlerin işine yaramadığını bilir. Özellikle bu dillerle alakalı sahalara için ek çalışmalar yapılmalı, onun dışında merkezde hep anadilimiz olmalıdır, der.

Dil ve Kültür Bilinci

Türkçe hassasiyeti Oktay Sinanoğlu'nun yaşamının merkezindedir. O, yurt dışında yaşamış ve oradakilerin Türkiye'ye ve Türkçeye bakışını yerinde görmüş biridir. Bu sebeple dil meselesi üzerinde erken yaşta bir farkındalık oluşturmuştur ve bu idrak onun 21. yüzyılda dilimizin geldiği noktayı görmesini sağlamıştır. Bizim insanımızdaki Batı'ya hayranlıktan ve bir türlü anlam veremediği aşğılık duygusundan rahatsız olur. Kendini beğenmeyen, diline sahip çıkmayan nesillerin devam etmesi durumunda Türkçenin yok olacağı ve sonunda ülkemizin sömürüye açık hale geleceği endişesini duyar. Bu endişe ile haykırır, öfkelenir bazen de üslubunu oldukça sertleştirir:

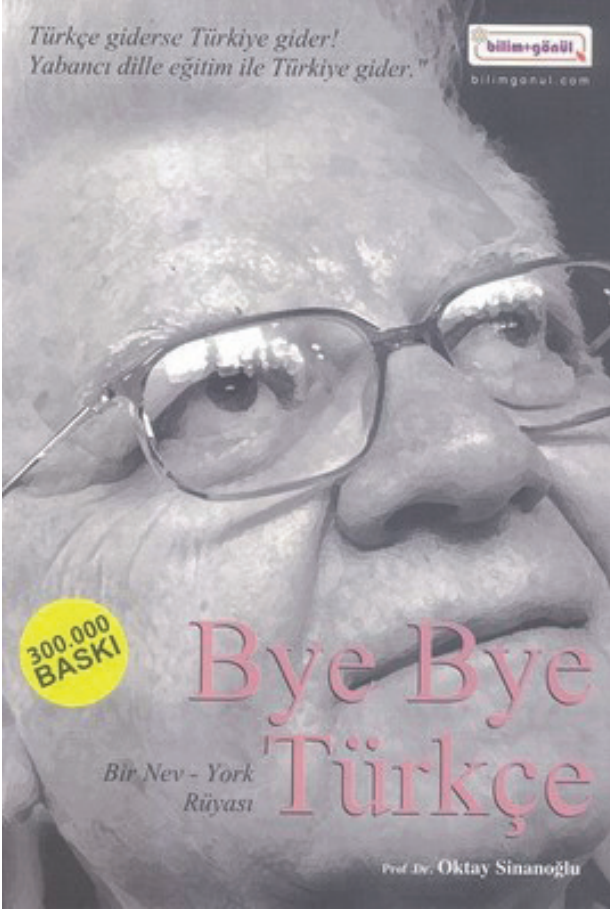
"Dünyanın en büyük dili ve en üretken dili ve bilimin her dalına yetecek, bütün terimleri türetme kabiliyeti olan başlıca dil, matematik gibi dil... Dilimiz böyle bir dil iken, aydın falan geçinen sahtekâr, şeref fukarası adamlar gazetede her gün senin diline küfredsin ve kimseden de gık çıkmassın! Olamaz böyle bir şey, neredeyiz yahu!" (Sinanoğlu, 2009).

Özellikle gençlerin dil davasında öncülük edip uyanması ve artık bıçağın kemiğe dayandığı noktada dur demesi gerektiğini düşünür. Sinanoğlu mesele Türkçe olunca durmaz, yılmaz ve susmaz. Fakat tüm karamsar tabloya rağmen umudunu da yitirmez. Bir gün sıçrayışın ve millî kimliğe dönme hareketinin yine gençlerle olacağını bilir. Onlara bugünlerden çok evvel yazılan *Bye Bye Türkçe'de* 2000'lerde bizleri nelerin beklediğini anlatırken şöyle seslenir:

"...Ya Türkçe ve dolayısıyla Türk kimliği yok olacak, buralardaki insanlar onun bunun kölesi kavimlere dönüşecek ya da her bıçak kemiğe dayandığında olduğu gibi bu millet dış kaynaklı saçma sapan bölünmeleri ayrı gayrılıkları bir kenara bırakacak. Türkçesine tümüyle can simidi gibi sarılacak, ona sahip çıkacak, kim olduğunu nasıl bir Türkiye nasıl bir dünya istediğine karar verecek, sinsi iç ve dış düşmanlarla mücadele edecek ve eminim galip çıkacak" (Sinanoğlu, 2007).

Emperyalizm Karşısında Dilimiz

Sömürge, bildiğimiz tanımıyla bir devletin başka bir devleti hâkimiyeti altına alarak onun ekonomik, coğrafi, fiziki her türlü imkânlarını kendi lehinde kul-

lanmasıdır. Fakat Oktay Sinanoğlu sömürgeciliğin evvela dil ile başladığını bilir. Belki pek çok düşünür sıklıkla benzer söylemlerde bulunmuştur. Fakat buna ömrünü adayarak her imkânda Türkçenin gitmesi ülkenin gitmesidir diye feryat eden Sinanoğlu, evvela zihinlerimizi sömürgeleşmekten korumamız gerektiğini düşünür. Onun dil anlayışı sömürgeci bir zihinle canlanamaz. Uyanış ancak hür bir iradeyle dile, ülkesine tutunan kişilerle mümkündür. Oktay Sinanoğlu, ABD Bilim ve Sanat Akademisinin ilk ve tek Türk üyesidir. Batı zihniyetini iyi bilir. ABD'nin emperyalist politikasını ve bunun ülkemizi nasıl etkileyeceğinin farkındadır.

Dile en çok zarar verenlerin dil eğitimi adı altında kendi tabiri ile tarzanca eğitim veren kurumlar eliyle yapıldığını düşünür. Gizli cemiyetlerin faaliyetleri, misyonerlerin eğitim alanında giderek yayılması ile Batı'ya karşı duyulan moda bir hayranlık algısına üzülür. Batı'nın sahte medeniyeti ile kendi kültürüne yabancılaşanların, biran evvel bu gaflet halinden

uyanmaları gerektiğini yazar eserlerinde. O, Batı'yı vahşi bulur. Onların sahte medeniyeti karşısında Anadolu irfanının üstünlüğünü anlatır. Batı merkezli tehditlere karşı halkın bilinçlenmesi gereğini vurgular.

Bilim Dili

Ülkemizde ve pek çok ülkede bilim dili İngilizce'dir. Sinanoğlu bir bilim insanı olarak bilim dilinin İngilizce olmasına karşıdır. Ona göre bilim dili ne İngilizce ne Almanca olmalıdır, bilim demek matematik demektir. İngilizcenin de Almancanın da matematik sistematiğine uygun kuralları olmadığını, bu mada matematige en yatkın dilin Türkçe olduğunu savunur. Bunu Wittgenstein'a dayandırır. Gençlere yarım yamalak yabancı dil bilmek yerine matematiğin dilini keşfetmelerini salık verir. Çünkü dilin de bir matematiği vardır ve gençler bunu anlarsa dilimiz yeni bilimsel terimler de üretilerek bilim dili olma yoluna gidecektir, der. Bu konudaki çalışmalarını TDK desteğiyle kitaplaştırmıştır. Bilimsel terimlere Türkçe karşılıklar bulmanın önemli olduğunu düşündüğünden bu konuda çalışmalar yapmıştır.

Sonuç

Oktay Sinanoğlu Türkçedeki yozlaşmanın farkındaydı. Dildeki bu bozulma, özellikle gençlerde Türkçe hassasiyetinin olmaması, devletin dil politikasının hükümetlere göre şekillenmesi, eğitimde yabancı dil merakı gibi meselelerin ülkenin ciddi sorunlarından olduğunu biliyordu. Katıldığı her konuşmada aynı noktalara temas etti. Tüm eserlerinde bu meseleleri yılmadan yazdı. Tüm olumsuz koşullara rağmen umudunu gençlere bağladı. Büyük uyanışın elbet gerçekleşeceğini düşündü. Bugün dilimiz onun bıraktığından daha da kötü durumda olsa dahi biz de Oktay Sinanoğlu gibi umudumuzu yitirmiyoruz ve büyük bir uyanışla hep bir elden Türkçeyi kucaklayacağımızı biliyoruz.

KAYNAKÇA

Sinanoğlu, O. (2007). *Bye Bye Türkçe*. İstanbul: Alfa.

Sinanoğlu, O. (2009). *Hedef Türkiye*. İstanbul: Alfa.

DOSYA

1/7: BİR SORU YEDİ CEVAP

Türkçe yazı dili olduğu dönemden itibaren pek çok badire atlatarak günümüze ulaştı. Arapça ve Farsça ile imtihandan geçti. 1911'den beri de sadeleştirme, tasfiye, öztürkçecilik, güneş-dil ve uydurmacılık sınavlarını yaşadı. Şimdi de İngilizce baskısına maruz kalıyor. Türkçenin hali ne olacak?

Ahmet EDİP BAŞARAN

Türkçe bütün bu badirelerden alınırın akıyla çıkmışsa bu vartayı da atlatacaktır hiç şüphesiz. Türkçenin bize güvendiği kadar biz de Türkçeye güvenelim. Ötesi Allah kerim! Dil bahsi söz konusu olunca çokça atfı yapılan o cümleyi tersinden kurulum: Dil, yokluğun evidir. Yokluk, bir fena âlemi olan dünyayı kuşatan varlığın zarıdır. Biz o zarı dünyanın en güzel dillerinden birisiyle resmetmişiz. Kaç asır geçmiş, zamanlar mekânlar başka başka hâllere bürünmüş ama Türkçe hâlâ dimdik ayakta. Niye mi ayakta? Çünkü bu dilin süt dişlerinde Yolluğ Tigin'in, Ahmet Yesevi'nin, Yunus Emre'nin emeği var. Karacoğlan var, Dadaloğlu var, Şeyh Galib dedemiz var. Bu dilin harmanında Dedem Korkut'un yiğitleri soy soylamış, boy boylamış. Nice dil üstatları boy vermiş bu derin mi derin ırmakta. Filibeli Ahmed Hilmi, Mehmet Âkif, Sezai Karakoç, İsmet Özel, Attila İlhan, Kemal Tahir, Âşık Veysel... Dile aynı zamanda gönül diyen bir halkın rüyaları, hayalleri ve hakikatleri gömülü o derin ırmakta. Asırları ve zamanı ve mekânı biz o dille mühürlemişiz. Yokmuş gibi, yaşamıyor gibi yaşadığımız bir dünyanın en güzide varoluş anıtlarını biz bu dille dikmişiz burçlara. Varlığı yokluğun ve hiçliğin nefesiyle anlatabilmek kaç dile nasip olabilir bu âlemde? İşte bu sebeple Türkçe ruh köklerimizde mayalanan o ezeli ve ebedi aşkın çiçek açmış hâlidir. Bedenin vatani topraktır, ruhun vatani ise dil. Türkçe bizim ruhumuzun vatanıdır. Bu sebeple sorunuzda bahsettiğiniz bütün badirelerden öyle ya da böyle zaferle çıkmış bir dile mensubuz. İngilizce mi bükecek o bileği? O daha dünkü çocuk. Hele biraz büyüsün de gelsin. Ne demiştik: Türkçe derin bir ırmaktır. O büyük anlatıların okyanusuna akan bu ırmak kaç nesli emzirmiş. Kıyamete kadar da emzirmeye devam edecek hiç şüphesiz. Oyunbozan kitabımdaki Doğum Lekesi başlıklı şiirin son dizeleriyle selamlayayım öyleyse sizi. Bana bazen adımları soruyorlar, ben de bu şiirin dizelerini söylüyorum onlara:

Adımı söylerim kundakta bir yaşama haritası
Adımı söylerim tabutta çivi, kalpte ağrı
Adımı söylerim alelacele; adım çırılçıplak Türkçe

Müzeyyen ÇELİK KESMEGÜLÜ

Türkçe kadim ve güçlü bir dil. Bu yüzden bütün bu yaşananlara rağmen dimdik ayakta kaldı. Ben yıkıldığına inanmadığım gibi yıkılacağına da inanmıyorum. Her dönemde fiil köklerini korumayı başardı mesela dilimiz. Yapım eklerini de korudu. Dil canlı ve etkileşimli bir varlık. Çok da akıllı. Bu yüzden her türlü değişim ve gelişimde istediğini alıyor bünyesine, istediğini almıyor. Mesela Tanzimat romanlarında hatta o dönemde yazılan bütün metinlerde Fransızca kelimelere sık rastlarız. Şu an hangisini kullanıyoruz. Sadece birkaçını. Dil işine geleni aldı, gerisini bıraktı. Gençlerin mesajlaşmalarında ve gündelik hayattaki konuşmalarda aramam ben dili. Edebî eserlerde ararım. Günümüzde de tertemiz Türkçemizle eserler okuyoruz. Bu da beni umutlandırıyor.

Ercan ATA

Her ne kadar zaman zaman örselense de, Türkçenin geçmişte olduğu gibi bu badireyi de onulmaz yaralar almadan atlatacağına dair umudumu ve inancımı korumak istiyorum. Bu manada günümüz yazar ve şairlerine çok iş düşmektedir. Geçmişimize, kültürümüze, kelimelerimize sahip çıkarak gençliği anlamak ve doğru yönlendirmek zorundayız. Asırları devirerek bugüne gelen ana dilimiz, gerekli hassasiyet gösterildiğinde direncini koruyarak alttan alta gümrah bir şekilde akmaya devam edecektir.

BİLAL CAN

Dil, oluşum ve gelişim açısından birçok aşamalardan geçerek değişim ve dönüşüme uğramaktadır. Dilin bu değişimi ve dönüşümü toplumsal anlamda toplumun değişim ve dönüşümüyle ilgilidir. Zaman kırılması, konjonktürel değişim, politikadaki yönlendirme, medya ve iletişimdeki sınırsızlık, küreselleşme ve diğer etmenler, dilin değişime uğramasını hızlandıran etmenlerin başında gelmektedir. 21. yüzyılın, artan teknolojik imkânları nedeniyle giderek bir aşınmaya uğrayan bireyler, yaşam ve algı biçimlerini de değiştirmeye başladılar. Bilgiye erişimin kolaylığı, nitelik ve nicelik tartışmalarını ortaya çıkarttı. Günümüzün modern "bireyleri" her şeyi bilebilir kapasitede fakat bilmediğini bilememe durumunda.

Dil, günümüzde postmodern bir tazyik neticesinde kırılmaya, aşınmaya maruz kalmıştır. Özellikle her şeyin ironikleştirilip, erotikleştirildiği bir çağda, dilin de bundan etkilenmemesi anormal bir durum olurdu. Dil içerisinde yeni dillerin ortaya çıkartılması, farklı gurupların farklı söz gurupları imal etmesi, bunu dar bir çevrede, o çevreye dâhil olanların anlaması, dil açısından bir zenginlik olarak gözükse

de bu durum dilin aşındırılması olarak anlam kazanmaktadır. Türkçe, Arap harflerinden Latin harflere geçtiğinde büyük bir birikimden uzaklaşarak kendini sıfırladı. Bu gün bu duruma bakacak olursak 100 yıllık bir yazım dilimiz yok. Fakat günümüzde eser üretimine baktığımız zaman umut verici durumlar söz konusu. Giderek artan eserlerin olması, her eserin kültür havuzumuza su taşıma amaçsallığı bağlamında değerlendirildiğinde önemli. Her eser, dilin anlam genişlemesi için bir vesile. Bunun artarak devam etmesini diliyorum. Gerek matbu gerekse de dijital mecralarda, Türkçenin saf, temiz, anlaşılır bir biçimde, özveri içerisinde sunulması, Türkçenin yarınlara daha temiz bir biçimde ulaşmasını sağlayacaktır.

Mehmet ÖZGER

Victoria Rowe Holbrook, Şeyh Galib'in şiiri üzerine çalışmak için İstanbul'a gelir. Ali Nihat Tarlan ile görüşür. Hoca, Holbrook'a "Galib, bizim edebiyatımızın demir leblebisidir" der. Buna rağmen Holbrook, çalışmaya devam eder. Arapça, Farsça ve Türkçe öğrenir. *Aşkın Okunmaz Kıyıları* diye bir Şeyh Galip kitabı yazar. Mevlana'yı, Hafız'ı orijinalinden okumak için Farsça öğrenenler olduğu gibi, Shakespeare'i orijinalinden okumak için İngilizce öğrenenler de olmuştur.

Sorulan sorudan bağımsız gibi duran bu cevap aslında tam olarak sorunuzun cevabı niteliğindedir. Bir dili, dil yapan asıl unsur edebiyattır. Edebiyatı olmayan dil, ölüdür. İsteddiği kadar gelişmiş olsun, zaten edebiyatı yoksa gelişmesi mümkün değildir. Dili diğer bileşenlerinden ayırarak dil hakkında bir fikir geliştirmek imkânsızdır. Dil; edebiyata ve devlete göbek bağıyla bağlıdır. İkisi olmazsa dil yaşayamaz. Devleti ve edebiyatı olmayan diller ya ölmüşlerdir ya da can çekişiyorlardır. Dilimizin bugüne kadar almış olduğu bir mesafe var. Yunus, Fuzuli, Yahya Kemal, Necip Fazıl Sezai Karakoç, Turgut Uyar, Nazım Hikmet vb. yüzlerce şair bu dille şiir yazmış; Tanpınar gibi yüzlerce romancı; Âşık Veysel, Seyrani, Karacaoğlan, Erzurumlu Emrah, Neşet Ertaş gibi ozanları varken dilin akıbetinin kötü olacağını düşünmek anlamsız olacaktır. Bu birikime sahip hiçbir dil, kolayca tarih sahnesinden çekilemez.

Devletimiz ve edebiyatımız güçlendikçe, önceki birikimine sahip çıktıkça dil de başka diller karşısında güçlenecektir.

Ali SALİ

Aslında lisanın sadeleştirilmesi, Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerindeki etkisinden şikâyetin tarihi

1911'den daha önce başlıyor. Belki daha öncesi de vardır, ama benim gördüğüm ilk yazılı örnekler Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın yazılarında beliriyor. Ziya Paşa'nın Şiir ve İnşa yazısındaki şikâyetler, Namık Kemal'in Osmanlı şiiriyle alakalı olumsuz kanaatleri, hepsi Tanzimat döneminde dile getirilmiş şikâyetler. Osmanlı şiirindeki tırnak içinde "modernist kıpırdanırların" 1700'lü yıllarda başladığını ise Kayahan Özgül Hece Yayınları arasında çıkan "Divan Yolundan Pera'ya Selametle" kitabında dile getirir. Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın Türkçenin sadeleştirilmesiyle alakalı söylediklerinin temelinde ben Türkçenin sarf ve nahvinin Arapça ve Farsçadan etkilenmesinden hareketle söylendiğini sanıyorum. Yoksa hem Namık Kemal hem de Ziya Paşa Osmanlı şiirinde kullanılan kelimeleri anlamayacak evsafa yazarlar değiller. Üstelik şiir zevkleri ve bilgileri o şiir içinde oluşmuş, az çok Arapça ve Farsçaya aşina yazarlar her ikisi de. Şinasi'yi atladığımı sanmayın, Şinasi de aynı evsafa bir yazar ve üstelik onun bir artı özelliği de var: Paris'te eğitim almış! Halk terimi/mefhumunun aynı dönemde Osmanlı münevverleri arasında dolaşıma girmesinin etkisinin, bu lisanı sadeleştirme meselesinde daha çok etkili olduğunu sanıyorum. Osmanlı şiiri "avam" tarafından anlaşılılmamaktadır Tanzimat aydınlarına göre. Avamın da anlayacağı bir şiirin/ edebiyatın ortaya çıkması lazımdır. Bu ise şiir dilinin sadeleşmiş Türkçe ile yazılmasını gerektirmektedir. Çok kabaca ve sathî olarak izah etmeye çalışıyorum, anlayışla karşılayın lütfen. Üstelik aynı dönem Osmanlı toplumuna şiir dışında başka edebî türlerin de girmeye başladığı bir dönemdir de. Osmanlı toplumunun aşina olmadığı edebî türler kendi dilleri ve kendi kültürleriyle birlikte gelecektir bu topluma. Dolayısıyla kendi dili ve kültürünü bu edebî türlerin Osmanlı şiirindeki Türkçe karşılayamayacaktır muhtemelen. Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa benim izah ettiğim tarzda anlayarak mı Türkçenin sadeleştirilmesini istediler, yoksa başka bir niyetle mi, bunu bizim buradan bilebilmemiz mümkün değil ne yazık ki! Üstelik aynı dönemde Osmanlı yurduna bugün gazete olarak adlandırdığımız yeni bir yayın tarzı da girmiştir. O yayın tarzının gerektirdiği kendine has bir dili de mutlaka olacaktır. Çünkü o yayının muhatabı havas değil avamdır. Bunların da etkisi var Tanzimat aydınlarının Osmanlı Türkçesinden şikâyet etmelerinin temelinde.

Ben meseleyi sizin adlandırdığınız gibi Arapça ve Farsçayla imtihan olarak adlandırmazdım. Çünkü bizim millet olarak İslâm'a intisabımız bu iki lisan ve iki kültür ile olmuştur. Sadece bu değil tabii ki, aynı zamanda biz Diyar-ı Rum'u vatan hâline getirirken bu lisanların konuşulduğu yurtlardan geçip geldik

buraya. Hâliyle lisanlarından olduğu gibi kültürlerinden de etkilendik. O lisanların kelimelerini lisanımıza, o kültürlerin unsurlarını örfümüze, geleneğimize, kültürümüze raptettik. Biliyorsunuz kültür kendi kelimeleriyle birlikte gelir. Onun için bugün bizim kendi öz dilimiz olarak gördüğümüz ve öyle adlandırıp sahiplenmeye çalıştığımız Türkçemizdeki birçok kelime, özellikle de dinî hayatla alakalı kelimeler Arapça ve Farsça kökenlidir, ama Türkçenin yapısına uygun hâle getirilmiş Türkçe kelimelerdir artık onlar. Gerek Tanzimat döneminde gerek 1911'den sonra eli kalem tutanların bıkip usanmadan dile getirdiği Türkçenin sadeleştirilmesi talepleri masum ve ihtiyacımız olan taleplerdi. Hatta bu taleplere sultan ikinci Abdülhamid'in yaptığı katkıları görmezden gelemeyiz. Sultan ikinci Abdülhamid mekteplerde Türkçe eğitimi zorunlu tutan padişah'tır. Hemen mektep kelimesinden hareketle Arapça kökenli kelimeyi nasıl Türkçe hâline getirdiğimizi tespit edebilirsiniz. Biliyorsunuz Arapçada "p" harfi yok ve kelimenin Arapça aslı "mekteb"dir. Mektep kelimesi artık "p"li hâliyle Arapça bir kelime değildir, özbeöz Türkçedir. Sultan ikinci Abdülhamid'in Türkçenin sadeleştirilmesiyle alakalı teşebbüsü ise ne yazık ki akim kalmıştır. Sultan, Maarif Vekâletine bir tamim göndererek "taşrada görev yapan muallimlerin, bölgelerinden kelime derleyerek Payitahta göndermelerini" ister. Fakat Sultan'ın bu talebi ne yazık ki karşılık bulmaz. Muallimler görev yaptıkları bölgelerden kelime derleyip göndermezler veya biz öyle biliyoruz. Osmanlı Devleti dünyanın en iyi kayıt tutan devletiydi. Sultanın talebine olumlu karşılık verildiyse Devletin kayıtları arasında arşivde mutlaka duruyordur bunlar, araştırılmayı bekliyordur. 1928 ve 1932'den sonra Türkçeye yapılan müdahaleler ise tümüyle kasıtlıdır ve kötü niyetlidir. Çünkü Türkçeden yabancı kelimelerin tasfiyesi gayesiyle sadece Arapça ve Farsçadan Türkçeye geçen ve dinî hayata dair olan kelimeler tasfiye edilmek istenmiştir. Çünkü cumhuriyet idaresinin gelecek tasavvuruna uygun makbul ve muteber vatandaşın Müslüman olması istenmemektedir! Bu badireyi de atlattık, ama çok ciddi hasar aldı Türkçemiz.

Son zamanlarda bunu isterseniz 1960'taki 27 Mayıs darbesinden başlatın, isterseniz 1944 Haziran ayında Türkiye'nin Amerika'nın payına yazılmasından başlatın fark etmiyor, ciddi bir İngilizce hâkimiyeti var. İngilizcenin bu hâkimiyetine ne yazık ki hem siyasî idare hem de tırnak içinde yabancı dil bilen "İslâmcı kalem erbabı" çok fazla çanak tutuyor. Siyasî idarenin covid-19 salgını esnasında katkısına hepimiz şahitlik ettik. Türkçemizde "salgın" gibi bir kelime olmasına rağmen "pandemi" dedik ve demeye hâlen devam ediyoruz. Türkçe-

mizde "temas zinciri" gibi bir tabirimiz olmasına rağmen "filyasyon" dedik ve demeye devam ediyoruz. Başlarda dedik "her kültür kelimesiyle birlikte gelir" diye. Eğer gelen kültürün kelimelerine karşılık olacak kelimeleri Türkçemizden seçmezsek kültürle birlikte gelen Türkçemize yerleşir kalır. Eli kalem tutan "İslâmcı" arkadaşlarımıza gelince... Burada mesele çok karmaşık bir hâle geliyor ne yazık ki! Bu arkadaşlardan birçoğunun yine tırnak içinde "meşruiyet" sorunu var. Meşruiyet sorununu aşabilmek için bu arkadaşların meşruiyeti başka yerlerde veya edebî iktidarın kelimelerinde aramaktan vazgeçmeleri gerekiyor. Bunu yaparlar mı? Açıkçası hem emin değilim hem de umutvar değilim bu konuda. Bir de uçlara savrulmuş veya uçlarda yer alan anlayışları benimsemiş arkadaşların "uçlardaki meselelerin meşruiyetini temin etme" sorunu var ki, içinden çıkılabilir bir mesele değil bu da! Allah encamımızı hayretsin. Biz Türkçemize sahip çıkmazsak, Türkçemizdeki dinî tedailer olan kelimelere sahip çıkmazsak Türkçenin hâli pek de parlak değil. Dinî tedailer olan kelimeleri çıkarın mesela Türkçeden, geriye kaba bir kabile dili dışında bir şey kalmaz. Mesela Türkçemizin en büyük kurucu şairi Yunus Emre'nin şiirlerinden dinî tedailer olan kelimeleri çıkarın, yerine en eski Türkçemizden veya günümüz uydurma kelimelerinden kelimeler koyun, o şiirlerin yerinde yeller eser. Biz eli kalem tutanlar, özellikle de şairler Türkçemize sahip çıkmaya devam edeceğiz. İsrarla hafızamızdan silinmeye çalışılan kelimeleri kullanmaya devam edeceğiz. Bir ihtimal Türkçeyi mevcut hâliyle olsun bari muhafaza edebiliriz diye düşünüyorum.

Ethem ERDOĞAN

Bizim bütün varlığımız Türkçenin üzerine yüklenmiş durumda. Bütün varlığımızdan kastım, değerlerimiz. Değerlerimizin oluşumu binlerce yılı işaret ediyor. Bu binlerce yıl binlerce eser demek. Bu eserlerin en önemlileri de kurucu-kök metinlerimiz. Bu müktesebat yok edilmeden Türkçe yok edilemez. Ancak her şeye rağmen dilimizin sürekli bir saldırı altında olduğu da aşikârdır.

Bilinçli ya da bilinçsiz her saldırıyı her zaman olduğu gibi püskürtme inanç ve kabiliyetine sahibiz. Çünkü Yunus'tan Süleyman Çelebi'ye, Karacoğlan'dan Sezai Karakoç'a kurucu metin sayabileceğimiz metinlerin üretimi her dönemde devam ediyor. Bu saldırılar ve karşı koyuşların arka planında olan başka bir şey var, asl'olan bir şey... Karşı tarafa saldırma gücü ve cüreti veren; bize savunma morali-motivasyonu sağlayan bir şey: Türkçe "Manevi Vatan".

DOSYA

GENELGE SAVAŞLARININ GÖLGESİNDE TÜRKÇE

Ethem Erdoğan

“Zihni mükemmellik için üç temel öge vardır: güçlü bir bellek, iyi bir düşünce, seçkin bir hayal gücü...” Descartes

Giriş

Değirmeni döndürmek, su ya da yelden faydalanmayı gerekli kılar. Çünkü pervane su yahut rüzgâr gücüyle dönebilir. Siyasi gücün “değirmen yapın” demesi ve bunun için kanun çıkarması değirmen işletmeciliği açısından yok hükmündedir. Zorlamayla değirmen yaptırmak, işi rüzgârın ya da suyun insafına bırakmaktır. Çünkü rüzgârı olmayan yere de akarsu olmayan yere de değirmen yapılmaz. Toplumsal değişimler de böyledir. Kanunla ya da erk gücüyle değişim ve müdahale yapılmaz. O değişim için iklim oluşması şarttır.

Cumhuriyet dönemindeki değişimin yapısına bakıldığında dil devrimi özelinde yukarıdaki değirmen metaforuna benzer bir durum olduğu görülmektedir. Bu meselenin daha sonra toplumu ikiye bölen nitelikte olduğunu, her iki kesimin de akıl ve mantık çerçevesinde olumlu ya da olumsuz yönlerini ortaya koyarak görecelilik kapsamında taraf olduğunu belirtmeliyiz. Ancak dil ve dinle ilgili konularda görecelik yoktur. Buradaki en önemli mesele de dil ele alınırken önceliğin “kelime” temelinde ele alınması gerçeğidir.

Gölgedeki Türkçe

Dili yalnız kelime esasına göre tanımlamak, en basit tabirle dili tanımamak demektir. Arka planda var olanlar hariç elbette. Dil bir milletin neyi nasıl söylediğine tekabül eder. Dilin bir iletişim aracı olması anlamının dışında, kültürel, psikolojik ve sosyolojik anlamları da vardır çünkü. Anlamlar kültür haritasının kodlarıdır. Bu anlamlar kişilik inşası sağlar. Dolayısıyla insan konuştuğu ve düşündüğü dilin kimliğini kazanır. Dil özel bir alanı korumaya alır, kültürün ve tarihin içerisinde seyrettiği bir alandır o özel alan.

Dilden söz açılınca tarih ve kültürden de söz açmış oluruz. Dilin kültürü taşıyıcılığı elbette zemin olarak tarihi kullanıyor. Hem iç içe hem birbirini sürükleyen disiplinler. Bu durum dilin düşünce planını da açıkça ortaya koymaktadır. Bu duruma da şu misali verelim. G. Orwel dille fikir arasındaki ilişkiyi sarhoş-ıçki ilişkisiyle açıklıyor. Sarhoş içer çünkü efkârlıdır. Ama içtikçe efkârı artar. Efkârı arttıkça içmeye devam eder. Dil daraldıkça fikir daralır, geriye gider. Fikir geriledikçe onu izah edecek kelimeye de ihtiyaç kalmaz ve dil geriler. Ama dil ilerledikçe bir kavram ortaya çıktıkça o kavramın anlatmak isteyeceği fikirler de ortaya çıkar.

Dilin ve düşüncenin gerilemesine sebep olan eylemler kuvvetle muhtemeldir ki dolaylı şekilde, başta bir alana ve amaca matuftur. Çünkü başka bir amacı gerçekleştirmek için fikrin ve otomatik olarak da dilin daraltılması gerekmektedir. Bu konuda benim de katıldığım kanaat şudur: Türk milletinin eski ile bağına tamamen koparmak. Bu kapsamlı bir faaliyettir. Dini konulardaki müdahaleler de Türk müziğinin yasaklı / engelli hale getirilmesi de buna dâhildir. Durum çokça da karikatürize edilerek; Arap ve Fars bağı ya da tahakkümünden kurtarmak şeklinde açıklanıyor. “Geçmişten esaslı bir şekilde uzaklaşma, yeni bir kültüre uzanma” anlamında “kültür devrimi” (Tanör, 2003, s. 301) olarak da adlandırılmıştır. İ. İnönü’nün anılarında da durum aynı şekildedir: “Harf inkılâbının bizde tesiri ve büyük faydası kültür değişimini kolaylaştırmasıdır. İster istemez Arap kültüründen koştuk” (İnönü, 1969). Burada bahsedilen Arap kültürü gerçekte İslam’dır. Falih Rıfkı “Yazı ve dil devrimleri Türk kafasını Arap kafasından ayırıyordu” der. Durum Arapça-Farsça kelime meselesinde de kısaca şu minvaldedir: bu iki dille yapılan alışverişte daha çok gönüllülük vardır. O iki toplumun sosyal ve siyasi şartları malumdur, empoze söz konusu değildir. Hatta muhaldir. Bu alışverişte iki taraf da ihtiyacı olanı almıştır. Dil üzerinden yapılan saldırı aslında inancı hedef almaktadır. Bu durumu hafifletmek ve karikatürize etmek için de “Arap kafası, Arap kültürü” gibi ifadeler kullanılmıştır. Bu meselede elbette şu bakış açısına da değinmek gerekir: Türkçenin bazı talihsiz dönemleri olmuştur, özellikle de yazı dili haline geldikten sonraki 13 asır boyunca. Bu süre içinde normal sayılabilecek sını-

rın üstünde kelime girişi hatta kural girişi olmuştur. Resmi kullanım ile münevverlerin edebi dilini halk anlayamaz duruma gelmiştir. Ancak bütün olanlara rağmen Türkçenin özüne dokunmak, müdahale etmek kimsenin aklına gelmemiştir. Devlet ve aydın kesiminin halkın dilini ifsat etmek hatta yok etmek kararı son asra kadar hiç olmamıştır. Ancak şu olmuştur: Edebi eserlerde devrin modasına göre yabancı ağırlıklı bir dil kullanıldığı aşikârdır. Unutmamak gerekir ki edipler estetik zevk ve eğilimlerin emrindedir. Dış etkenler onların dil tercihlerinde etkili değildir. Var olan dili yıkmak gibi gayeleri de yoktur. Yazar ve şairin ontolojik olarak eserinde hayati öneme sahip olmayan kelimeyi kullanmayacağı, uydurmacılık yapmayacağı da açıktır. Tek istisna, gizli ve sinsî bir amaçtır (Hacıeminoğlu, 1977).

Durumun farklı bir tarafı var aslında. Dili yok etmek, bir araç olarak kullanılmış ve kültürü, İslam medeniyet algısını yok etme emeli ortaya çıkmıştır. Türkiye Türkçesini bozmak isteyenler, bilerek ya da bilmeyerek emperyal amaçlara hizmet etmiştir. Dünya üzerindeki bütün Türklerin bilip anladığı ve konuştuğu dili yıkıp yerine uydurma kelimelerden oluşan yapay bir dil ikame etmeye çalışmak... Şu ya da bu kökenli kelimeye değildir saldırı. Milli bütünlüğü yok etmeye dönüktür. (Hacıeminoğlu, 1976, s. 19). Fiilen emperyal tuzağa düşmektir bu. "Batı kökenli kelimelere dokunulmamıştır" ve bu faaliyet "dili batı kökenli kelimelerin işgaline açmak" anlamına gelmiştir (Doğan, Kelimelerin Seyir Defteri, 2021). Benzer bir içerik daha sert şekilde Oktay Sinanoğlu tarafından 2002 yılında Ceviz Kabuğu programlarında söylenmiştir (Cevizoğlu, 2004).

Türk dilinin sadeleşmesi hareketinin asıl gayesinden saptırılarak bir kültür ihtilali şeklini alması, 1960 yılından itibaren 1940-1950 arası hazırlık dönemi gibidir. 1950-1960 arası karşı devrim gibi algılanmış ve kamuda dil devrimi hassasiyeti yükseltilmiştir. 1960 darbesinden sonra ise etki alanı çok geniş olan, devletin basın yayın organlarının ve diğer kuruluşlarının böyle bir kültür yıkımına öncülük etmeleri de Türkçenin çöküşünü hızlandırmıştır. Bizim kültürümüzün kılcallarına kadar işlemiş kelimelerin dilimizden atılması çalışmaları 1930'lardan itibaren sürekli devam etti. Bu hususu anlatan başka yazılar olacağı veçhile konuyu 2000-2001 yıllarında yapılan ve kökeni aynı yerde olan Talim Terbiye Kurulu eylemlerine getirmek istiyorum.

1999-2002 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı yapan Metin Bostancıoğlu, öncelikle eğitim

üzerinde bir yıkım oluşturmuştur (Güner, 2002). Eğitimin milli olma özelliği yok edildiği gibi Türkçe üzerine de bir kâbus gibi, karabasan gibi çökmüştür. Anayasa, yasalar ve Türk Millî eğitim politikasına aykırı çok uygulama yaptırmıştır. Bazı örnekleri sunalım:

1. "Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliği'nde bir değişiklik yapılır. Buna göre "Çocukların millî, manevî, ahlakî, kültürel ve insanî değerlere bağlılığının gelişmesi" şeklindeki maddesini "çocukların hayal güçlerinin gelişimi, yaratıcı yollarla düşünce ve duygularını anlatabilme ve iletişim kurabilme becerilerini kazandırma" şeklinde değiştirilerek "**millî**", "**manevî**", "**ahlakî**", "**kültürel**" ve "**insanî değerlere bağlılık**" gibi kelime ve ibareleri yok etmiştir.

2. "Çocukların Türkçe, Türk Milleti, Türk Bayrağı, Atatürk, aile ve insan sevgisi ile ilgili duyguları uyandırılır ve manevî değerlere bağlılıkları sağlanır." maddesi de değiştirilir. "Çocukların; Atatürk, yurt, ulus, bayrak, aile ve insan sevgisini benimsemiş, kendine güvenen, çevresi ile iyi iletişim kurabilen, dürüst, ilkeli, çağdaş düşünceli, hak ve sorumluluklarını bilen, saygılı ve kültürel çeşitlilik içinde hoşgörülü bireyler olarak yetişmelerine temel hazırlamak" şekline gelir. "**Türkçe**", "**Türk Milleti**", "**Türk Bayrağı**", "**manevî değerlere bağlılık**" gibi kelime ve ibareler böylece yasaklanmış, anayasa ve yasalarda yer alan ve bu yönüyle korunması ve çocuklarımıza öğretilmesi zorunlu olan değerlerimize âdeta savaş açılmıştır.

3. "Yazı Dilinin Doğru Kullanımı" konulu ve 2000/112 sayılı genelgesiyle 'Zorunlu haller ve teknik terimler dışında Türkçe karşılıkları bulunan yabancı sözcüklere yer verilmemesi' talimatı verir. Bunun üzerine Talim ve Terbiye Kurulu, onay vereceği ders kitaplarındaki kelimelerin çoğunu kitaplardan çıkarır. Buna göre; kitaplarda yer alan çok sayıda kelimenin karşısına Türkçesinin yazılması gerektiği belirtilerek, '**millî**' yerine 'ulusal', '**milliyetçilik**' yerine 'ulusçuluk', '**istiklal**' yerine 'bağımsızlık', 'kelime' yerine 'sözcük', 'fert' yerine 'birey', 'müsamere' yerine 'görsel izlenç', 'sadeleştirme' yerine, 'yalınlaştırma' kelimelerinin kullanılması istenilir. Bu doğrultuda yazılan kitapları onaylanırken, öğretmenler için de bir genelge yayımlar. Buna göre öğretmenler; öğrencilere **millî, milliyetçilik, istiklal, millet, hürriyet, bahtiyar, ilim, asır, felaket, tabiat, ifade, fikir, kanun** gibi kelimeleri öğretemeyecek, bu kelimelerin yerine günümüz Türkçe karşılıkları kullanılacaktır.

Bu durum iktidarın değişmesi ile yeni bir genelgenin de konusu olur. Yeni iktidar daha önceki yönetimin bu icraatının büyük tepkiyle karşılandığını bilerek konuyu ele alır. Özü ders kitaplarının yaşayan Türkçe ile Türkçeleşmiş kelimelerle yazılabileceği yönündedir. Yeni Bakan Hüseyin Çelik "Yaşayan Türkçe" kavramına dikkat çekerek, dilin canlı organizma oluşu ve doğal seyri üzerinden açıklar konuyu.

"Bir önceki dönemde bakan, dil vandalizmini öyle had safhaya vardırmıştı ki bakanlığın adında bulunan kelimeleri bile (Millî) yasaklatmıştı! Yeni iktidarın genelgesi olağan şartlara dönülmesi anlamına geliyordu."¹

Başka bir genelge de 2005 yılında İç işleri bakanlığı tarafından yayınlanır. Bazı kelimelerin dikkatli kullanılması, şu ya da bu anlamda kullanılmaması istenir. Şu ya da bu meselesine değineceğiz. Bu genelgede, "terör örgütlerinin amaçlarına hizmet edilmemesi ve dindar vatandaşların rencide edilmemesi" amaçlanmıştır. Uzun zaman tartışılan "ılımlı İslam" da dâhil olmak üzere bazı kavramların tanımı yapılır. Bazılarının kullanılmaması, bazılarının ise dikkatli kullanılması istenir. Yasaklanan kelimeler şunlar: İslamcı terör, kara çarşafı, şeriat, batı, kışla, laikçi, batı, bel'am, beyt'ül mal, biat, cemaat, cihad, dar'ül erkam, dar'ül harp, dar'ül İslam, emir-emir'ül müminin, fetva, firavun, halife, hicret, hilafet'ül müminin, hizbullah, hizbuşeytan, imam, imamet, infak, kafir, karun, kışla, laikler, laikçiler, Medine dönemi, medrese, Mekke dönemi, melle, mücahid, mümin, münafık, müstaz'af, müstekbir, seyda, şehadet, şehit, şeriat, şeyh, şeyh'ül İslam, şirk, şura, tağut, tebliğ, tekke ve tevhid.vb.

Sonuç

İki kişinin veya zümrenin görüşlerindeki farklılık, her konuda farklılığın kapısıdır. Kültürleri, inançları, amaçları, dünya görüşleri-ideolojileri ve mensup oldukları siyasi partiler bile birbirinden ayrıdır. Yani artık dil, ferdi ve iletişim amaçlı bir kullanım değildir. Siyasi ve ideolojik bir unsur olmuştur. Türkçenin başına gelenler, aslında 1928 yılından beri, toplumdaki ikilik ya da dile bakışın toplumu ayrıştırmasıdır. Ne kızıl Çin, ne Komünist Rusya dilleri bu durumu yaşamamış, toplum bu anlamda ayrışmamıştır.

Kaynakça

- Cevizoğlu, H. (2004). Türkiye ve Türkçe Üzerine Oynanan Oyunlar. Ankara: Ceviz Kabuğu Yayınları.
- Doğan, D. M. (2021, 11 20). <https://www.tyb.org.tr/d-mehmet-dogan-milli-egitim-dil-konusunda-hala-bir-bakanin-cizdigi-rotada-yuruyor-52334h.htm>.
- Doğan, D. M. (2021). Kelimelerin Seyir Defteri. İstanbul: Muhit.
- Güner, A. O. (2002). Milli Eğitimde Bostancıoğlu Yıkımı. Ankara: Fersa.
- Hacıeminoğlu, N. (1977). Türkçenin Karanlık Günleri. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Tanör, B. (2003). Kurtuluş-Kuruluş. İstanbul: Cumhuriyet Kitap.

1 (Doğan, <https://www.tyb.org.tr/d-mehmet-dogan-milli-egitim-dil-konusunda-hala-bir-bakanin-cizdigi-rotada-yuruyor-52334h.htm>, 2021)

Şöyle oldu:

Kitaphaber olarak kurulduğumuz 2011 yılından bu güne değin, kitaplara dair birçok projeyi ortaya koymaya çalıştık. Amacımız her daim kitaplara ve kitabî olana vurguydu. Bir kitap daha okutmak, bir kitaba daha yöneltmek yahut "okuduklarımızı daha iyi nasıl anlayabiliriz?" sorusunu soran okurlara ufuk açmaktı.

2011 yılından bugüne geçen 12 yıllık süreç içerisinde binlerce kitaba dokunmak, bu kitaplar hakkında yazılar yazmak, yazılan yazılar üzerine fikirler üretmek, üretilen fikirleri bir tema içerisinde yoğurup okurun karşısına çıkartmak hem zor, hem emek isteyen fakat bir yönüyle de zevkli bir işti. Bu gün web sitemizde 4000'den fazla içerikle yayında olan kitaphaber.com.tr'nin daha uzun soluklu olması, bir yayın hafızası oluşturması temennilerimiz arasındadır. Bu hafızayı kuvvetlendirmek için de ortaya koyduğumuz *Kitaphaber Kitap ve Eleştiri Dergisi*'nin 5. Sayısını çıkartmanın sevinci içerisindeyiz. Bu sevincimizi bu sene çıkartacağımız yeni sayılarla taçlandırmak istiyoruz. Önemli ve üzerinde durulması gerekli meseleleri dergiye taşıyarak, tematik çalışmalarla düşünce yayın dünyasına katkı sunmak istiyoruz. "*Manevi Vatan: Türkçe*" dosyası bir dertten mustarip olmamızdan dolayı ortaya konuldu. Amacımız yapılacak yeni çalışmalara da ufuk açmaktı, umarım oluruz.

2022'nin son ayları ve 2023 yılı bizler açısından şimdiden bereketli olmaya başladı. Yol arkadaşlarımızdan Resul Bulama ve Necla Dursun'un ilk kitapları yayınlandı. Onlarla birlikte yaşadık ilk kitap heyecanlarını. Buradan da hayırlı olmasını diler, muhataplarını bulmasını dileriz, nice eserlerin başlangıcı olsun temennisiyile.

Uzun zamandır dergilerde ve farklı mecralarda gerek düşünce gerekse de edebî çalışmalarlarıyla gözükken Faik Öcal'ın 6. Kitabı *Beyaz Hüzn*, Az Kitap Yayınları'nca okurla buluştu. Öcal, deneme tarzındaki bu eseriyle düşünceyi edebiyatla buluşturarak sunuyor.

Genel Yayın Yönetmenimiz Bilal Can'ın edebiyatı sosyolojik bir olgu olarak ele alarak, bu coğrafyaya, insanlarına, renklere, kuşlara, seslere ve maviye dair anlamları ele aldığı ikinci şiir kitabı *Bir Kuşu Taşlarla Bu Çöle Bağladılar* adlı eseri,

Hece Yayınları'ndan okurlarla buluştu. Bilal Can'ın şiir bohçasından daha nice eserler çıkacağını da şimdiden söyleyebiliriz.

Düşünce ve Sosyal Bilimler Editörlerimizden Uğur Cumaoglu'nun uzun zamandır ilgi alanı olan sinemaya dair bütünlüklü ve tematik bir eser olarak ortaya koyduğu *Cenneti Yeryüzüne İndirmek* adlı eseri Hece Yayınları'ndan okurlarla buluştu.

Öyküleriyle son dönem Türk edebiyatında yer edinmiş ve kitaphaber.com.tr için de Günümüz Anlatıcıları soruşturmasını azimle devam ettiren Müzeyyen Çelik K.'nın *Omzumda Biri* adlı eseri 3. baskısını yaptı.

Bütün yazarlarımızı tebrik ederiz. Birlikte nice eserlere.

